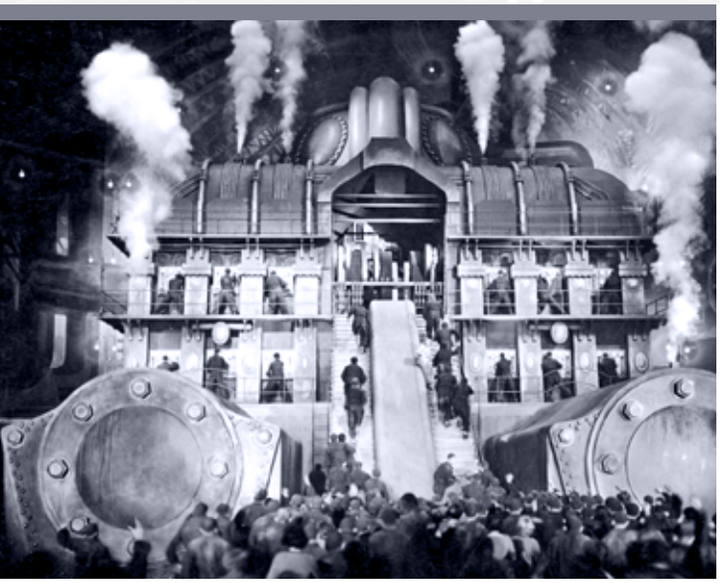
ŞEHİR VE DÜŞÜNCE

Yıl: 2019 / Sayı:15 / Aktüel-Hakemli Dergi / 4 Ayda bir yayımlanır / ISSN:2147-849X.

Şehir ve Emek

Şehirde İzi Olmayanın Şiirde Yüzü Olmaz ¦ Türk Romanına Yansıyan Yönleriyle Şehirde Emeğin Hâfızası ¦ Ortak Emeğin Mekânı: Aile Apartmanları ¦ **Dilovası Hava Kalitesinin Durumu Hakkında Genel Bir Değerlendirme** ¦ **Hoca Ahmed Yesevî** ¦ Köyden İlçeye, Esenler'e Emek Veren Kadınlar ¦ **Emeğin Dilimizde Bıraktığı İzler** ¦ Emek ve Sinema ¦ **Tarih Şehirde Yazıldı** ¦ Edebiyatın Emek Mekânları ¦ **Fabrika** ¦ **Cibali Akademik Yerleşke Alanı Koruma ve Geliştirme Çalışmaları** ¦ Deido'nun Canavarı ¦

Şehir ve Emek

Fikir

ESENLER BELEDİYESİ

ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

ŞEHİR-
DEN

Son yüzyılda yaşanan gelişmeler emekçinin emek ile olan ilişkisini şüphesiz değiştirdi. Şehirlere göçlerle birlikte tarladaki bireysel ve aile içerisindeki çalışmaların yerini kalabalık fabrika ortamları aldı. Emeğin şekli, biçimi, ölçeği değişti ancak emek mekânlarının önemi hiç değişmedi. Emek mekânlarındaki gönüllerin birlik, âhenk, verimlilik içerisinde üretmesi, şehri ve toplumu zenginleştirdi. Gelişen üretim teknolojileriyle birlikte emeğin yerini gelişmiş robotlar ve yapay zekâ almaya başladı. Eskiden fabrikalarda, tezgâhlarda icrâ edilen emek mekânları, günümüzde hızla değişen ve dönüşen yapısıyla birlikte yerini homeoffice çalışmalara, hatta tamamen bilgisayarlar aracılığıyla yapılan yazılımlara bıraktı. Böylece eski mesleklerin yerini de yeni meslekler devraldı.

Şehircilik ve emek üzerine problemlerin her zeminde tartışıldığı günümüzde konunun uzmanlarının sunacakları çözüm önerileri, şehirlerimizin tarihî ve geleceği ile ilgili önemli açılımlar sunacaktır. *Şehir ve Düşünce Dergisi,* yeni sayısı Şehir ve Emek'te emek kavramını tarihsel süreçleriyle birlikte enine boyuna gündeminize taşıyor. Emeğin Dilimizde Bıraktığı İzler, Ortak Emeğin Mekânı: Aile Apartmanları, Türk Romanına Yansıyan Yönleriyle Şehirde Emeğin Hâfızası ve Köyden İlçeye, Esenler'e Emek Veren Kadınlar yazılarıyla emeğin süreçlerini gözler önüne seriyor.

Bu sayının da geçmiş sayılarda olduğu gibi bilgiyle birlikte okuma zamanınıza keyif katmasını diliyorum.

M. Tevfik GÖKSU
Esenler Belediye Başkanı

DÜŞÜNCE-
DEN

İnsanın en büyük keşfi olan şehir, özellikle Sanayi İhtilâli'nden sonra önemli ilerlemeler kaydetmiş, şehirleşme kavramı büyük iş gücü topluluklarının bir araya gelmesiyle evrilerek bugünkü anlamını kazanmıştır.

Şehirleri ortaya çıkaran ve onlardan geriye kalan en belirgin öğenin emek olduğu âşikârdır. Gerek antik şehirlere, gerekse günümüz şehirlerine bakıldığında bunu rahatça gözlemlemek mümkündür. Antik şehirlerin ayakta kalan devâsâ taş binalarının büyük miktarda emek harcanarak inşâ edildiğini, oralardan geri kalanın da bu emek olduğunu ve o şehirlerin hikâyeleri anlatılırken en çok emek unsuruna yer verildiğini görmekteyiz. Şehrin hikâyesinde önemli bir pay sahibi olan emek ve çalışma olgusu, sadece ücrete dayalı maddî boyutuyla değil, mânevî nitelikli bir birikimle de kendisini hissettirebilir. Şüphesiz emeğin mânevî çehresi, maddeye hayâtiyet kazandırırken insan olmanın gereklerini bu çabanın önünde tutmayı becerebilenler için söz konusu olabilir.

Günümüz şehirlerinde de makinenin yanında emeğin gücünden bahsetmek gerekir. Covid 19 salgınıyla dünyanın şaşkına düştüğü şu günlerde insanların çalıştıkları hâlde maaş alamama kaygısı yaşamalarının arkasındaki gerçek faktör 'üretimin durması' endişesidir. Bu salgın bir kez daha göstermiştir ki, aslında herkes geçimini; tarlada, sanayide ve diğer üretim kollarında çalışan insanların ortaya çıkardığı ekonomik güçten sağlamaktadır. Diğer yandan şehir, büyük iş gücü topluluklarını bir araya getirmekte, onlara istihdam imkânı sunmakta ve kendi tarihsel döngüsüne katkı yapmaktadır.

Şehirdeki fiziksel hareketliliğin yönü de büyük ölçüde şehir insanının üretim ve tüketim biçimine göre gerçekleşmektedir. Toprakla başlanan kol kuvveti ve beden gücü ile yapılan çalışmalar önce yerini ağır sanayiye, ardından fabrikalardaki makinelerin seri üretim bandına, sonra da gelişen teknolojinin kolaylaştırıcı, hızlı, standart, pratik çözümler üreten sabır ve göz nuru ile ortaya konan akıllı ekranlarının emek ışıltılarına bıraktı. Emeğin şekli, biçimi, ölçeği değişti ancak emek mekânlarının önemi hiç değişmedi. Zîra mekân varoluşu anlamlandırmada önemli bir duraktır ve hangi eylemlere sahne olursa onların rengine bürünmesi kaçınılmazdır.

Emeği sadece sanayi ve ticâret odaklı bir iş gücüne dayandıramayız. Öyle ki zaman içinde emek sanatın da kaynağı hâline geldi. Ülkemizde ve dünyada romandan şiire, resimden, heykele kadar birçok daldaki eser ilhamını emekten almıştır. Sanatın dilinde ifadesini bulan emek, şehir insanına farklı bir hayat ritmi içinde alternatif yaşam alanları açarken, maddî emeğin yabancılaştırma tehdidine karşı insan ruhuna tesir ederek onu bir zırh gibi kuşatır.

Dergimizin bu sayısında, emeğin şehre katkısını irdeledik. Emeğin ortaya çıkardığı mekânlar kadar, ortaya çıkardığı sanat eserlerine de yer verdik. Böylece emeğin hayatın farklı alanlarında dile gelme biçimini ve tarihsel dönüşümünü dikkatlere sunarak şehrin emek hâfızasına katkı sağlamayı amaçladık. En büyük katkıyı siz okurlarımızın sağlayacağına olan inancımızla hepinize sağlıklı günler diliyoruz.

Editör

İÇİNDEKİLER

Şehirde İzi Olmayanın
Şiirde Yüzü Olmaz
Ali CANÇELİK

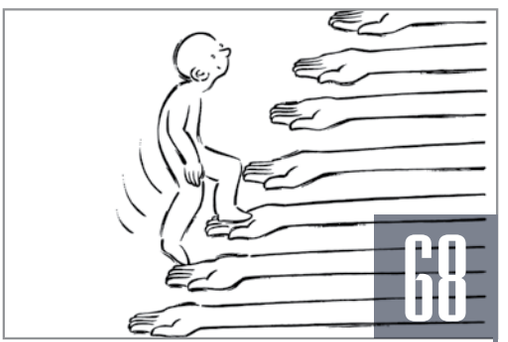

Hoca Ahmed Yesevî
Prof. Dr. Musa YILDIZ

Şiir
A. Kadir (İsmail Abdülkadir Meriçboyu)

Çizgi
Hasan AYCIN

Cibali Akademik Yerleşke Alanı
Koruma ve Geliştirme Çalışmaları
Doç. Dr. Mehmet ALPER

Fabrika
Prof. Dr. Köksal ALVER

20

Türk Romanına Yansıyan Yönleriyle Şehirde Emeğin Hâfızası

Ebru BURCU YILMAZ

Dilovası Hava Kalitesinin Durumu Hakkında Genel Bir Değerlendirme

30

Doç. Dr. Pınar ERGENEKON

58

Emeğin Dilimizde Bıraktığı İzler

Elif ZÜLFİKAR

Emek ve Sinema

Abdurrahman ÇAPAR

62

Edebiyatın Emek Mekânları

Suavi Kemal YAZGIÇ

70

Tarih Şehirde Yazıldı

Koray ŞERBETÇİ

76

108

Deido'nun Canavarı

Cihan AKTAŞ

Şehir Kitaplığı

114

Yıl: 2019 | Sayı: 15

Esenler Belediyesi Adına İmtiyaz Sahibi
M. Tevfik Göksu

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Mazhar Bağlı

Editör
Dr. Hasan Taşçı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin Cerrahoğlu

Yayın Kurulu
Mazhar Bağlı
Ebru Erdönmez
Aynur Can
Murat Şentürk
İhsan Aktaş
Nureddin Nebati
Özlem Zengin
Hasan Taşçı
Faruk Aydın
Cemil Arslan
Cihan Aktaş
Osman Nuri Kabaktepe

Hakem Kurulu
Ahmet Fidan (Dr. Öğr. Üyesi)
Aynur Atmaca Can (Doç. Dr.)
Celaleddin Çelik (Prof. Dr.)
Cemil Arslan (Dr.)
Ebru Erdönmez (Doç. Dr.)
Erbay Arıkboğa (Doç. Dr.)
Ertuğrul Ökten (Dr.)
Faruk Tuncer (Dr. Öğr. Üyesi)
Füsun Alioğlu (Prof. Dr.)
Hasan Taşçı (Dr.)
İsmail Ceritli (Prof. Dr.)
Korkut Tuna (Prof. Dr.)
Mazhar Bağlı (Prof. Dr.)
Mehmet Ocakçı (Prof. Dr.)
Murat Şentürk (Doç. Dr.)
Mustafa Kömürcüoğlu (Dr. Öğr. Üyesi)
Selim Ökem (Doç. Dr.)
Yusuf Arayıcı (Prof. Dr.)
Yusuf Şahin (Prof. Dr.)

Redaksiyon ve Tashih
Cihan Dinar

Halkla İlişkiler
Zeynep Acer, Ebubekir Sıddık Balcı

Ulaşım
Halil İbrahim Karaca

Yayın Türü
4 ayda bir yayımlanır. **ISSN: 2147-849X.**
Yerel Süreli Yayın. Ücretsizdir.

İletişim
www.sehirdusunce.com
sehirdusunce@esenler.bel.tr

Adres
Şehir Düşünce Merkezi, Oruç Reis Mah.
Vadi Cad. No: 203 Giyimkent-Esenler/
İSTANBUL Telefon: 0212 438 30 81

Tasarım ve Uygulama
Düzey Ajans
0212 417 92 92 | www.duzeyajans.com

Baskı
İlbey Matbaa | 0212 613 83 63

AYN MEDYA • İLETİŞİM

** Dergide yer alan akademik makaleler hakem onayından geçmiştir.*

ESENLER BELEDİYESİ

MAKALE

ŞEHİRDE İZİ OLMAYANIN ŞİİRDE YÜZÜ OLMAZ

Ali CANÇELİK

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Öğretim Üyesi

Yüzü olanın şehirde izi olur;
şehirde izi olanın şiirde yüzü olur.

Aslında bu sözün nereden mülhem olduğunu söylemeye gerek yok sanırım. Anadolu topraklarında vücut bulmuş her sözün altında bir hikmet, irfan ve tecrübe vardır. O yüzden o sözler arı durudur, yüzyılların içinden süzülerek gelmiş ve insanoğluna yol işareti, hayat düsturu olmuştur.

“Tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz.” atasözü de bu şekilde damıtılmış ve saf, berrak bir su hâlini almış bir sözdür. İnsan emeğinin öneminin; “İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır.” âyetinin bir nevi yorumudur.

Bu söz, tarlada ter döken insanın yüzünün akıyla harmanda mahsulünü alacağını ve onun da bir sonucu olarak sofraya oturabileceğini; çünkü hak ettiğini ifade eder. Anadolu, hak etmediği bir nimeti kendisine lâyık görmez demek ki. Eğer hak etmediğini alırsa yüzsüzlük yapmış olur. Zîra harmanda yüzü olmak demek, yüzü kızarmadan hak ettiğinin bilincinde, harman ehlinin arasında yerini alır demektir. Harman hâsılâtın olduğu zamandır. Yüzü ak olanların bulunduğu bir zamandır. Burada bir husus daha ortaya çıkıyor: Harman ehli. Harman ehli nasıl bir topluluktur, diye sorarsak cevabını da yine atasözünde görebiliriz. Onlar; tarlada izi olan, emek sahibi olan kimselerdir.

Peki, bu atasözünün ve bu açıklamaların şehir ve şiir meselesinde nasıl bir alâkası olabilir?

Dîvan şiirine, yani Osmanlı şiirine baktığımızda bir şey görürüz: Şiirde insanlar faydalı oldukları kadar ve faydalı oldukları yönleriyle vardır. Şâir, insanları yaptıkları ve güzel, faydalı özellikleri ile şiirine dâvet eder. Bunu şehir üzerinden düşünecek olursak meseleyi "Şehirde izi olmayanın şiirde yüzü olmaz." şeklinde ifade edebileceğimiz görülecektir. Zîra ne şehirde ne de şiirde emek ve gayret sahibi olmayan, hak etmeyen yüzsüzler yer almamaktadır. Bir insanın şiirde yüzünü görüyorsak şehirde de izini görebiliriz demektir. Şâir; padişahları, devlet erkânını, din büyüklerini şiirlerinde işlediği gibi toplumda yer etmiş meslek erbabı insanları da şiirlerinde işler.

Şimdi bazı şâirlerin şiirlerinde yer verdikleri bazı isimlere ve onların hem özelliklerine hem de icrâatlarına bakalım.

Aşağıda okuduğumuz beyitler Sultan II. Bayezid hakkında söylenmiş şiirlerden alınmıştır. Sultan, insanların huzuru ve refahı için gayret göstermektedir. Dine bağlılığı, cömertliği ve adaleti gibi özellikleriyle insanların huzur ve güven içinde yaşamalarına katkı sunmaktadır. Bunu hem şair hem de toplum böyle bilir ve böyle inanır:

Ne şehirde ne de şiirde emek ve gayret sahibi olmayan, hak etmeyen yüzsüzler yer almamaktadır.

"Cûdun şu denlü yagdurur etrâfa sîmi kim

Gören sanur ki toldı yemîn ü yesâr berf"[1]

"Cömertliğin etrafa o kadar gümüş yağdırır ki gören sağ sol, her yer kar doldu zanneder."

Şâirler kadar tarihçiler de şehir sâkinlerine bu gözle bakmışlardır. Meselâ; Şâir Münîrî gibi II. Bayezid'i değerlendiren İbn Zünbül, *Vâkı'ât-ı Sultân Selîm* adlı eserinde şiirdeki övgüyü destekler. Eserinde Sultan'ın dindar, iyi bir insan olduğu ve hayır yapmayı sevmesi gibi özellikleri öne çıkar. Camiler inşâ eder, fakirler ve gariplere hizmet için imâret yaptırır; şehrin sâkinlerine bol bol ikramlarda bulunur. Hatta İbn Zünbül, halktan duyduğuna göre Sultan Bayezid, işçilere bizzat yardım edecek ve onlarla beraber sütunları kaldıracak kadar da emek ve tevâzu sahibidir. Bunları yapmaktan kaçınmaz ve çalışanların emeklerini bizzat kendi emeğiyle önemser.[2]

Dindar bir padişah olması şiirlerde yer alır ama bu bir gösteriş vesilesi değildir. Bu yönüyle Müslümanların ve hatta insanların koruyucusudur. Herkesin hâli vakti yerinde ise onun dinî duygulara sahip olmasına ve bunun hakkını yerine getirmesine bağlıdır. Aşağıda gördüğümüz beyitlerde, padişahın sadece maddî değil mânevî olarak da şehre ve ülkeye katkı sunduğu anlaşılmaktadır:

"Mesned-i şer-i Resûl ol şâh-ı ins ü cân k'odur

Gül gibi vech-i hasen birle şeh-i Yûsuf-şiyem"[3]

Edirne, Meriç

"Gül gibi güzel yüzüyle Yusuf huylu padişah, Peygamber şerîatının dayanağı, insan ve cinlerin sultanıdır."

"Der-'adl ü sâyeeş heme hoş-vakt ü hâletîm
Zıll-i Hudâst z'ân be-cihân sâye-güsterest"[4]

"Onun adaletinde ve gölgesinde hepimizin vakti hoş ve hâli iyidir. O, Allah'ın gölgesi (hükümdar) olduğu için dünyaya gölge salmıştır."

Meselâ, Bursalı Lâmiî Çelebi, türbe ve kabirlerin sahipleri hakkında da bilgi verir ve onların insanların hayatlarında nasıl bir sosyal ve mânevî bir merkez olduklarını ifade eder. Seyyid Muhammed el-Buhârî ve Şeyh Abdüllatîf Kudsî bunlardandır. Ulu Camii'den bahsettiği beyitlerde caminin kurrâ ve müezzinlerini de anlatır. Onlar da işlerinin hakkını veren, kendi güzel ve yetkin vasıflarıyla o makamda oturmaktadırlar. Hem sesleri güzeldir hem kırâatları güzeldir. İnsanlar onları dinlerken mest olurlar. Daha sonra Bursa'nın tarihinde önemli yere sahip tarihî şahsiyetlere, Osmanlı sultanlarından Sultan Osman, Sultan Orhan, Sultan Murad ve Yıldırım Bayezid'den söz eder. Şâire göre; sultanlar sıradan padişah değildir. Padişahlığı dünyevî özellikler itibarıyla yürütebilecek vasıflara sahip oldukları gibi mânevî yönden de çok derin insanlardır. Saltanatlarında insanların hepsine ihsan ve lütufta bulunurlar:

"Olar sanma mücerred şâhlardur
Velâyet sahibi âgâhlardur"[5]

"Onların sadece bir padişah olduklarını zannetme, onlar velâyet sahibi (velî), uyanık (basiret sahibi, sırlara vâkıf) kimselerdir."

Lâmiî Çelebi, şehrin dinî, tarihî ve kültürel yönlerini ve tabiî güzelliklerini anlatır; maddî ve mânevî dokusunu hissiyatıyla birlikte yansıtır. Beyitlerinde sultanlar ve medrese ehlinin ön plana çıktığını görürüz. Ona göre medreseliler hayata nüfuz etmiş, yaygın

Bursa

ve hayatın türlü problemlerine çözüm üretmiş insanlardır:

Lâmiî Çelebi, şehrin dinî, tarihî ve kültürel yönlerini ve tabiî güzelliklerini anlatır; maddî ve mânevî dokusunu hissiyatıyla birlikte yansıtır.

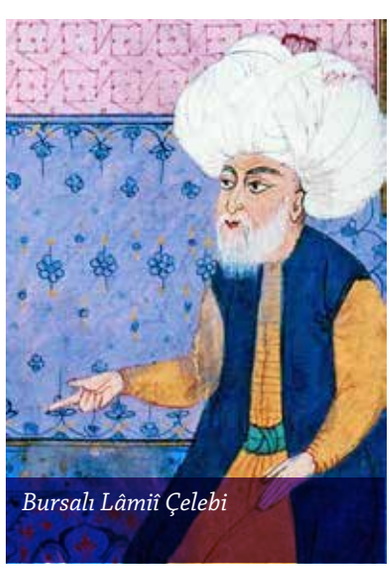
"Cihân müşkillerin tefsîr iderler
Hakîkat sözlerin tahrîr iderler"[6]

"Dünyanın sorunlarını îzah ederler, hakîkat sözlerini yazarlar."

Bu beyit, Bursa'daki medrese ve ilim hayatının sosyal hayatla olan yakınlığını ve iç içeliğini gösterir. Tabiî şunu da gösterir: Bugün eğitim ve hayat ne kadar iç içedir? Eğitim ne kadar toplumun gerçeklerini bilir ve onlara çözüm üretir? Hatta şu açıdan da sorulabilir: Üniversiteler hakkında insanlara mikrofon sunsak ne kadar ve nasıl bilirler? Toplumun hangi sorununa çözüm üretmiştir üniversite kurumu? Kurumsal olarak düşünmemiz ve Lâmiî Çelebi'nin kendi döneminde yaptığı bu tespiti bugün de bizim yapmamız îcap eder. Bugün şehir şiiri yazılacak olsa bugün okumuşların(!) şiirde ne kadar yüzü olur?

Dinî şahsiyetlerin ve mekânların sosyal hayata tesiri ve katkısını Tâceddin Dergâhı ve Musa Baba üzerinden gösterir Lâmiî Çelebi. Tâceddin Dergâhı'nın temizliğini mevâlî diye isimlendirilen molla ve âlimler görür. Musa Baba, insanların hastalığına şifâya vesile olmaktadır:

"Binâsı hizmetün idüb mevâlî
Kılubdur ol yeri cennet havâli"[7]

Bursalı Lâmiî Çelebi

Bursa, Ulu Camii

"Binasının hizmetini ilim adamları, mollalar görmekte ve orayı cennet mekânı hâline getirmektedir."

"Seher bir dem nefes urmaz deminsüz
Saglamaz hasta cânlar merheminsüz"[8]

"Seher yerli onsuz bir an bile esmez, hasta canlar onun merhemi olmadan iyileşmez."

Seyyid Muhammed el-Buhârî'nin türbesi sosyal hayatın bir parçasıdır. Türbesinde çıra yanar ve aşk ehli kendi kandilini bu çıradan yakar. Yani mânevî terbiyede tasarrufu devam eder. Kabri güzel ve bakımlıdır, halkın ziyâret mekânıdır. Mescit ve mâbetler, yanan kandilleri ve Kur'ân okuyan hâfızları; Ulu Camii, dışının gül bahçesi, içinin aydınlığı, sayısız kandilleri, hoş sesleriyle okuyan kurrâları ve müezzinleri; Ulu Camii'nin nakışlarını yapan Nakkâş Musa da şiirde nakıştaki ustalığı ile yerini alır.

Osman Gazi Bursa'nın hakîkî fatihidir, burayı bir İslâm beldesi yapar; Orhan Gazi ise cami, medrese ve imâretler inşâ eder ve şehri payitaht kılar.

Ulu Camii'nin minâresi yerden göğe dikilmiş bir âsâ gibi târif edilir. Bu, şehirde en yüksek yapının cami minâresi olduğunu ve minârenin insanda azamet ve mehâbet hissi uyandırdığını göstermektedir.

Lâmiî Çelebi'nin şiirinde Osmanlı padişahları, hâmilik, gâzilik ve velâyet sahibi oluşlarıyla şiirde yüz gösterir. Osman Gazi Bursa'nın hakîkî fatihidir, burayı bir İslâm beldesi yapar; Orhan Gazi ise cami, medrese ve imâretler inşâ eder ve şehri payitaht kılar. Murad Hüdâvendigâr müttakî, âdil, gazi ve

Bursa, Emir Sultan Camii

Bursa, Ulu Camii

şehitliğiyle; Yıldırım Bayezid, velâyet sahibi oluşu, fetihleri, imâretleri, şifâhâneleri ile zikredilir. Yıldırım Bayezid'in oğulları Sultan Mir Süleyman Çelebi, Sultan Musa Çelebi ve Mehmed Çelebi Osmanlı'nın birliğini sağlamaları ve fetihleri yönüyle yerlerini alırlar. Osmanlı sultanları, hizmet ehli insanlardır. İmâretleri, medreseleri, aşevleri, halka yaptıkları ikramlar, ziyâfet sofraları da onların tarla misali şehirdeki izleridir ve gönül rahatlığıyla şiirde yüzleri görünür.

Velhâsıl-ı kelâm diyebiliriz ki yüzü olanın şehirde izi olur; şehirde izi olanın şiirde yüzü olur. İnsanlar, toplumun ve zamanın hatırında ve hâtırasında ancak ve ancak maddî ve mânevî katkı sunarsa yer edinirler ve hâfızalarda unutulmaz yere sahip olurlar. Hak etmediği yerlere gelenler, insanları beden dili ve yapay imajlarıyla kandıranlar er ya da geç çıktıkları yükseklikten tepe üstü düşerler. Toplum bünyesi insanın bünyesi gibidir. Kokmuş, zehirli gıdayı harmana karıştırmaz ve er ya da geç kusar. Temizlerden olmak ve temizlerden kalmak, şehirde izi olmak ve şiirde yüzü olmak için tek ve alternatifsiz bir yoldur.

İnsanlar, toplumun ve zamanın hatırında ve hâtırasında ancak ve ancak maddî ve mânevî katkı sunarsa yer edinirler ve hâfızalarda unutulmaz yere sahip olurlar.

Dipnotlar

1. Revânî Dîvanı, Kasîde, 13/33.
2. İbn Zünbül, *Vâkı'ât-ı Sultân Selîm,* s. 87.
3. Münîrî Dîvanı, Kasîde, 11/37.
4. Münîrî Dîvanı, Kasîde, 10/2.
5. Akkuş, "Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri", s. 118.
6. Akkuş, "Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri", s. 98.
7. Akkuş, "Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri", s. 99.
8. Akkuş, "Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri", s. 101.

Kaynaklar

Akkuş, Metin, "Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri", Atatürk Üniversitesi, SBE, Basılmamış yüksek lisans tezi, Erzurum 1987.

Ali Cançelik, "Şehrengizlerden Bursa'ya Bakış", Kurucu Şehirler Bursa ve Floransa, Esenler Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul 2019, ss. 170-188.

İbn Zünbül, "Vâkı'ât-ı Sultân Selîm ve es-Sultân Kansu el-Gavri Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi", Haz. Eman Hayajneh, Erciyes Üniversitesi, SBE, Tarih ABD, Doktora Tezi, Erciyes 2005.

Münîrî Dîvanı, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0, Erişim tarihi: 31.01.2020.

Revânî Dîvanı, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0, erişim, 31.01.2020.

MAKALE

ORTAK EMEĞİN MEKÂNI: AİLE APARTMANLARI

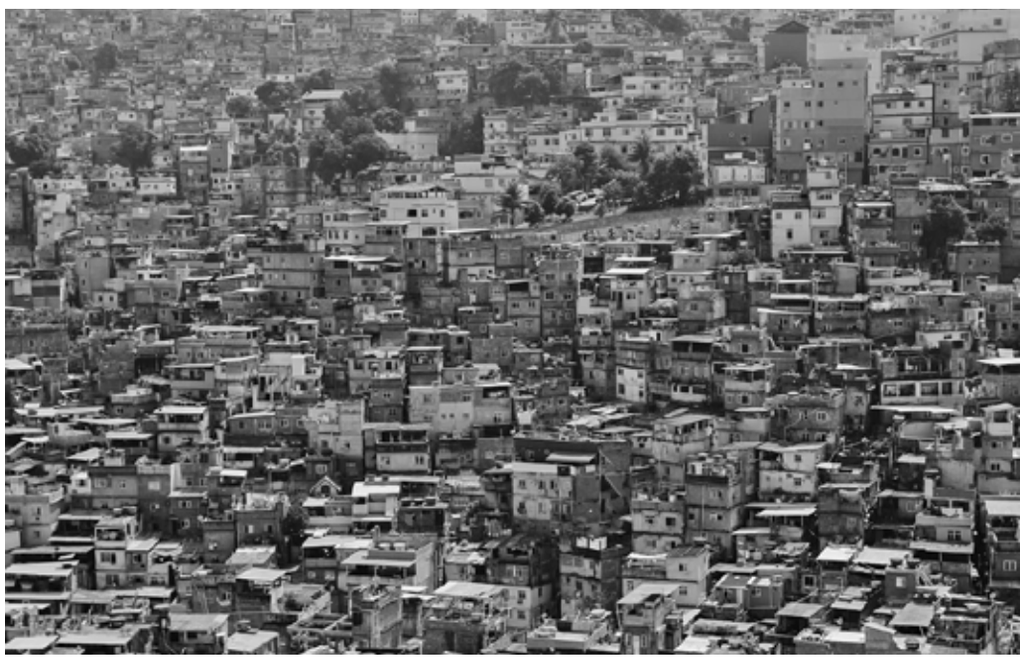

Sevilay ACAR

Esenler Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü Aile ve Sosyal İşler Koordinatörü

"'Köprüyü taşıyan şu taş ya da bu taş değil, taşların oluşturduğu kemerin kavsi'dir."

Yaşanabilir şehirlerin kurulması, var olanların sürdürülebilirliği konusu hem merkezî hem de yerel yönetim kurumları için artık öncelikli ödevler arasında, karar vericilerin ajandalarında ilk sıralarda yer almaktadır. Son yüzyılda yaşanan teknolojik ve endüstriyel gelişmelerin sosyoekonomik etkilerinin yanı sıra yapısal olarak da şehirleri deforme etmesi, gelecek nesiller için yeni ve farklı kurguların dizayn edilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Yeni yaşam alanları veya geleceğin şehirleri kurgulanırken, sağlıklı toplumlar inşâ edecek, güçlü aile yapısını destekleyecek sosyolojik ve fizikî altyapıyı içinde barındıracak şekilde tasarlanmalıdır. Yeni şehir planlamalarında aileyi bir arada tutan evler, konutlar ve apartmanların planlanması, bir sonraki yüzyılda tamamen teknoloji çağına doğacak nesiller için aile kurumunun

korunması adına bir umut ışığı olacaktır. Çünkü ailenin güçlendirilmesinde, aile bağlarını ve aile içi ilişkileri destekleyecek fizikî barınma mekânlarının varlığı önemli bir rol oynamaktadır.

Toplumsal bir varlık olan insan; güvenlik, dayanışma ve yardımlaşma ihtiyaçlarının doğal sonucu olarak birlikte yaşamak için toplumsal kurumlar tesis etmiştir. Toplumsal yaşantının en küçük birimini teşkil

eden ailenin ortaya çıkmasında insanın toplumsal bir varlık oluşu etkin rol oynamaktadır. Bilindiği üzere ailelerin bir araya gelmesi ile milletler ve devletler oluşmaktadır.[1] Devletlerin sürdürülebilirliği ve güçlü olmasının temelinde bu aile yapısının korunmasının önemi ortadadır. İtalo Calvino'nun dediği gibi, "Köprüyü taşıyan şu taş ya da bu taş değil, taşların oluşturduğu kemerin kavsi"dir. Toplumu bir köprü gibi düşünecek olursak, bu köprünün kemerinin kavsini ailenin oluşturduğu söyleyebilir. Bu doğrultuda milletler veya devletler tüm ailelerin bir araya gelmesinden ortaya çıkan ortak ruh ile oluşmaktadır. Bu ruhun güçlendirilmesi ve korunması devletlerin, milletlerin geleceği ve sürdürülebilirliği için son derece önemlidir.

Ailenin tarihsel gelişim süreci incelendiğinde sosyolojik olarak aile kurumunun; geniş aileden, çekirdek aileye doğru bir evrim geçirdiği[2] görülmektedir. Aries'e göre; aile yapısındaki bu nicelik ve nitelik değişmeleri XVIII. yüzyılda başlamış[3] olup, günümüzde internet ve teknolojinin hayatın her alanına nüfuz etmesiyle hızlanarak, daha bireyci bir aile yapısına dönüşmüştür. Savaşlar ve ekonomik nedenlerle yaşanan göçler, toplumun sosyolojik yapısına etki ederken, aile kurumunun yapısı da derinden etkilenmiştir. Bourdeiu'ye göre; aile hem biyolojik üremeyle hem de toplumsal yeniden üretim sürecinin bir aracı olarak düzenin korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.[4] Yapısal ve işlevsel yaklaşımla aile ele alındığında; endüstri öncesi toplumlarda geniş aile tipinin, endüstri toplumlarında ise dar aile tipinin görüldüğü kabul edilmektedir. Böylece endüstrileşme ve kentleşme sürecine paralel olarak büyük aileden, küçük aileye doğru bir değişmenin olduğu ön görülmektedir.[5] Şehirlerde üretilen konut yapısındaki değişimin çekirdek aileye hitap eder şekilde dizayn edilmesinin bu dönüşümde rolü oldukça önemlidir.

Yapısal ve işlevsel yaklaşımla aile ele alındığında; endüstri öncesi toplumlarda geniş aile tipinin, endüstri toplumlarında ise dar aile tipinin görüldüğü kabul edilmektedir.

Türkiye'de Barınma Alanları ve Aile Apartmanları

Çok katlı ve çok aileli yaşam tarzı olan apartman yaşamı; Türkiye'de 19. yüzyıl sonlarında başlayarak, pek çok farklı biçime evrilmiş ve çeşitlenerek günümüze gelmiştir.[6] Türkiye'de 1950'li yıllarda tarımda makineleşmenin başlamasıyla köylerde geçimlerini tarımla sağlayan insanlar için işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu durumun sonucu olarak da özellikle kentlere doğru, bölge içi ve bölge dışı göçler yaşanmıştır.[7] Göçler neticesinde şehirlerde barınma sorununun artmasıyla,

gecekondulaşma ve kontrolsüz yapılaşma ortaya çıkmıştır. Göç yaşayan ailelerden ekonomik durumu uygun olanlar müteahhitlere, uygun olmayanlar ise kendi imkânları ile 'aile apartmanı' yaptırmaya başlamıştır. Bu apartmanlar, göç eden ailelerin her birine bir daire düşecek şekilde tasarlanmıştır.[8] Bazen amcalar, halalar, bazen evli çocukların hepsini içine alacak büyüklükte farklı farklı aile apartmanları inşâ edilmiştir. Aile apartmanlarının büyük kısmının hiçbir mühendislik hizmeti almadan, tamamen kendi ailevî imkânları ve ortak emekleri ile inşâ edildiği gözlenmektedir. Kendi imkânları ile yapılan aile apartmanları, ailelerin ekonomik yapısına uygun konforlarda yapılmış olup, çoğu yeterli yaşamsal kaliteyi içinde barındıramamıştır. Birçok konfor eksikliğine rağmen, aile bireylerinin ortak çaba ve emeği ile ortaya çıkan bu barınma alanlarının, aileyi bir arada tuttuğu ve aile bağlarını güçlendirdiği görülmektedir.

Yaşanan şehirleşme süreci Sanayi Devrimi sonrasında hız kazanırken, Türkiye'de hızlı kentleşme ve şehre olan göç özellikle 1950 yılından sonra yaşanmıştır. 1927 yılında Türkiye'de %24,2 olan şehirde yaşayan nüfusun oranı, 1950 yılına kadar önemli bir değişim göstermemiştir. 1950 yılında %25 olan şehirde yaşayan nüfusun oranı sürekli bir artış göstererek, 2000 yılında %64,9'a yükselmiştir.[9] Elli yılda yaşanan bu büyük artış ile birlikte aile yapısı da büyük oranda değişime uğramıştır. 1955 yılında ortalama hâne halkı büyüklüğü 5,7 kişi iken, 2000 yılında 4,5 kişiye düşmüştür.[10] Çekirdek aileye hitap eden yeni yaşam alanları olan kapalı konutlar, siteler Türk ailesinin geleneksel yapısı olan geniş aileyi eriterek, önemli bir değişikliğe uğratmıştır.

Site ve benzeri kapalı yerleşmelerinin, prestij konut alanlarının toplumsal dışlama esasında işleyen her türlü yerleşme biçiminin, mahalle olgusunun sağladığı, dayanışma, koruma, gözetme olanakları karşısında mukayese edilemeyecek oranda zayıf kaldığı, dahası kentsel ayrışmanın yol açtığı çatışma potansiyelleri nedeniyle çeşitli toplumsal sakıncalar içerdiği görülmektedir.[11]

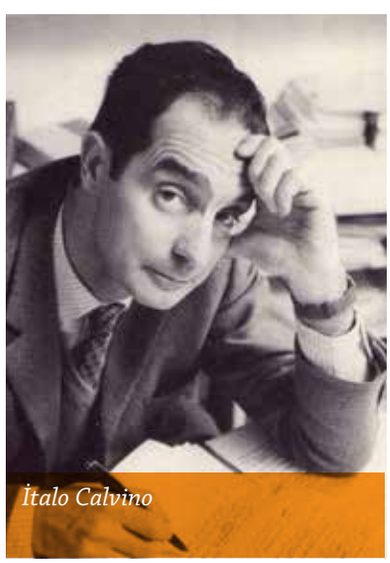

Balat, İstanbul

Göç yaşayan ailelerden ekonomik durumu uygun olanlar müteahhitlere, uygun olmayanlar ise kendi imkânları ile 'aile apartmanı' yaptırmaya başlamıştır. Bu apartmanlar, göç eden ailelerin her birine bir daire düşecek şekilde tasarlanmıştır.

Mahallenin özel desenini oluşturan evler, apartmanlar bireyin güvenlik, huzur ve temel ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlar olması ve aileye yuva teşkil etmesi bağlamında yerini daima korumaktadır. Yaşanılan çağ ve toplumun sosyokültürel yapısına uygun olarak tasarlanan bu yuvaları insan farklı form ve biçimlerde kullanmaktadır. Aile apartmanları bunlardan bir tanesini teşkil etmektedir. Aile apartmanları, aileyi bir arada tutma ve her türlü dış etkenden koruyan güvenlikli bir yaşam alanı olarak tercih edilmektedir. Metropolleşen şehir yaşamında günümüzde örneklerine az rastlansa da aile apartmanları olgusu göçle oluşan kentlerde rastlanılan önemli bir kentsel fenomen olarak değerlendirilebilir.

Şehirlileşme sürecine önemli katkılar sunan aile apartmanlarının kendine has bazı ilişki biçimleri bulunmaktadır. Bu apartmanlarda

İtalo Calvino

ayakkabılar genellikle bina girişinde çıkarılmaktadır. Yaşanılan mahalleye, apartmana ve aile bireylerine karşı duygusal bağ çok gelişmiştir, aile bağları kuvvetlidir, kiracı çok tercih edilmemekle birlikte eğer varsa o da zamanla aile üyesi gibi kabul görmektedir. Aile apartmanındaki ilişki ve yaşam biçimi bir sonraki kuşağa doğal yaşam içinde aktarılan bir davranışa, alışkanlığa ve kültüre dönüşmektedir. Aile apartmanlarında sürekliliği ve düzeni sağlamaya yönelik olarak kendi içinde bir hiyerarşi geliştirilmektedir. Hangi katta kimin oturacağı veya bir iş bölümü sırasında en yaşlı ebeveynin kararlarına uyulması bunlardan bazılarıdır. Aile apartmanlarında mahremiyet önemli bir unsurdur. Komşuluk ilişkilerinde ve akraba ilişkilerinde buna dikkat edildiği belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Mahremiyete verilen önem çerçevesinde apartmanda boş daire olsa bile bazıları kiracı almamayı tercih etmektedir. Kiracı alanlar ise detaylı bir şekilde inceleyerek almaktadır. Sonrasında da bu kiracıyı aile bireyi gibi görmektedir.

Aile apartmanı kullanıcıları yaşadıkları apartmana ve mahalleye karşı duygusal bağlar ve âidiyet duygusu hissetmektedir. Yaşadıkları apartman veya mahallenin olumsuz koşulları bulunsa da çocukluk, gençlik veya yetişkinlik dönemlerini geçirdikleri mekânla süreklilik ve yaşanmışlık neticesinde duygusal bağlar kurdukları gözlenmiştir.

Aile apartmanı kullanıcıları yaşadıkları apartmana ve mahalleye karşı duygusal bağlar ve âidiyet duygusu hissetmektedir.

Ortak Emek ve Çabanın Mekânı

Aile apartmanı kullanıcılarının yaşadığı mekâna olan duygusal bağları yaşanmışlıkların yanında, verilen ortak emek ve ortak mücâdele ruhunu da barındırmaktadır. Bir aile apartmanı kullanıcısı bu durumu, "Yaşadığım bu apartmanla tabiî ki duygusal bağım var. Çünkü

taşında, toprağında, hepsinde emeğim var. Her şeyi kendimiz yaptırdığımız için. Tırnaklarımızla yaptık, bu binalarda oturabilmek için çok çalıştık, mücâdele verdik. Kazancımızla burayı bu hâle getirdik." sözleri ile dile getirmektedir.

Aile olmanın gereklerinden olan dayanışma, sevgi ve birlikte olma durumlarının bu apartmanda onları bir arada tuttuğunu belirten bir başka aile apartmanı kullanıcısı, "Bizi bir arada tutan şey sevgidir, dayanışmadır, gözünün önünde olmak isteğidir ve aile bağlarıdır." sözleri ile belirtmektedir. Aile bağlarını güçlü tutan, aile apartmanları bu özelliği ile şehir yaşamındaki zorluklara karşı aile kurumunu koruyan, kollayan bir yuvadır. Aile bireylerinin yuva olarak tâbir ettikleri, birlikte çalışarak, zor şartlara göğüs gererek, ortak çaba ve emek vererek ürettikleri yaşam alanlarına emekleri ölçüsünde hem değer atfetmekte hem de duygusal bağlılık hissetmektedirler. Bu durumu bir kullanıcı şu sözleriyle aktarmıştır: "Bu binalarda oturabilmek için çok çalıştık, mücâdele verdik. Ortak kazancımızla burayı yuva hâline getirdik."

Bir başka kullanıcı ise, "Her taşında, her kumunda, her tuğlasında benim emeğim var. İnşaat aşamasından itibâren emek verdiğim için bende buraya karşı mânevî bir bağ var. Eskiden binamız tek katlı bir gecekondu idi, ben buraya gelin geldim. İki yıl bu gecekonduda gelin kaldım, sonra müteahhite verdik. Aile bireyleri ile aramızda ki bağlar kuvvetlidir. Kayınvâlidem ve kayınpederimle yaşıyoruz. Kendimi buraya ait hissediyorum. Bir yere gitsem burayı hemen özlüyorum." Geniş ailenin yaşatıldığı bu apartmanlarda geniş aile bağlarını geliştirdiğini de göstermektedir.

Zamanla yapılan eklemeler neticesinde şekillenen aile apartmanı, oluşum sürecine tanık olan bireylerde bağlılık duygusunu olumlu etkilemiştir. "Yaklaşık 45 senedir aynı apartmanda yaşıyorum. 45 sene boyunca da birçok şey yapıldı evin içinde. Hep öyle durmuyor. Biz geliştikçe evin içinin tadilatı vesaire evin her bir tarafı benim anılarım." Aile apartmanları geçmişten gelen yaşanmışlıklar, verilen emekler yıllar içerisinde kullanıcıların mekânla olan bağlarının artmasını sağlamıştır. Bireylerin doğup büyüdüğü, geçimini sağladığı, evlendiği ve çocuk sahibi olduğu mahallede ve apartmanda oluşan, yılların getirdiği alışkanlıklar, giderek zamanla bağlılığa dönüşmektedir. Bu doğrultuda her türlü fizikî, ekonomik veya sosyal donatı eksikliğine rağmen burada yaşanmışlıkları olan bireyler bundan sonra da aynı yerde yaşamaya devam etmeyi istemektedir. Hatta kentsel dönüşümün kendi mahallelerinde, yerinde olmasını ve aynı komşuları ile yaşamaya devam etmek istemektedirler. Hayata dair tüm sosyal ve kültürel faaliyetlerini geçirdikleri bu mekân onların hayatında vazgeçmesi ve unutması

Aile bireylerinin yuva olarak tâbir ettikleri, birlikte çalışarak, zor şartlara göğüs gererek, ortak çaba ve emek vererek ürettikleri yaşam alanlarına emekleri ölçüsünde hem değer atfetmekte hem de duygusal bağlılık hissetmektedirler.

Balat Sokakları, İstanbul

zor olan yaşanmışlıklarla doludur. Dolayısıyla kullanıcılar yaşadığı yere bağlanmakta ve âidiyet hissetmektedir.

Yapılan çalışmada aile apartmanı kullanıcılarına onları bir arada tutan nedenin ne olduğu sorulduğunda, verilen yanıtlarda üç ana başlık dikkat çekmektedir.[12]

- Aile bağları ve dayanışma
- Ekonomik gerekçeler
- Güvenlik kaygısı

Bu üç olguya dikkat edildiğinde, kırda geniş ailenin kendi içinde çözüm bulduğu durumlar olduğu göze çarpmaktadır. Şehir ortamında ise bunlara çözüm sunan mekânların aile apartmanları olduğu söylenebilir. Aile apartmanlarında geniş aile yapısı korunurken, apartmanındaki kiracılar dahi geniş ailenin bir üyesi olarak benimsenmekte ve diğer aile bireyleri ile aynı muameleyi görmektedir. Görüşme yapılan aile apartmanlarının hepsinde büyükbaba ve büyükanne, anne-baba, torun ilişkileri canlı olarak yaşatılmaktadır. Katların genellikle zemine yakın olanları yaşlı ebeveynlerin rahatı düşünülerek onların kullanımındadır. Torunlar ve genç çiftler burada büyükbaba, büyükanne ve babalarından aldıkları desteklerle yaşama daha sağlıklı tutunmaktadır. Yaşlı ebeveynler de şehir yaşamında yalnızlık çekmeyerek, evlâtları, torunları ile sağlıklı bir yaşlılık süreci geçirmektedir.

Geçmişin yaşanmışlıkları ve geleceğe aktarılan kültürel hâfıza toplumsal yapıyı da güçlendirecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Aile apartmanları; kırdan kente göçün bir ürünü olarak ortaya çıkan, kendine has kültürel özelliklere sahip, geniş ailenin yaşam sürdüğü, dayanışma temelli sosyal ilişki ağlarını içinde barındıran, ekonomik olarak içindekileri destekleyen, şehrin genel yapısına kapalı ancak bulunduğu mahalleye ve komşuluk ilişkilerine açık, farklı bir mekân tecrübesi, sosyo-kültürel boyutu ön planda olan bir yapıdır.

Aile apartmanlarının araştırma ortamındaki komşuluk ilişkilerine, aile bağlarına ve mahalle kültürüne olan olumlu katkıları, şehre âidiyet duygusunun geliştirilmesinde, özellikle ekonomik ve sosyolojik açıdan dinamik ilişkilere önemli ölçüde katkı yaptığı söylenebilir. Bu doğrultuda aile bireylerinin ortak çabası ve ortak emeğin mekânı olarak nitelendirebileceğimiz "aile apartmanı" olgusu aile ve mahalle yapısına olan katkıları ile önemli bir fenomendir.

Eski İstanbul'da bir mahalle

Kentsel dönüşüm çalışmalarında ve yeni şehir uygulamalarında yeni bir mimari model olarak aile apartmanı model ve örnekleri de seçenekler arasında sunulabilir. Fizikî ve mimari açıdan modern, günümüz teknoloji ve konforunu içinde barındıran, sosyal donatı alanlarına sahip aile apartmanları şehrin dokusunda sağlıklı bireyler yetişmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Yaşlıların bakıldığı, çocukların geniş aile içerisinde sosyalleştiği, komşuluk ilişkilerinin güven ve dayanışma içerisinde olduğu bu konseptler ile hem aile yapısının korunması hem de şehre âidiyet duygusunun geliştirilmesi sağlanacaktır. Geçmişin yaşanmışlıkları ve geleceğe aktarılan kültürel hâfıza toplumsal yapıyı da güçlendirecektir. 50

Eski İstanbul'da bir mahalle

Dipnotlar

1. Mehmet Celal Uzunkaya, "Aile Konutu Üzerinde Tesis Edilebilecek Hukuki İşlemler ve Aile Konutu Şerhi", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 14.
2. Uzunkaya, s. 18.
3. Metin Erol, "Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Nitelik Değişmelerinin, Aile Üyeleri Üzerindeki Etkileri (Sivas Merkez İlçe Örneği)", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 31.
4. Nilüfer Korkmaz Yaylagül, "Gecekondudan Apartmana Geçiş Sürecinde Kültürel Dönüşüm: Ankara Şentepe ve Birlik Mahallesi Örneğinin Bourdieucü Bir Çözümleme Denemesi", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 82.
5. Erol, s. 48.
6. Tülin Görgülü, "Apartman Tipolojisinde Geçmişten Bugüne; Kira Apartmanından 'Rezidans'a Geçiş'", Kültür Envanteri Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 14, 2017, s. 176.
7. Kaynar, Seheryeli Yılmaz., Aile Apartmanında Yaşamanın Çocuk Ruh Sağlığı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2014, s. 3.
8. Kaynar, Aile Apartmanında Yaşamanın Çocuk Ruh Sağlığı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi, s. 3.
9. T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, "2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri", Ankara, 2003, s. 28.
10. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, "2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri", Ankara, 2003, s. 27.
11. Alev Erkilet, "Düzgün Aileler, Yeni Gelenlere Karşı: Korku Siyaseti, Tahliyeler ve Kentsel Ayrışma", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Özel Sayı: 150/151/152, Ankara, 2015, s. 98.
12. Sevilay Acar, "Şehir Dokusunda Mahalle: İstanbul Esenler'de Aile Apartmanı Olgusunun İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 223.

DENEME

TÜRK ROMANINA YANSIYAN YÖNLERİYLE ŞEHİRDE EMEĞİN HÂFIZASI

Prof. Dr. Ebru BURCU YILMAZ

İnönü Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

"İnsan, kaba bir hedonistin varsaydığının aksine, yürüyen bir mideden ibaret değildir; eli, gözü ve beyni de vardır. Eğer ellerinizi kullanmayı bırakırsanız, bilincinizin de büyük bir bölümünü kesip atmış olursunuz."

George Orwell, Wigan İskelesi Yolu

Şehir, insan emeğiyle meydana gelen bir mekânsal örgütlenme olduğuna göre öncelikle emeğin öznesi olan şehirliyle, ürettikleri arasındaki ilişkinin sorgulanması gerekir. Bu sorgulama, bir şehri ortaya çıkaran fizik kurallarının yanı sıra etik ve estetik değerlerin mâhiyetini de tartışmaya açacaktır. Yapıp ettiklerini bir anlam dâiresi içinde gerçekleştiren insan, bir bakıma emeği sayesinde hayatta kalmayı başarabilir. Yaratılış açısından bakıldığında da diğer canlılara sağlanan donanımdan mahrum olarak dünyaya gönderilen insan, *"ancak kendisi gibi insanlardan oluşan bir sosyal birlik içinde gerçekleştirdiği eylemlerle, bunların ürünü olan başarılar sayesinde yaşayabilir."*[1] Bilgi ve tecrübe ise insana hazır olarak sunulmadığı için çalışma olgusu her dâim insan yaşantısına eşlik etmek mecburiyetindedir.

Şehir, insan çabasının mekânsal düzlemde en fazla çeşitlilik gösterdiği yer olması bakımından, çalışma ve emek konusunda şehrin veçhesi üzerinden yapılacak bir okuma, üretilen ve tüketilen bir mekânın insanla olan karşılıklı ilişkisini inşâ ve yıkım ekseninde görmeye yardımcı olabilir. David Harvey, toplumsal faaliyetlerin incelenmesi konusunda geçerliliği olan bir mekân felsefesinin izini sürerken, toplumsal mekânla fiziksel mekân arasındaki farklılığa

dikkat çeker. Toplumsal faaliyet biçimlerinin kendi mekân tanımlarını geliştirdiklerini söyleyen Harvey, şehrin mekânsal gerçekliğini anlayabilmek için toplumsal bir mekân felsefesinin inşâsını gerekli görür. Zîra, *"mimaride ve dolayısıyla kentte mekânın şekillendirilmesi kültürümüzü simgeler, amaçlarımızı, ihtiyaçlarımızı, korkularımızı simgeler."*[2] Mekânsal biçimlerin ortaya çıkmasında toplumsal süreçlerin etkisini görmek için şehrin karakteristik kimliğinde zaman içinde meydana gelen değişimlere bakmak yeterlidir. Bu değişim aynı zamanda şehir insanının zamanını nasıl değerlendirdiğini, emeğini hangi değerler etrafında ortaya koyduğunu ve bunları -varsa- nasıl bir ahlâkî yapı üzerine temellendirdiğini de aksettirir. Dolayısıyla ister sivil bir çabanın sonunda ortaya konan emek, ister ücretli emek olsun bu gayretin neticesi, şehrin sesinde, renginde, kokusunda ezcümle fizik ve metafizik düzlemdeki varlığında kendisini gösterecektir. Bu sebeple şehrin hâfızasına yapılan yolculuk aslında bir bakıma şehirli ile emeği arasındaki ilişkinin mâhiyetinde yaşanan değişimin aşamalarını görmek anlamını taşır. Zîra insanın çalışarak edindiği kazanımlar emeğin mâhiyetinin de nitelik yönünden iyileşmesini sağlamıştır. Engels'in, sanatın doğuşunda emeğin rolünü tartıştığı yazısında söylediği gibi insan eli, yeni beceriler kazandıkça emeğin organı olmanın yanında emeğin bir ürünü hâline gelir ve incelikli işlerde görünmeye başlayan emek *"insan elini, Raphael'in tablolarını, Thorwaldsen'in heykellerini, Paganini'nin müziğini yaratabilecek bu yüksek yetkinlik düzeyine kadar getir(ir)"*[3]

Şehrin hâfızasına yapılan yolculuk aslında bir bakıma şehirli ile emeği arasındaki ilişkinin mâhiyetinde yaşanan değişimin aşamalarını görmek anlamını taşır.

Emeğin şehirdeki değişim ve dönüşümünü takip edebileceğimiz alanlardan biri olan edebiyat, iktisat tarihî üzerine alternatif okumalara imkân tanır. Emeğin tarihini ortaya koyan iktisâdî risaleler ve kitapların yanı sıra II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte etkisi hissedilmeye başlanan liberal ekonomi politikalarını destekleyen mecmualar ve müstakil eserler tarihî bir birikim ortaya koyarken, romancılar da emek konusunu edebî bir mecrada ele alırlar. İlk roman örneklerinin görülmeye başlandığı Tanzimat Devri'nden itibaren emek, üretim, tüketim ve iktisâdî yapılanma roman dünyasında karşılık bularak Batılılaşmanın maddî etkileri de metinlerdeki entrik kurguya dâhil edilmiştir. Tanzimat, zihniyet itibarıyla odağında yenilenme düşüncesinin olduğu bir dönem olduğu için Batı merkezli kalkınma anlayışının iktisâdî veçhesi de doğrudan ya da dolaylı olarak romanlardaki tematik kurguyu şekillendirir. Ancak Türk romanında, emeğin süreç ve sonuç odaklı etkilerini görmek ve bu etkilerin şehir üzerindeki dönüştürücü gücünü anlayabilmek için Cumhuriyet Devri'nin bilhassa 1940 sonrası edebî ürünlerine bakmak gerekir. Nitekim sanayileşmenin bir sonucu olarak emeğin evden dışarı çıkarak özel mekânlara taşınması, insanın iş ve emekle olan ilişkisinin de büyük bir değişim geçirmesine sebep olur. Şehirdeki nüfus yoğunluğu ve çeşitliliği, işin kişiler ve mekânlar üzerindeki etkisini daha kesif bir hâle getirmekle birlikte, tek tip şehir, şehirli ve şehirde yaşama üslûbunun olamayacağını gösteren farklılıklar doğurur. Bu durumu detaylı bir şekilde gözlemleyebilmek için aynı yıllarda yayımlanan romanlardaki şehir temsillerine karşılaştırmalı olarak bakılabilir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e gelen süreçte emek romanları olarak tasnif edilecek birçok metin bulunabileceği gibi toplumsal hâdiseler ve devrin zihniyetine tesir eden hâkim temâyüller farklılaştıkça emeğin romanlarda dile gelme biçimi de farklılık arz eder.

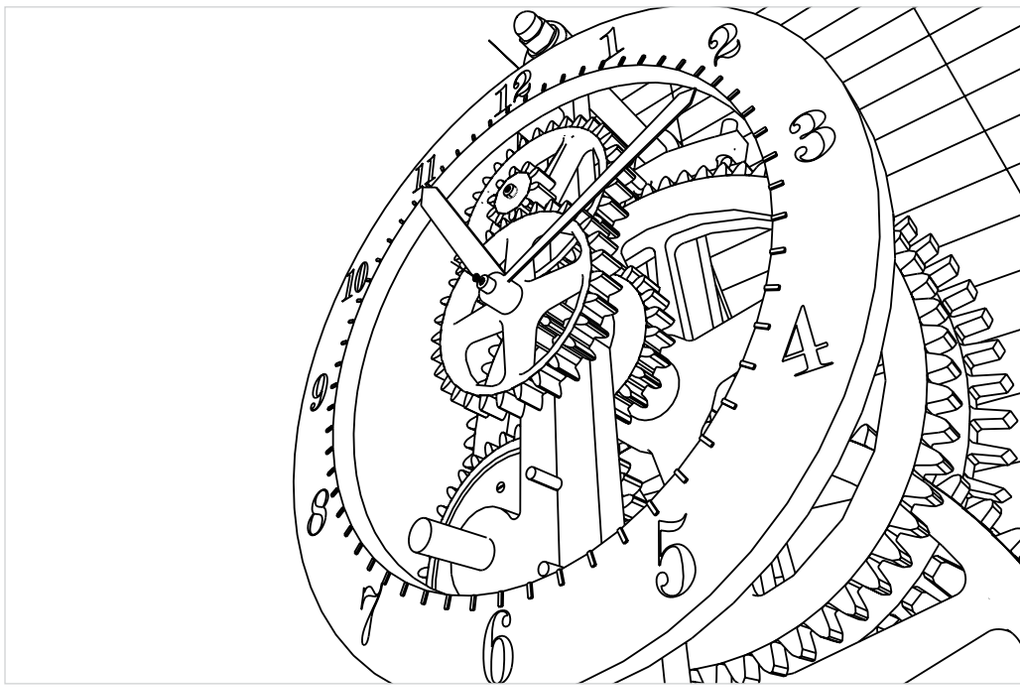
Edebiyatta emeğin anlatılması konusunda ilk akla gelen isimlerden biri olan Ahmed Midhat Efendi *Ekonomi Politik*, *Hallu'l-Ukad*, *Sevda-yı Sa'y ü Amel*, *Teşrîk-i Mesâî* ve *Taksim-i Mesâi* gibi eserlerinde ve gazete yazılarında devletin iktisâdî

İstanbul, Yenikapı İstasyonu

durumu ve iktisat politikaları ile ilgili değerlendirmelere yer verir. Emeğin karşılığı olarak "sa'y" kelimesini kullanan Midhat Efendi, emeğin roman dünyasında kişi, kavram ve sembol düzeyinde görünürlük kazanmasını sağlar. Makineyi, *"insanın maddeye hayat kazandırması"*[4] olarak tanımlayan Ahmed Midhat Efendi, Batı'da gördüğü makine düzenini hayranlıkla gözlemledikten sonra elde ettiği bilgileri roman kahramanları aracılığıyla okurlarına aktarır. İş hayatının ayrıntılı bir şekilde yer aldığı romanlarda yazarın üzerinde durduğu temel mesele, zamanın değerlendirilme biçimi ve emeği ortaya çıkaran çabadır. Bizzat hayat hikâyesiyle de şahsî teşebbüsün önemine dikkat çeken Midhat Efendi, *"Beykoz'da otururken Karakulak suyunu damacanalara doldurtup İstanbul'da sattır(ır), Akbaba köyünde ziraatle uğraşı(r), İstanbul'da kiremit ve tuğla fabrikası kurmak için Marsilya imâlâthânelerini incele(r)."*[5] En bilinen roman kahramanlarından biri olan Râkım, alafranga tüketim biçiminin eleştirisi amacıyla idealize ettiği bir karakterdir ve roman boyunca geçimini nasıl sağladığı, kazancını ne şekilde harcadığı âdeta kalem kalem ayrıntılı bir şekilde okura aktarılır.

Türkiye'de emek tarihî ile Türk edebiyatını irtibatlandırmaya çalışan Ahmet Makal, "Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak 'Edebiyat'" başlıklı makalesinde, İngiltere ve Amerika'da sanayileşmenin yıkıcı etkilerini işleyen romanlarla birlikte Türk edebiyatında çalışma ve emek olgusunun romanlardaki yansımalarını değerlendirir. Makalenin, cevabını aradığı sorulardan biri de Türk romanında emek ve emeğin öznesi olan kişilerin yeterince temsil edilip edilmediğidir? Makal, Türkiye'de işçi edebiyatının, köy edebiyatı kadar ilgi görmemesinin altında yatan sebepleri farklı zâviyelerden tartışmaya açar ve bu sebepleri işçi-işveren ilişkisinin geç doğmasının yanı sıra emekle ilgili konuların siyâsî ve hukukî açıdan sıkıntı oluşturacağından endişe edilmesiyle ilişkilendirir. Edebiyat dışı sebepleri ifade etmekle birlikte, bir hâdiseyi yaşamakla o hâdiseyi yazmak arasındaki farklılığa dikkat çeken Makal, *"içeriden yazanlar bazı deneyimleri birinci elden aktarıyor olabilirler ama yaşanan veya yaşanabilecek her şeyi, herhangi bir seçicilik olmaksızın ayrıntılarıyla anlatmak, yazılanları bizatihi edebî kılmaya ya da bir 'yapıt' yapmaya yetmemektedir."*[6] tespitiyle edebîlik hususundaki nâkısanın altını çizer.

Ahmed Midhat Efendi, Batı'da gördüğü makine düzenini hayranlıkla gözlemledikten sonra elde ettiği bilgileri roman kahramanları aracılığıyla okurlarına aktarır.

Ahmed Midhat Efendi

20. yüzyıl Batı romanında Sanayi Devrimi'nin etkisi ile geniş yer bulan fabrika, liman ve demiryolu işçiliği gibi ücretli emeğin anlatımı Türk romanında aynı yoğunlukta karşımıza çıkmaz. Buradan hareketle emeğin romandaki temsil biçimi ve niceliğine dâir yukarıda sorulan soru, Orhan Koçak tarafından bir tespit olarak *Tehlikeli Dönüşler*'de de dile getirilir. Koçak, çalışmasının "Bir 'Aşırı Gerçeklik' Olarak Üretim" başlıklı bölümünde, şehir romanlarında sınâî emeğin pek gösterilmediğini, sanayi işçisine rol vermekle birlikte yazarın onu çalışma şartları içinde göstermediğini ve bu konuda yazarların geri planda kaldıklarını ifade eder. *"Modernist yazar için de maddi emek, ama özellikle sınai emek,*

aletler ve teknoloji çoğu zaman bir korku imgesidir."[7] Koçak, 1927 yılında yayımlanan ve Türkiye'nin ilk işçi romanı olarak Mahmut Yesari tarafından kaleme alınan *Çulluk* başta olmak üzere, Kemal Tahir, Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt gibi sosyal gerçekçi yazarlarda bile emeğin hak ettiği şekilde ele alınmamış olduğunu, buna karşılık romansal fabrikanın içine Orhan Kemal'le birlikte girildiğini iddia eder. Bahsi geçen isim ve eserlere natüralist romanları da ekleyerek meseleye baktığımızda Koçak'ın iddialarının haklı ve yerinde tespitler içerdiğini söyleyebiliriz. Bu konuyu sosyoloji, ekonomi ve edebiyat açısından bütünlüklü olarak değerlendiren eleştirmen Fethi Naci ise 1981 yılında yayımladığı "Toplumsal Değişme ve Türk Romanı" başlıklı yazısında, bu konudaki eksikliği, yazarlarımızın Batı romanındaki gibi işçilerin sorunlarını ele alabilecek *"toplumsal ve tarihsel gözden yoksun oluşları(na)"*[8] bağlar.

Şüphesiz Türk edebiyatında emeğin farklı edebî türlerde nasıl ele alındığını incelemek geniş bir tarihsel süreci kapsayacak bir çalışma ile mümkün olabilir. Türk edebiyatı içerisinde bir damar olarak yer bulan bir işçi edebiyatının varlığından söz edebiliriz. Sınırlılıklarına rağmen bu alanın siyâsî ve iktisâdî tarihle edebiyatın buluşmasına kaynaklık edecek şekilde kullanılması edebiyatla birlikte diğer ilmî disiplinlere de katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra, şehirdeki ücretli emeğin işçiler üzerinden anlatıldığı romanların incelenmesi, emeğin hâfızasına dâir eksik parçaların da tamamlanmasına yardımcı olabilir. Emek romanları başlığı altında yer alan edebî ürünlerin, işçilerin yaşadığı sıkıntılar, verdikleri mücâdeleler ve süreç içinde toplumsal dokuda meydana gelen değişim ekseninde emek mevzusunu dikkatlere sundukları görülür. Ortaya konan edebî metinler, nitelik açısından değerlendirildiğinde ne yazık ki çoğunlukla deneysel romanın sınırlarını zorlayan, teknik açıdan kusurlu metinlerle karşılaşılacaktır. Bu durum büyük ölçüde ideolojik koşullanma ve mesaj verme kaygısının, edebîliğin önüne geçmesiyle alâkalıdır. Bu noktada emek romanları içerisinden seçilecek iki örnekle muhtevanın edebiyatın ifade imkânları dâhilinde sunulma biçimine bakmak faydalı olabilir. Konuya örnek teşkil edebilecek çok sayıda roman olmakla birlikte Reşat Enis ve Orhan Kemal'den yola çıkarak iki yazar üzerinden emeğin, edebiyatta şehir temsilini farklılaştıran yönlerine dikkat çekmeye çalışalım.

Şehirdeki ücretli emeğin işçiler üzerinden anlatıldığı romanların incelenmesi, emeğin hâfızasına dâir eksik parçaların da tamamlanmasına yardımcı olabilir.

Çalışma koşullarının anlatımına yer veren romanlar bahsinde dikkati çeken *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın,* Reşat Enis'in 1937 yılında yayımlanan romanıdır. Türk

romanında emek bahsi gündeme geldiğinde mutlaka seçilen örnekler arasında yer verilen bu roman, konu itibarıyla maden işçilerinin ve dokuma fabrikasında çalışan işçilerin olumsuz çalışma koşullarını, patronun işçi üzerindeki tahakkümünü ve çalışma hayatı içinde kadının maruz kaldığı kötü muameleyi işler. Natüralist romanlardaki katı gerçeklik anlayışının abartılı bir yorumu olarak okunabilecek romanda, yazarın hipotezini doğrulama çabası, metnin edebîlik vasfının göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Zonguldak'ta bir nüfus memurunun oğlu olan Osman, annesini küçük yaşta, babasını da on yedi yaşında kaybettikten sonra İstanbul'daki zengin bir akrabanın yanına gönderilir. Yedi aylık zor geçen bir sürecin sonunda iftiraya uğrayarak evden ve okuldan kovulan Osman, Zonguldak'a geri döner ve birkaç tanıdığın araya girmesiyle bir maden ocağında iş bulur. Burada beş yıl çalıştıktan sonra üç yıl askerliğini yapıp tekrar İstanbul'a yerleşir ve Haliç'in en büyük dokuma fabrikasında çalışmaya başlar. Tematik düzlemde şehirde emeğin sömürüsünü merkeze alan romanın üçüncü safhasından itibaren okur, Osman ve oğlu Kaya'nın maden ocaklarındaki mesaisine şahitlik eder. Osman, Yıldız ve Kaya'nın trajik bir sonla biten hikâyeleri, romanın çekirdek vakasını oluştururken, emek odaklı bir roman olarak *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın,* işçilerin elverişsiz çalışma ve barınma koşulları, iş kazaları, grevler, amele birliği, çocuk işçiler ve sömürü düzenini besleyen patronların işçileri birer nesne olarak gördükleri kapitalist kölelik düzenine dâir pek çok ayrıntı barındırır. Natüralist romanlara özgü olan karanlık ve kötümser atmosfer, işçilerin tutunmaya çalıştıkları şehrin anlatımında da kendisini hissettirir. Şehre dâir tasvirlere bakıldığında mekânla insan ruhu arasındaki yakın ilişkinin bu atmosferle müterâdif olduğu görülür:

"Osman, Balat'la Fener arasında, caddeye dikine inen yokuşlu bir sokakta oturuyor... Burası enteresan bir sokaktır. Sıra evler, yan yana üç adamı geçirtmeyecek kadar iç içe sokulmuştur. Sanırsınız ki güneşi birbirlerinden kıskanırlar. Bozuk kaldırımlar yazın en kızgın günlerinde bile ıslaktır. Ve... bulaşık suları ile vıcıklaşan kaldırımlarda, çamurdan kulübeler yaparak eğlenen cılız çocuklar görürsünüz. Cılız işçi çocukları."[9]

Natüralist romanlara özgü olan karanlık ve kötümser atmosfer, işçilerin tutunmaya çalıştıkları şehrin anlatımında da kendisini hissettirir.

Romanın ilk satırlarında duyulan dev makinelerin insan homurdanmasını andıran sesleri, yazarın gösterme yerine anlatma tekniğini tercih etmesinin bir sonucu olarak onun bakış açısından yansıyan manzaralar eşliğinde sunulur. Dolayısıyla Reşat Enis'in romanında şehir, gürültülü, kirli ve iç karartan bir mekân olarak sunulurken algısal boyutuyla yani insan ruhuyla ilişkilendirilerek tasvir edilir. Söz gelimi, bu şehirde insanı öğüten fabrikaların bacaları, içinde cenaze yakılan bir fırın kadar korku verirken, fabrikatörler ceset yığınları karşısında vahşi bir zevkle yemek yiyen imparatora benzetilir. Böyle bir algıyla resmedilen mekândan bedbin insanların çıkması kaçınılmazdır:

"Haliç'in iki tarafı da, baştanbaşa ve küçük büyük fabrikalarla doludur. Basık, karanlık binalardan, kulakları sağır eden bir motor ve çark gürültüsü yükselir. Tozlu camlarına gözlerinizi uydurunuz: Hepsinde de benizleri sarı erkekler, başörtülerini çenelerinden düğümlemiş göğüsleri çökük kadınlar, cılız çocuklar göreceksiniz. Bu taş kovukların pis, rutubetli havası içinde hepsi de boğula boğula öksürürler. Fakat ne sizi ne de bir başkası, demir çarkların, makinelerin homurtusu arasında, ciğerleri koparılırcasına sarsılan göğüslerin çığlığını duymazsınız."[10]

Şehri mâmur bir mekân hâline getirmesi gereken emek, elinden çıktığı insanın tükenişini hazırlayan bir karşı güce dönüşür. Zîra, *"insanoğlu kendi çabası üzerindeki kontrolünü yitirir; çalışma zamanı*

üzerindeki kontrolün yitmesi ise insanın zihnen öldüğü anlamına gelir."[11] Çaresizliğin ve rutin sistemin pasifleştirdiği işçiler, haklarını talep edemedikleri gibi sözde kendi haklarını korumak iddiasında olan birlikler tarafından da sömürülürler. Sennett'in *Karakter Aşınması* olarak tanımladığı ve eserine başlık olarak seçtiği durum, işçi romanlarında karakterin aşınmaktan öte bütünüyle yok edildiği teziyle ele alınır. Olağanüstü bir çaba sergilemelerine rağmen en az kazanan hatta kazandığı da çeşitli sahtekârlıklarla gasp edilen işçiler, "Amele Birliği" adını taşıyan bir cemiyete üye olduklarını ancak ay sonlarında maaşlarından kesilen paralar sebebiyle anlarlar. Romanda işçi kazancının yüzde ikisini gasp eden "adı var, kendi yok kurum" olarak tanımlanan Amele Birliği, gerçekte Zonguldak-Ereğli'deki kömür işçilerinin haklarını savunmak amacıyla 1921 yılında kararlaştırılan ancak 1923 yılında kurulan bir cemiyettir. Başlangıçta işçilerin lehine çalışmalar yapan bu oluşumun zaman içinde işverenlerin güdümünde bir istismar aracına dönüşmesi romanda tenkit edilir.

Romanlarda izi sürülen emek tarihine dâir ayrıntılar, resmî evraklarda ve bilimsel çalışmalarda yeterince yansıtılmayan durumları mikro ölçekte görme imkânı sunar. Şüphesiz, yasa, yönetmelik ve istatistiklere dayalı veriler konuyla ilgili önemli bir birikim ortaya koymakla birlikte, roman dünyasında hayat bulan karakterlerin verdiği mücâdele, konunun insan odaklı bir bakışla değerlendirilmesini mümkün kılar. Örneğin, çocuk işçilerin emeğini ve bu durumun yasal dayanaklarını çocuk işçi Ömer üzerinden dikkatlere sunan Raşat Enis, *"emek piyasasında hiçbir pazarlık gücüne ve kendilerini korumak için gerekli hiçbir araca sahip olmayan çocuklar(ın)"*[12] çaresizliğini gözler önüne serer. Ömer'in romandaki varlığı ve yaşadıkları, çocuk emeğinin istismarını ayrıntılı bir şekilde göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Şehri mâmur bir mekân hâline getirmesi gereken emek, elinden çıktığı insanın tükenişini hazırlayan bir karşı güce dönüşür.

Türk romanında emek romanları olarak kategorize edilebilecek metinlerin sosyolojik okuma açısından taşıdığı değer, emeğin biçim değiştirmesi sonucunda şehrin dokusunda ve şehirlide meydana getirdiği dönüşümü çarpıcı manzaralar eşliğinde sunabilmeleri ile açıklanabilir. 1940 ile 1960 yılları arasında yazılan ve şehrin mekânsal düzlemde geniş yer tuttuğu romanlara bakıldığında emek romanlarının şehir anlatımındaki farklılık dikkati çekecektir. Söz gelimi, eserlerinin birçoğunu 1940 ile 1960 yılları arasında yayımlayan Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sâmiha Ayverdi, Refik Halit Karay gibi yazarlarla birlikte Orhan Kemal ve Yusuf Atılgan romanlarına bakıldığında aynı şehre bakan yazarlar arasındaki bakış açısı farkı bâriz bir şekilde hissedilir. Şüphesiz, edebiyatın güzelliği ve işlevselliği de kaynağını bu farklılığı yansıtabilme gücünden alır. Söz konusu farklılık şehirde emeğin maddî ve mânevî boyutlarıyla birlikte aktarılması konusunda da bir zenginlik olarak kabul edilebilir. Örneğin, Tanpınar, *Huzur* romanında sanayileşmeyi şehir için bir gereklilik olarak görürken, sözünü Mümtaz'a emanet ederek sınâî emeğin olumlu sonuçlarına dikkat çeker:

"İstanbul, sonuna kadar, sadece marul yetiştiren bir memleket kalmayacaktır, İstanbul ve vatanın her köşesi bir istihsal programı istiyor, fakat bu realiteler içine maziyle bağlarımız da girer. Çünkü o, hayatımızın, bugün olduğu gibi gelecek zamanda da şekillerinden biridir."[13]

Şehirdeki, üretim ve tüketim biçimlerinin yanı sıra, boş zaman etkinliklerinin ve para kazanma biçiminin değişmesi gibi faktörlerin, şehir ve insan arasındaki ilişkinin mâhiyetini değiştirmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen Tanpınar, *Beş Şehir*'de, *"İstanbul'a yeni hayat, yeni bayram, yeni eğlence şekli, yeni zaman lâzım. İstanbul, artık bundan böyle ekmeğini çalışarak kazanan bir şehirdir. Her şeyi ona göre düzenlenmelidir."*[14] derken, şehrin yeni zamanlarıyla şehirlinin hayat pratikleri arasındaki dengeye dikkat çeker. Çalışma hayatındaki

değişiklik, şehirdeki ulaşım sisteminden insanların harcama biçimlerine kadar hemen her konuda etkisini hissettirir. Nüfus yoğunluğu artan şehirde, sanayi ve ticâret mekânlarını ortaya çıkaran süreç, beraberinde ekonomik faktörlerle belirginlik kazanan bir mekânsal ayrışmayı getirir. Tanpınar'ın çalışma olgusunu ele alma biçimini Orhan Kemal'den farklı kılan yönü, konuyu kültür ve medeniyet odaklı bir kimlik parantezine alarak işlemesidir. Tanpınar'ın bir 'estet', Orhan Kemal'in ise "yazı ırgadı" olarak tanımlanması da aralarındaki bakış açısı farklılığının ipuçlarını verir. Orhan Kemal öncelikli olarak emek sömürüsünü merkeze alır ve eleştirel sosyal gerçekçi bir anlayışla şehirdeki çalışma koşullarını hep bu zâviyeden dikkatlere sunar. Bu durum şehirde dönüşümün odak noktasına yerleştirilen dinamiklerin farklılığıyla ilgilidir. Emeğin merkezde yer aldığı Orhan Kemal romanlarındaki şehir anlatımı okuru, görüntüsü, sesi, rengi ve kokusuyla başka bir şehir temsiliyle karşı karşıya getirir.

Orhan Kemal'in birbirinin devamı niteliğindeki *Bereketli Topraklar Üzerinde* ve *Gurbet Kuşları* romanları, şehrin sanayileşme sonrası değişen çehresini görebilmek açısından dikkate değer metinlerdir. Konusu Çukurova'da geçen *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanının Cumhuriyet Devri'nin sanayileşme hikâyesini, köy-şehir, işçi-patron ve sermaye-emek gibi ilişkiler çerçevesinde yansıttığı ölçüde bugüne taşıdığı söylenebilir. Sanayi mekânı olarak romanda dikkati çeken ilk yer, Adana'daki çırçır fabrikasıdır. İş istemek için önünde uzun kuyrukların oluştuğu fabrika, patronun lüks arabasıyla girip çıktığı, işçilerinse düşük ücretler karşılığında uzun çalışma saatlerine mahkûm edildiği bir yerdir. Pamuğun kuru kabuğuyla tohumundan ayrıldığı ve sonrasında iplikhânede makineden geçirilerek, dokumahâne tezgâhlarında bez hâline getirildiği fabrika olumsuz çalışma koşullarıyla bilhassa sulu koza bölümündeki işçiler için ciddî bir tehdit oluşturmaktadır:

İstanbul, Çarşı, 1900'ler

"Sekiz sulu kozacının sekizi de, çinko aralıklardan sızan kirli sularla ilikle-rine kadar sırılsıklamdılar, titreşiyorlardı. Sulu kozacılık, bir yerden bir yere on iki saat sulu koza taşımaktan başka bir şey olmayan kaba hamallıktı. Cam yerine ıslak çuval geçirilmiş pencerelerden vuran ayaz, içerisini buzdolabına çevirdiği için, burada çalışanlar çoğu zaman kötü kötü öksürmeye başlar, çok geçmeden de zatürreye yakalanırlardı."[15]

İstanbul'a yeni hayat, yeni bayram, yeni eğlence şekli, yeni zaman lâzım. İstanbul, artık bundan böyle ekmeğini çalışarak kazanan bir şehirdir. Her şeyi ona göre düzenlenmelidir.

İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu adlı eserinde 1840'lı yılların İngiltere'sinden yola çıkarak Sanayi Devrimi'nin olumsuz sonuçlarını anlatan Friedrich Engels'in devrin sanayi mekânları ve işçi barınaklarını tasvir ettiği satırlara bakıldığında Orhan Kemal romanlarında anlatılan 1950'li yıllardaki Türkiye'nin fabrikaları ve işçi yatakhaneleri ile olan benzerlikler dikkati çeker:

"Her yerde çöp yığınları ve mide bulandırıcı pislik havuzları vardır; hava, hem bu pislik yığınlarının yaydığı kötü kokulu gazlarla hem bir düzine fabrika bacasının yaydığı dumanla zehirli ve pistir. (...) Bu insanı mahvedici evlerde, muşambayla onarılmış, kırık camlı pencerelerin, çarpık-çurpuk çerçevesi çürümüş kapıların ardında ya da karanlık, rutubetli bodrum katlarında ölçüsüz pislik ve kötü kokular arasında, sanki belli bir amaçla böyle bir ahıra kapatılmışlar gibi bir ortamda yaşayan bu insan soyu, insanlığın en ilkel aşamasına indirgenmiştir."[16]

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında işçilerin kaldığı bekâr odaları, pansiyonlar ve ahırdan bozma evler, şehirdeki sanayi mekânlarının insanı bir sömürü nesnesi olarak gören acımasız yüzünü yansıtır. Ev, yuva çağrışımlarını kaybederek

sadece fizikî bir barınak işlevi görürken, şehir de kimsenin birbirine güvenmediği, dayanışma ruhunun olmadığı ve her şeyin çıkar amaçlı görülerek istismar edildiği bir ortam olarak resmedilir. Burada insanlar hem birbirleriyle hem de şehirle mücâdele hâlindedir. Başkarakter İflahsızların Yusuf'un şehirde tutunma macerasını anlatan bu romanın devamı olan *Gurbet Kuşları*'nda ise Yusuf'un oğlu İflahsızların Memed'in çalışmak için köyünden İstanbul'a gelişi anlatılır. Köyden kente göçü, yoksulluk, ahlâkî yozlaşma ve sömürü gibi olumsuz temalar eşliğinde ele alan *Gurbet Kuşları* romanında inşaat sektörünün yanı sıra, sebze-meyve satışının yapıldığı hâldeki dükkânlar ve kabzımallar aracılığıyla, şehirdeki ticâret hayatına dâir ayrıntılardan bahsedilir. İşçi emeğinin sömürüsü temel eleştiri olmakla birlikte İstanbul'un bir inşaat şantiyesine dönmesi de dönemin siyâsî anlayışı üzerinden ironik bir dille eleştirilir. Sanayi mekânlarında insan tıpkı sistemin işlemesine hizmet eden yakıt olarak görülürken, emeğinin karşılığını alamadığı gibi aynı zamanda patronları tarafından istismar edilir. İşçiler, para kazanabilmek için çaresizce ölüme teslim olurlar. Fabrikadaki asit dâiresindeki zehirli duman, işçilerin hayatını tehdit ederken, bu tehlikeyi görmezden gelen patronun tek kaygısı, viskisini yudumlarken sermayesini nasıl artıracağının hesabını yapmaktır:

"Bereketli Topraklar Üzerinde" romanında işçilerin kaldığı bekâr odaları, pansiyonlar ve ahırdan bozma evler, şehirdeki sanayi mekânlarının insanı bir sömürü nesnesi olarak gören acımasız yüzünü yansıtır.

"Bir asit dairesi vardı, çevreye boyuna asit buharı saçılır, kadın işçileri zehirlemekle kalmaz, doğurabilme kudretinden keserdi. Hatta altı aydan çok dayanabilen kadın görülmezdi bu asit dairesinde de, karısından bıkıp, ayrılmaya karar vermiş birtakım kocalar, karıları ölsün, yeniden evlensinler diye karılarını bu asit dairesinde çalıştırırlardı."[17]

Örneklerden de anlaşılacağı gibi Türk romanında emeğin işçiler aracılığıyla ele alındığı metinler genellikle natüralizmin kötücül bakış açısıyla olay örgüsünü kurarken bir bölümü de sosyal gerçekçi anlayışın ezen ve ezilen arasındaki çatışma üzerine temellendirdikleri bir dramatik aksiyon ile kurgulanır. Şehir romanlarını köy ve kasaba romanlarından farklı kılan husus, emek ve sermayenin mekânı olan şehrin, insan ilişkilerinden mekân örgütlenmesine kadar geniş bir etki alanına sahip olması ve şehirdeki öznelerin arayış ve kaybolma hikâyelerine uygun bir kaotik zemin sunabilmeleridir. Yazarın mizacı, edebî anlayışı ve mensubiyetleri doğrultusunda farklılıklar olmakla birlikte emeğin bir tema olarak işlendiği romanlardaki temel eleştiri kişinin ürettiklerine yabancılaşması ve emeği sömürülen bir köleye dönüşmesidir. Bu eleştirinin mekânsal düzlemdeki karşılığı ise, evin anlamını kaybetmesi, şehrin ezici ve yutucu bir mekân olarak algılanması, şehirlinin şehre sadece çıkar ilişkisi ile

bağlanması ve şehirde yaşama üslûbunun yok olması şeklinde tezâhür eder.

Romanlardaki, sanayi ve ticâret mekânları ile ilgili ayrıntılar, şehirdeki ekonomik faaliyetlerin yürütülme biçimi ve etki alanlarını göstermesinin yanında toplumsal dönüşümlerin arka planındaki zihniyet dünyasının aydınlatılması bakımından değerlidir. Şüphesiz roman hayatın gerçeğini olduğu gibi anlatmakla yükümlü değildir. Ancak, şehrin ticâret ve sanayi potansiyelinin, mekâna ve toplumsal ilişkilere yansıma biçimi ve sosyokültürel değişimlerin alışveriş talepleri üzerindeki etkilerini bu örnekler üzerinden analiz etmek mümkündür. Sanayi ve ticâret mekânları, şehrin iktisâdî kimliğinin tarihî süreç içinde geçirdiği değişimi anlamak açısından da şehir hâfızasına katkı sunabilirler. Emek ve çalışma olgusunun işlendiği romanlar üzerine yapılacak yeni okumalar, Türkiye'de emek tarihine dâir bilinenlere yenilerini ekleyebileceği gibi, edebiyat ve iktisadı buluşturan bu ara alan Türk edebiyatının tematik haritası içinde emeğin yerini tespit etmek açısından da önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

Dipnotlar

1. Mengüşoğlu, 1988, s. 96.
2. Harvey, 2003, s. 35.
3. Marx-Engels, 2009, s. 118.
4. Okay, 1991, s. 53.
5. Okay, 1991, s. 111.
6. Makal, 2008, s. 38.
7. Koçak, 2017, s. 194.
8. Naci, 2002, s. 24.
9. Enis, 2002, s. 20.
10. Sennett, 2014, s. 15.
11. Sennett, 2014, s. 39.
12. Makal, 2007, s. 325.
13. Tanpınar, 2000, s. 172.
14. Tanpınar, 2014, s. 137.
15. Kemal, 2013, s. 61.
16. Engels, 1997, s. 92.
17. Kemal, 2007, s. 316.

Kaynaklar

ENGELS, Friedrich, (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Eriş Yayınları, Ankara.
ENİS, Reşat, (2002), *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın,* Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
Fethi Naci, (2002), *Türk Romanında Ölçüt Sorunu Eleştiri Günlüğü I (1980-1986)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
HARVEY, David, (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.
KEMAL, Orhan, (2007), *Gurbet Kuşları*, Everest Yayınları, (7. Baskı), İstanbul.
KEMAL, Orhan, (2013), *Bereketli Topraklar Üzerinde*, Tekin Yayınları, (14. Baskı), İstanbul.
KOÇAK, Orhan, (2017), *Tehlikeli Dönüşler*, Metis Yayınları, İstanbul.
MAKAL, Ahmet, (2007), *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
MAKAL, Ahmet, (2008), "Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak 'Edebiyat'", *Çalışma ve Toplum Dergisi, S*. 3.
MARX, K.&ENGELS, F., (2009), *Yazın ve Sanat Üzerine*, Sol Yayınları, (2. Baskı), Ankara.
MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, (1988), *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
OKAY, Orhan, (1991), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
SENNETT, Richard, (2004), *Karakter Aşınması-Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri-*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, (9. Baskı), İstanbul.
TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2000), *Huzur*, Dergâh Yayınları, (10. Baskı), İstanbul.
TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2014), *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, (33. Baskı), İstanbul.

MAKALE

DİLOVASI
HAVA KALİTESİNİN DURUMU HAKKINDA
GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Pınar ERGENEKON

Gebze Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Çevre Mühendisliği Bölümü

Üretmek ve istihdam sağlamak, ancak bunu yaparken insan ve çevre sağlığını, doğayı gözetmek, 21. yüzyılda gelişmekte olan bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmasının merkezinde yer almak zorundadır.

Giriş

Dilovası bugün yaklaşık 50.000 nüfuslu, içinden iki yoğun karayolunun (D100 ve TEM) geçtiği, çok sayıda limanın, 5 organize sanayi bölgesinin bulunduğu, Türkiye genelindeki 500 dev fabrikanın yaklaşık %10'una ev sahipliği yapan bir ilçedir.[1] Antik çağlardan beri limanı olması, verimli arazileri ile bir yerleşim yeri olan bölge, 2008'de Tavşancıl'ın kendisine katılmasıyla ilçe statüsüne geçmiştir. Topoğrafik yapısı bakımından çanak biçiminde olması ve yoğun sanayileşmenin etkisiyle ülkemizin çevresel kirlilik açısından en kritik bölgelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Limana yakın olan ancak bir çanak içinde kurulması nedeniyle hava sirkülasyonunun ilçenin deniz seviyesindeki çukur bölgesinde çok sınırlı olduğu ve yüksek kirletici emisyonuna sahip sanayilerin de bu konumda bulunduğu düşünüldüğünde kirlenmenin neden bu kadar etkili olduğu anlaşılabilir.

Dilovası, Kocaeli

Dilovası'nın adı 1988'lere kadar gazetelerde sadece iş ilanları ve yeni fabrikaların açılış haberleri ile ilgili geçerken, seksen sonlarında artık içme suyuna karışan zehir (1988), havaya karışan zehirli gazlar (1989), ölümcül dehşet saçan tesisler başlıklarıyla gündeme

İzmit, Dilovası, 2019

geldiğini görüyoruz.[2] Ancak en yoğun olarak bölgenin gündem olması 2004'den itibaren başlamakta, Sağlık Bakanlığının bölgedeki ölüm nedenleri üzerine topladığı verilerden kanser nedeniyle ölüm vakalarının sayısının, Türkiye ortalamasının üç katı olduğu gerçeğinin belirlenmesi ile bölgedeki kirliliğin ciddiyeti meclis gündemine taşınmıştır. Dilovası'ndaki mevcut durumun tespiti ve önlenmesi ile ilgili bir meclis araştırma raporu hazırlanmıştır.[3] Dilovası'nda önce sadece Partikül Madde (PM) ve SO2 ölçen bir istasyon bulunmakla beraber 2005 yılından itibaren Dilovası Belediye bahçesinde kurulan mobil istasyonda PM10–SO2–NOx–CO–O3 analizörleri ile ölçümler yapılmaya başlanmıştır. 2007'de Polisan İÖO bahçesine Dilovası OSB tarafından içerisinde PM10–SO2–NOx–NMTHC analizörleri ile birlikte Meteorolojik sensörleri olan bir istasyon daha kurulmuştur.[4] Hâlen Dilovası'nda aktif olan Marmara Temiz Hava Merkezine ait biri Dilovası, diğer ikisi Aralık 2015'den beri İMES OSB'de olmak üzere toplam üç hava kalitesi izleme istasyonu bulunmaktadır.

Dilovası'nda bir TÜBİTAK projesi kapsamında ölçümler gerçekleştirdiğimiz 2005-2009 yıllarında ilçede yaptığımız ortam havası çalışmalarında, yetkililer Dilovası'nın Gebze ve İstanbul'a göçün ilk basamağı olduğunu, sosyoekonomik açıdan daha iyi duruma gelenlerin buralara göç ettiğini belirtmişti. Göçle ilgili yapılan araştırmalar, bölgede çalışmalarımızı sırasındaki bu duyumları doğrular niteliktedir. Güler ve arkadaşlarının çalışmasında, Dilovası Mimar Sinan ve Orhangazi mahallerinde yaşayan görüşmecilerin beyanları analiz edilmiş ve Dilovası'ndan İzmit, Darıca, Gebze'ye çok fazla sayıda göç verdiği belirtmektedir.[5] Yine aynı çalışmada Dilovası'nın hava kirliliği ile ilgili son dönemdeki imajın gidenlerin bir daha ilçeye dönmemeleri nedeni olarak başta zikredilmektedir. Aynı şekilde yine bu sebepten ilçenin artık fazla göç almadığı belirtilerek, çevre koşullarının iyi olmadığının bilinmesi ve Dilovası'nda çalışan kesimin çoğunlukla Dilovası'nda ikametgâh etmeyenler olması bu bölgeye artık bir göç hareketliliği de bulunmadığının altı çizilmektedir. Bölgede nüfusun son yıllarda değişmiyor olması bu durumu doğrular niteliktedir. Dilovası'nda yaşayanların uzun süre bu ilçede kalmıyor oluşu sağlık ile ilgili uzun süreli çalışmaların yapılmasını zorlaştıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut durum, Sağlık Bakanlığı artık ölüm nedenlerini sadece hastalık ve bölge bazında verip ikamet edilen ilçe bazında yayınlamadığından tam olarak bilinmemektedir. Bölgede insan sağlığı ile ilgili bulabildiğimiz yayınlanmış tek bir çalışma göze çarpmaktadır. 2004 yılındaki ilçedeki ölüm oranları ile ilgili yapılan bu çalışmada kanserden ölüm oranlarının, Dilovası'nda 10 yıldan fazla yaşayan kişiler için 10 yıldan az yaşayan kişilere oranla 4 kat daha fazla olduğu bulunmuştur.[6]

Yetkililer Dilovası'nın Gebze ve İstanbul'a göçün ilk basamağı olduğunu, sosyoekonomik açıdan daha iyi duruma gelenlerin buralara göç ettiğini belirtmişti.

Kanser ile bölgedeki çevre kirliliğinin arasındaki ilişkiyi bulmak büyük karmaşık bir problem olmakla beraber, en azından kanserojen olduğu bilinen türler barındıran ağır metaller, kalıcı organikler ve uçucu organik bileşiklerin (UOB) ortam havasında, bitkisinde, suyunda, yağmur suyunda ve toprağındaki konsantrasyonlarının hangi seviyede olduğunu tespit etmek büyük önem taşımaktadır.

Bu makalede temel hava kirletici parametreler dışında bölge genelinde hava, yağmur suyu ve onun yer yüzeyine kuru ve yaş çökelmesi sonuncunda oluşan topraktaki ve bitkideki birikimini takip eden çalışmalar özetlenerek bölgenin genel hava kalitesinin ağır metaller, kalıcı organikler ve uçucu organikler açısından durumu değerlendirilmiştir.

Kalıcı Organik Kirleticiler (PAH, PCB, ve PBDE)

Kalıcı organik kirleticilerle ilgili ilk çalışma Dilovası belediye binasının bulunduğu nokta ve Muallimköy noktasında olmak üzere iki noktada 15 adet öncelikli PAH için yapılan bir çalışmadır. Bu çalışmada Dilovası noktası için 2006-2008 yıllarında mevsimsel bazda alınan örnekler için ortam havasındaki toplam PAH konsantrasyonunun 692 ng/m^3 olduğu görülmüştür. 2017 yılında Çetin ve arkadaşlarının yayınladığı çalışmada ise Dilovası'ndaki 23 noktadan toplanan ortam havası örneklerindeki toplam PAH aynı noktaya yakın bölgelerde kış dönemi için 500-900 ng/m^3 yaz dönemi içinse 50-70 ng/m^3 olarak verilmiştir. TEM'in güneyinde yer alan noktada kış dönemi için 1400 ng/m^3 üzerinde en yüksek konsantrasyon ölçülmüştür.[7]

2013 yılına kadar bölgede diğer bir kalıcı organik kirletici olan PCB'ler ile ilgili bir ölçüm çalışması yapılmamıştı. Ancak Kuzu ve arkadaşları bölgedeki PCB emisyonları ve buna bağlı olarak basit kutu modellemesiyle (50 kmx50 km grid) ile ortama havasındaki konsantrasyonları hesapladıkları çalışmada, Dilovası için PCB konsantrasyonlarını 244 pg/m^3 olarak belirlemişlerdir. 2017 yılında Çetin ve arkadaşları yayınladığı çalışmada Dilovası'ndaki toplanan ortam havası örneklerindeki toplam PCB konsantrasyonu bunun çok daha üzerinde olduğunu göstermiştir. Aliağa ve Mudanya (Bursa)'da yapılan çalışmalardaki sonuçlarla kıyaslandığında Dilovası'nın PCB açısından bu iki noktadan daha kirli olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Dilovası'ndan İzmit, Darıca, Gebze'ye cok fazla sayıda göç verdiği belirtmektedir.

Yangın geciktirici olarak birçok malzemede kullanılan ancak artık üretimi yasaklanmış olan diğer bir kalıcı organik olan PBDE ile ilgili bölgede yapılan çalışmada ise polybromürler difenil eterlerin (PBDE) konsantrasyonlarının özellikle Dilovası'nda TEM ve D100 karayolları arasında kalan çukur bölge ve kıyı noktalarında en yüksek değerlere ulaştığı görülmüştür. 8 adet PBDE ölçülen çalışmada ortam

Tablo 1. Havadan Alınan Örneklerdeki Kalıcı Organik Kirletici Konsantrasyonları

Yer	SPCB42 (pg/m^3)	SPAH15 (ng/m^3)	PBDE (pg/m^3)	Kaynak
Dilovası Yerleşim Merkez		692		Sivaslıgil, 2009.
Dilovası (genel ortalama)	4152	285	118.5(yaz) 79.7 (kış) >135 (endüstriyel)	Cetin ve ark.2017 Cetin ve ark 2019
Aliağa	3136 (yaz) 1371 (kış)		117 (endüstriyel)	Cetin ve ark2007 Odabası ve ark.2008
Mudanya	570			Cindoruk ve Tasdemir, 2010

İzmit, Dilovası, 2019

havası örneklerindeki PBDE konsantrasyonu 5.73 and 520 pg/m^3 olarak verilmiştir (Tablo 1).

Ayrıca atmosferik birikimin değerlendirmesinin dolaylı olarak bir yönü de yüzey toprağından alınan örneklerin kalıcı organikler açısından incelendiği çalışmalar olmuştur (Tablo 2). Yurdakul ve arkadaşları çalışmasında, özellikle endüstriye yakın bölgelerde, çok halkalı aromatik hidro karbonların, PBDE'lerin yüksek konsantrasyonlarda olduğu gösterilmiştir. Kanserojenik PAH'lar için verilen toplam Benzo a pyrene eşleneği konsantrasyonların (ΣBaPeq) endüstriyel noktalardan alınan toprak örneklerinde limit değer olan 600 mg/kg değerinden yüksek olduğu bulunmuştur. Toprağın rüzgârla havalanması sonucu solunum, ağızdan alım veya deri yolu ile alınması mümkün olduğundan potansiyel bir sağlık riski oluşturması söz konusudur. Kalıcı organik olmaları nedeniyle bölgenin toprağının ana kirletici sanayinin taşınmasından sonra bile devam edeceği muhakkaktır.

Mudanya'da büyük bir yerel kaynak olmadığı hâlde yüksek PCB görülmesi Marmara Denizi'nin kuzeyinden muhtemel Dilovası ve Kocaeli'nden bir taşınmanın göstergesi olabilir.

Topraktaki kirliliğin bu yüksek boyutu, saha uzun süre ortam havası PCB'lerinin bölge ve civarında görülmesini getirecektir. Hem hurdaların yeniden kazanılmasından hem de topraktan bölgenin güneyde kalan bölgeler için de bir kirlilik kaynağı olması söz konusudur. Nitekim Mudanya'da büyük bir yerel kaynak olmadığı hâlde yüksek PCB görülmesi Marmara Denizi'nin kuzeyinden muhtemel Dilovası ve Kocaeli'nden bir taşınmanın göstergesi olabilir.[8] Yine hâkim rüzgâr yönünde Marmara Denizi ve güney Marmara kıyıları bu kirlenmeden payını alacaktır.

Ortam Havası UOBleri

TBMM meclis komisyonunda yer alan, Kocaeli Valiliği'nin yaptırdığı ortam hava kalitesinin belirlenmesi çalışmasında ilk kez olarak bölgedeki 17 noktada ölçülmüştür. Ocak-Mayıs 2006 tarihlerinde pasif örnekleyicileri ile aylık olarak UOB'lerden (UOB) Benzene, Toluen, Etil Benzen ve Ksilen (BTEX) ölçümleri yapılmıştır. Bölgede zaman zaman sınır değerin yaklaşık 10 katına yaklaşan çok yüksek Toluen (1370 ug/m3) konsantrasyonları tespit edilmiştir. Benzen için de zaman zaman sınır değerlerin aşıldığı görülmekle beraber etil benzen ve ksilen için sınır değerlerin altında olduğu belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi bölgede solvent kullanımına bağlı olarak bir UOB kirliliğinden bahsedilebilir. Dilovası'nda 2012 yılında, ortam havasındaki UOB'lerini belirlemeye yönelik bir TÜBİTAK projesi kapsamında yaklaşık bir yıl süresince

Tablo 2. Topraktan Alınan Örneklerdeki Kalıcı Organik Kirletici Konsantrasyonları

Toprak Örnekleri					
Numune Alma Yöntemi/Dönemi	Yer	SPCB42 (µg/kg)	PAH (µg/kg)	ΣPBDE8 (µg/kg)	Kaynak
Yüzey Toprak	Dilovası endüstriyel	32.75	1141	286	Yurdakul 2019
Yüzey toprak	Dilovası kentsel	10.02	1017	14.45	Cetin 2019

pasif tüplerle 12 noktadan alınan örneklerde UOB'ler termal desorber/GC/MS ile ölçülmüştür.[9] Bu çalışmamızda toplam UOB'lerin Temmuz-Ekim süresince çok yüksek değerlere ulaştığı, UOB'ler içinde en yüksek konsantrasyona sahip bileşiğin tolüen olduğu görülmüştür. 2006 yılı değerlerine göre tolüen konsantrasyonlarının ortalamada 41.91±52.72 mg/m^3 konsantrasyonlarına düştüğü gözlenmiştir. Valiliğin solvent dolum ve boşaltımı ile ilgili aldığı önlemler neticesinde söz konusu düşüş gerçekleşmiş olabilir. Ancak başka yerleşim yerlerinde yapılan çalışmalarla kıyaslandığında yine de ciddi bir tolüen kirliliğinden söz edilebilir.

Ağır Metaller

Dilovası'nda ağır metal kirliliği ile ilgili ilk çalışma Sakarya ve İstanbul arasında D100 ve TEM karayolu boyunca alınan yüzey toprağı ve bitki örneklerindeki kurşun içeriğinin belirlendiği bir çalışmadır.[10] Çalışmadaki toprak örneklerindeki en yüksek Pb miktarı (424 mg/kg) Dilovası'ndan geçen TEM otoyolu kenarında alınan örnekte çıkmıştır. İlçenin D100'e göre daha güneyinde yer alan TEM otoyolundaki bu kurşun kirliliği, bölgenin trafik dışındaki ağır metal kaynaklarından ciddi derecede etkilendiğini göstermektedir.

Daha sonra, bölgedeki likenlerdeki (lichen X. Parietina) ağır metal içeriklerinin incelendiği bir çalışmada Dilovası'ndan alınan örneklerde çevresel değişimin metaller açısından çok ciddi olduğu belirtilmiştir.[11] Kocaeli kentsel bölgelerine göre Dilovası'ndaki örneklerdeki Pb-Cd-Zn konsantrasyonları 6 kat, Ni ve Cu konsantrasyonları ise 3 kat daha fazladır. Kanserojenik sınıfında olan Cd ve Ni bölgede yüksek konsantrasyonda olması sağlık riskini artıran bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Yüzey topraklarında yapılan bir çalışmada da Gebze ve Dilovası'ndaki organize sanayi bölgelerindeki ağır metal içerikleri ölçülmüştür.[12] Bu çalışmada da özellikle endüstriyel bölge içinde (ki Dilovası'nda bu ayrımı yapmak yerleşim ve sanayi iç içe geçtiğinden zor olmaktadır) birçok noktada Zn konsantrasyonları

Kanserojenik sınıfında olan Cd ve Ni bölgede yüksek konsantrasyonda olması sağlık riskini artıran bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

418 mg/kg, Pb konsantrasyonları 107 mg/kg, Hg için 52,5 ug/kg, Cr için 77.3 mg/kg, Cd için 1.38 mg/kg, As için 11.3 mg/kg üzerinde kaldığı tespit edilmiştir. Özellikle kadmiyumun, daha önce boğaz bölgesinde yapılan toprak ölçümlerindeki değerin (0.2 mg/kg) yaklaşık 7 kat daha büyük olduğu göze çarpmaktadır.

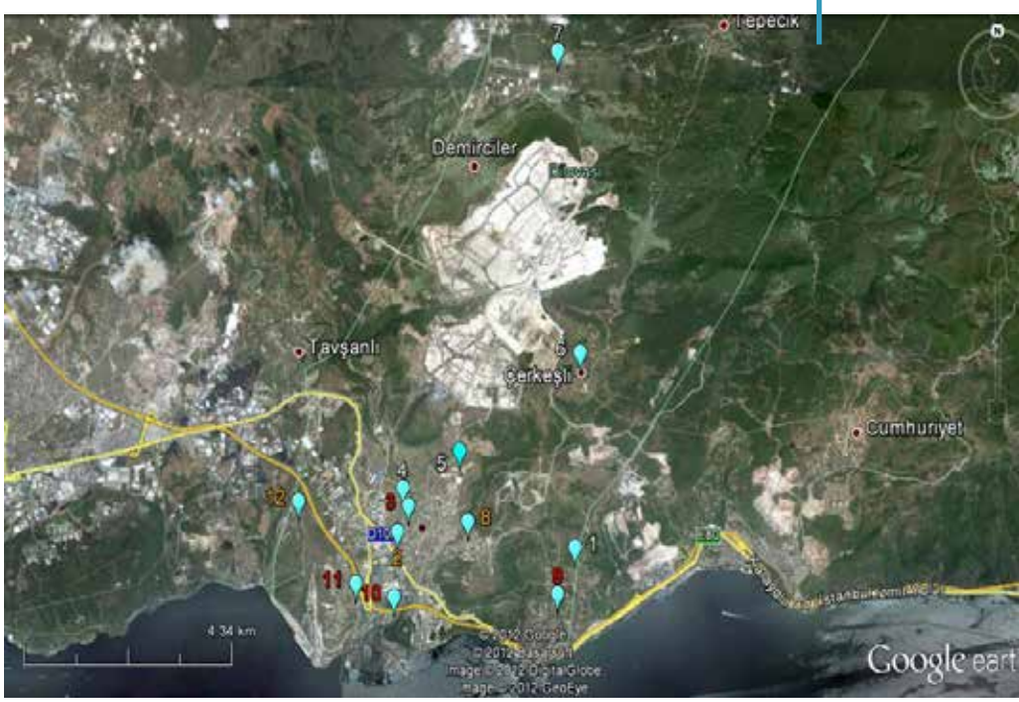
Kanser Riski ve Toksisite Çalışmaları

Kalıcı organiklerden kaynaklanan kanser riski ile ilgili yapılan bir çalışma bölgedeki kişilerin çok yüksek PAH ve PCB'ye mâruz kaldığını ve olasılık değerlendirmelerine göre özellikle PCB'ler açısından Dilovası havasını soluyan kişiler için önemli sağlık riski olabileceğini belirtmişlerdir. Solunum yoluyla PAH mâruziyeti için kanser riski 10-6 PCB'ler içinse 10-5 olarak bulunmuştur.[13]

Dilovası'nda Mart 2015'de toplanan partikül madde için yapılan bir toksikoloji analizinde toksisite değeri 106 TU (toksisite birimi) olarak bulunmuştur.[14] Temiz havalı bir nokta için bu değerin 0.09 TU olarak hesaplandığı düşünülürse Dilovası havasındaki partikül maddedeki toksisite daha iyi anlaşılabilir.

Sonuçlar

Dilovası'nın yukarıda çizilmeye çalışılan çevresel durumunun sanayinin kurulması aşamasındaki yer tayininde hava dolaşımına izin veren bir coğrâfî yapının seçilmesinin, kirletici gücü yüksek sanayi tiplerinin bir bölgede yüklerinin dikkate alınarak planlanmasının, uzun süre aktif bir müdâhale yapılmadığı takdirde kirlenmenin varacağı boyutun önemini gösteriyor. Bugün gelinen noktada,

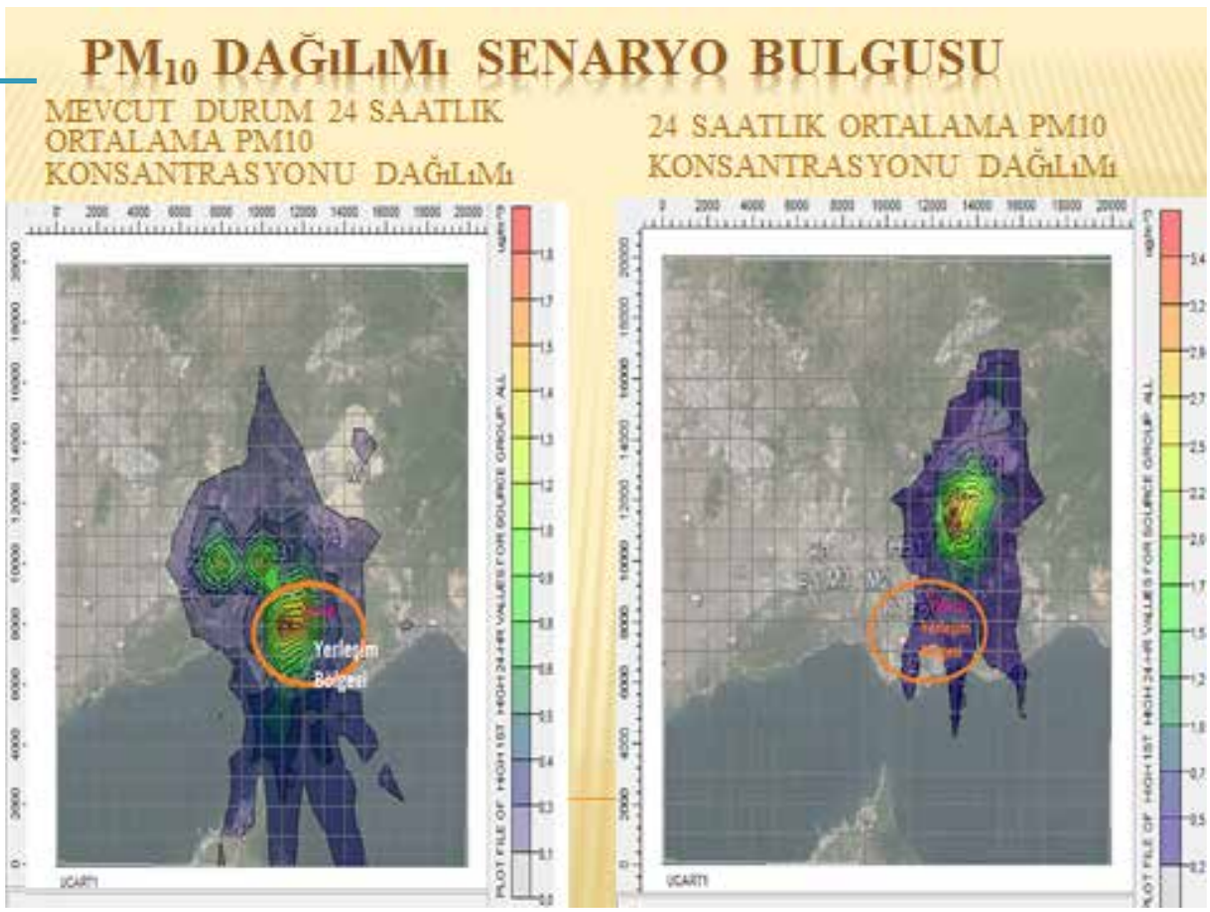
Şekil 1. *Dilovası'nda UOB konsantrasyonlarının ölçüldüğü çalışmadaki 12 adet numûne noktası*

özellikle devâsâ emisyon hacmine sahip büyük metal sanayi tesislerinin ilçe merkezinin çukur bölgesinde konumlanmış yerlerinden, kuzeyde deniz seviyesinden daha yüksek bir konumdaki İMES Organize Sanayi Bölgesine taşınması planlanmıştır. Bir yüksek lisans tezi çalışmasında[15] Dilovası çanağının dibinde yer alan büyük tesislerin daha kuzey noktalara taşındığında yerleşim bölgeleri üstündeki kirletici konsantrasyonlarının azalacağı modelle gösterilmiştir (Şekil 2). Bölgeye taşınan firmaların, daha son teknolojileri kullanarak üretim yapmaları emisyon miktarları açısından da bir düşme sağlaması muhtemeldir. Yine Dilovası halkının çok şikâyet ettiği Kömürcüler OSB'nin Çevre ve Şehircilik Bakanlığının girişimiyle taşınılacağı bilinmektedir. Böylelikle, Dilovası için bir iyileşme dönemi başlayabilir.

Dilovası'nda yaşanan süreç sanayicilerin, yerel yönetimlerin, karar vericilerin attığı adımlar, sivil toplumun talepleri ile bugün artık bir noktaya gelmiş olmakla beraber, şimdi bölgenin hava kalitesinin yapılan iyileştirmelerin ne oranda etkili olduğunun ve bölgenin kendi kendini ne kadar bir sürede iyileşme göstereceğinin tespitine kanalize edilerek, bugün zamanındaki plansız sanayileşmenin sancısını çeken diğer bölgelerimiz için bir düzeltme metodu olarak kullanılabilirliği önem arz etmektedir. Bölge bu süreçte bazı temel kalıcı organik, kısa ve uzun ömürlü kirletici parametrelerce tâkibine devam edilmesi, bölge yaşayanların Sağlık Bakanlığı tarafından sağlıkla ilgili verilerinin tâkibi ve analizi büyük önem taşımaktadır.

Üretmek ve istihdam sağlamak, ancak bunu yaparken insan ve çevre sağlığını, doğayı gözetmek 21. yüzyılda gelişmekte olan bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmasının merkezinde olması kaçınılmaz olmaktadır.

Küresel Çevre sorunlarına karşı kırılgan yapımızı kuvvetlendirmemiz, bu sorunla ilgili gerekli eylem planlarını tasarlayıp uygulamamız gerektiği bu yüzyılda, lokal kirlilik sorunlarımıza çözümler geliştirmeye ivedilikle eğilmeli ve öncelik vermeliyiz. Çevre Mühendisleri de bu anlamda hayâtî ve tarihî bir rolü üstlenmelidir.Üretmek ve istihdam sağlamak, ancak bunu yaparken insan ve çevre sağlığını, doğayı gözetmek, 21. yüzyılda gelişmekte olan bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmasının merkezinde yer almak zorundadır.

Şekil 2. *Tesilerin mevcut ve daha kuzeydeki organize sanayi bölgelerin taşınması durumundaki PM konsantrasyonları dağılımı*

Dipnotlar

1. Bektaş, 2012.
2. *Milliyet* gazetesi arşivleri.
3. TBMM Araştırma Raporu, 2006.
4. Dilovası Çalıştay Raporu, 2006.
5. Güler ve ark, 2015.
6. Hamzaoğlu ve ark., 2011.
7. Çetin ve ark., 2017.
8. Kuzu ve ark, 2.
9. Özturk ve ark. 2015.
10. Öncel ve ark, 2004.
11. Demiray ve ark., 2012.
12. Yaylalı-Abanoz, 2011.
13. Çetin 2018.
14. Aami, 2017.
15. Tüncel, 2016.

Kaynaklar

Aammi, S., Karaca F., Petek, M. A Toxicological and Genotoxicological İndexing Study of Ambient Aerosols (PM2.5-10) Using in Vitro Bioassays Chemosphere Volume 174, May 2017, p. 490-498.

Bektaş, N., Ergenekon, P., Keskinler B., "Gebze Teknik Üniversitesi'nde Dilovası Bölgesi İle İlgili Yapılan Çevre Kirliliği Çalışmaları", Geçmişten Geleceğe Dilovası İlçesi Paneli, 11 Haziran 2015, Sözlü Bildiri.

Cetin, B. Yurdakul S., Gungormus E, Ozturk F., Sofuoglu S.C., Source Apportionment and Carcinogenic Risk Assessment of Passive Air Sampler-Derived PAHs and PCBs in a Heavily İndustrialized Region, Science of the Total Environment 633 (2018) 30–41.

Cetin&Sema Yurdakul&Mustafa Odabasi, Polybrominated Diphenyl Ethers (PBDEs) Pollution in Soil of a Highly İndustrialized Region (Dilovasi) in Turkey: Concentrations, Spatial and Temporal Variations and Possible Sources Environ Monit Assess (2019) 191: 474

Cetin, B, Yurdakul S., Odabasi M, Spatio-Temporal Variations of Atmospheric and Soil Polybrominated Diphenyl Ethers (PBDEs) in Highly İndustrialized Region of Dilovasi Science of the Total Environment 646 (2019) 1164–1171.

Cindoruk, S. S., Tasdemir, Y., 2010, Ambient Air Levelsand Trends of Polychlorinated Biphenyls at Four Different Sites. Archives of Environmental Contamination and Toxicology 59, 542–554.

Demiray A.D., Yolcubal İ., Akyol N. H., Çobanoğlu G. Biomonitoring of Airborne Metals Using the Lichen Xanthoria Parietina in Kocaeli Province, Turkey, Ecological Indicators 18 (2012) 632–643.

Erkut, G. ve Albayrak, A. N. (2004) "Sanayi Gelişimini Etkileyen Yerel Dinamikler: Gebze Dilovası Örneği", 11. Bölge Bilimi/ Bölge Planlama Kongresi, 21-23 Ekim, Trabzon.

Güler Kümbül B, Özmen Özsoy, A., Sarıipek, D. B., Sosyal Güvenlik Dergisi, "İç Göç ve Kent ile Bütünleşme: Kocaeli İli Alan Araştırması 2015", 5(2) ss. 37-69.

Kocaeli Valiliği, Dilovası Hava Kalitesini İnceleme Raporu (2012).

Kuzu L, Saral, A., Demir S., Coltu, H., Can, M. Beyaz T., Estimation of Atmospheric PCB Releases From İndustrial Facilities in Turkey Atmospheric Pollution Research 4(2013) 420-426.

Odabasi, M., Dumanoglu, Y., Kara, M., Altiok, H., Elbir, T., Bayram, A., 2017. Spatial Variation of PAHs and PCBs in Coastal Air, Seawater, and Sediments in a Heavily İndustrialized Region. Environ. Sci. Pollut. Res. 24 (15), 13749–13759.

Öncel M.S, Zedef V., Sezer,M. (2004) Lead Contamınatıon of Roadsıde Soils And Plants In The Highways Between Istanbul And Sakarya, in Turkey , Fresenius Environmental Bulletin 13(12), 1525–1529.

Öztürk N., Ergenekon P., Ozdemir Seckin G., Bayır, S., Spatial Distribution and Temporal Trends of VOCs in a Highly Industrialized Town in Turkey, Bull Environ Contam Toxicol (2015) 94:653–660.

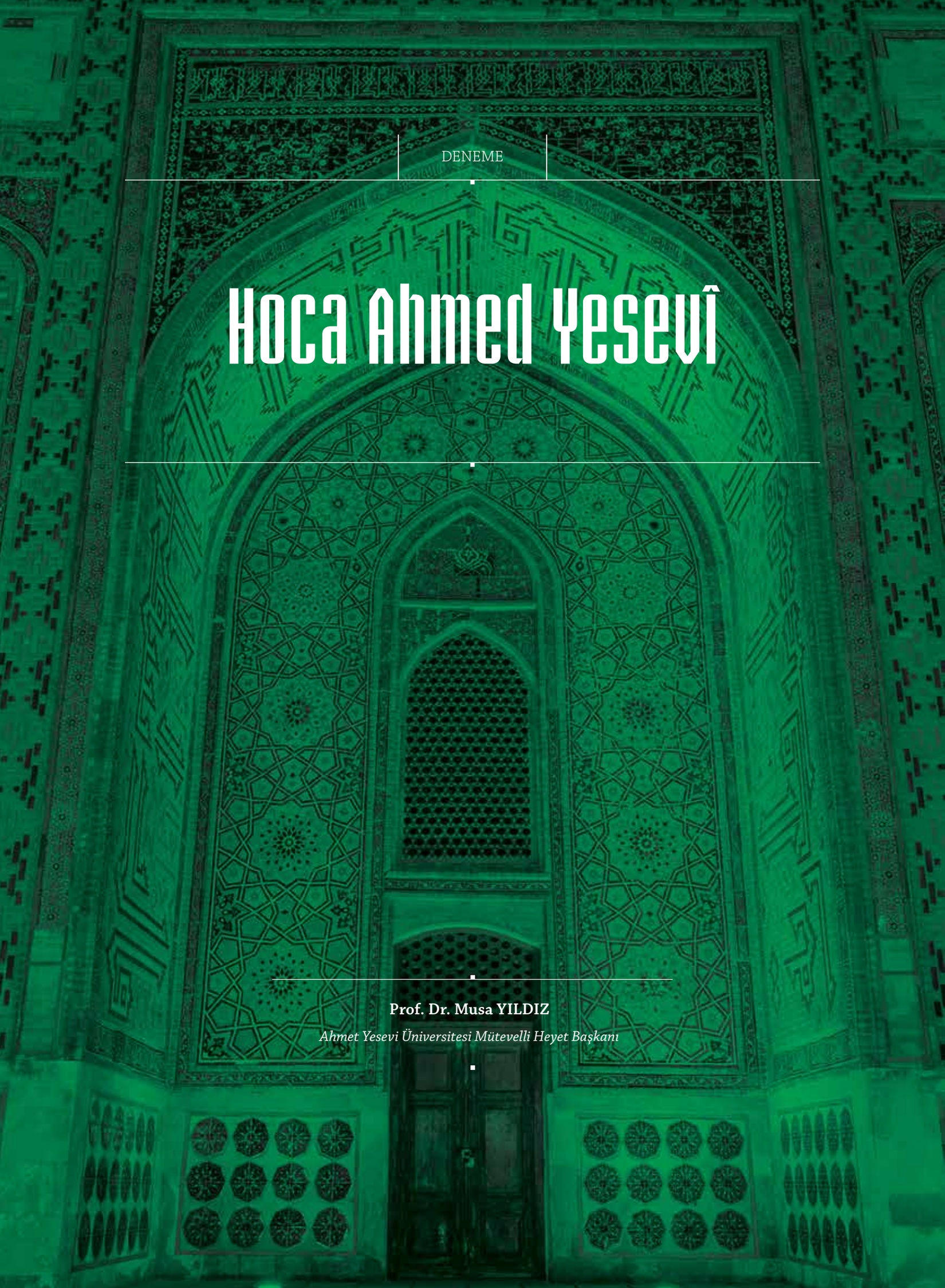
Sivaslıgil, A., "Gebze-Dilovası'nda Partikül Madde Kirliliği: Kirletici Kaynakların Dökümü ve Partikül Maddede Kanserojenik PAH Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2009.

Tüncel B., "Kocaeli-Dilovası Bölgesi'nden Kaynaklanan Partikül Madde ve Kükürt Dioksit Emisyonlarının Iscst3 Yazılımı Kullanılarak Modellenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, 2016.

TBMM raporu (2006) Kocaeli'nin Gebze İlçesinin Dilovası Beldesindeki Sanayi Atıklarının Çevre ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/254, 258).

Yaylalı-Abanuz G., Heavy Metal Contamination of Surface Soil Around Gebze İndustrial Area, Turkey Microchemical Journal 99 (2011) 82–92.

Yurdakul, S, Çelik, I, Çelen M, Öztürk F., Çetin B, Levels, Temporal/Spatial Variations and Sources of PAHs and PCBs in Soil of a Highly İndustrialized Area, Atmospheric Pollution Research 10 (2019) 1227–1238 1235.

DENEME

Hoca Ahmed Yesevî

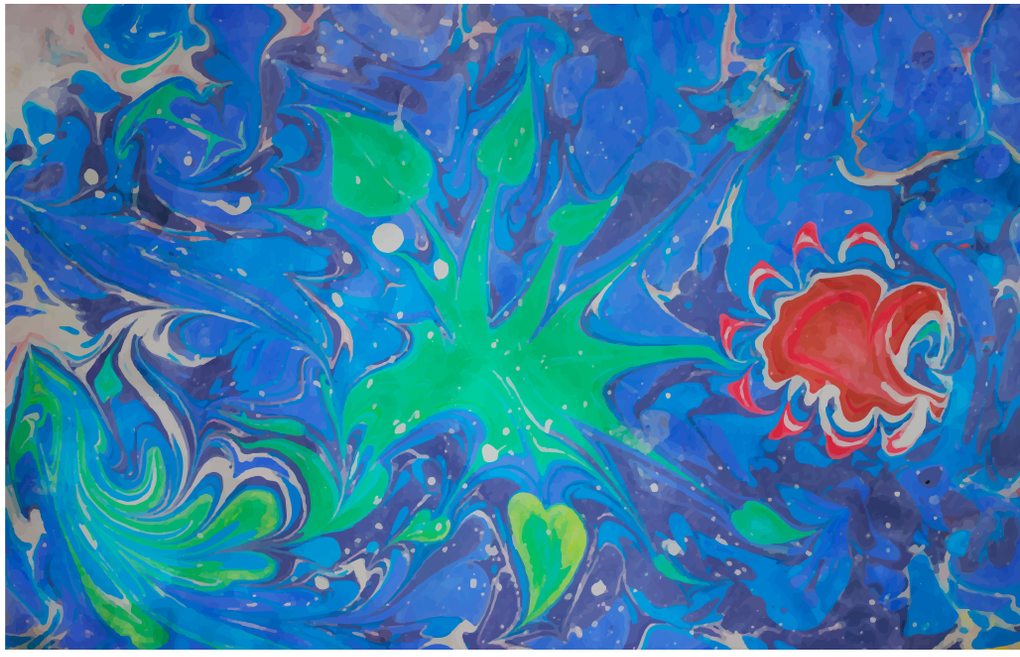
Prof. Dr. Musa YILDIZ

Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı

"İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır."

Hz. Muhammed (a.s.m.)

Birlik ve beraberlik sembolümüz Hoca Ahmed Yesevî, bugün Kazakistan'ın Çimkent şehri yakınlarında yer alan Sayram kasabasında dünyaya gelmiş, dinî tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra, yine o bölgedeki Yesi, bugünkü adıyla Türkistan şehrine yerleşmiş, uzun yıllar halkı mâneviyat yolunda irşat ettikten sonra burada vefat etmiş bir mutasavvıftır. Yesi, Oğuzlara başkentlik yapmış, İpek Yolu'nun üzerinde Ulu Türkistan'ın merkezinde önemli bir şehirdir. Bu köklü şehir onu tarihe Yesevî diye kaydettirmiştir.

Babası İbrahim Ata, Sayram ve civarında talebeleri olan tanınmış bir ilim adamıydı. İlk eğitimini babası İbrahim Ata'dan ve annesinin babası Musa Şeyh'ten aldı. Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Ahmed Yesevî, ablası Gevher Şehnaz'la birlikte Yesi'ye gitti. Bir süre orada Arslan Bab isimli hocasının yanında dinî-tasavvufî eğitim gördü. Onun da vefat etmesi üzerine, eğitimini devam ettirmek için bir arayış içerisine girdi. Bu arada kaşık ve kepçe yontma işini öğrendi. Zamanın önemli ilim merkezlerinden ve Kubbetü'l-İslâm adı verilen üç şehirden biri olan Buhara'ya (diğerleri Ahlat ve Belh şehirleri) giden Ahmed Yesevî, burada Yûsuf Hemedânî'nin öğrencisi oldu.

Eğitimini bitirdikten sonra Yesi'de bir irfan mektebi kurup, insanları dinî ve ahlâkî yönden yetiştiren Hoca Ahmed Yesevî, tasavvufî düşüncelerini Türkçe ve sade şiirlerle anlattı, *Hikmet* adı verilen bu şiirler zamanla toplanarak *Dîvân-ı Hikmet* eseri meydana geldi. Sohbetlerinde ve hikmetlerinde en çok işlediği konular Allah ve peygamber sevgisi, fakir ve yetimleri korumak, dinî kurallara riâyet, güzel ahlâk, zikir, nefisle mücâdele, kendini eleştirmek, ölümü düşünmek ve mânevî mertebeleri aşmak oldu.

Hz. Peygamberin sünnetine sımsıkı bağlı bir insan olan Hoca Ahmet Yesevî Peygamberimizin vefat yaşını düşünerek; 63 yaşına gelince, dergâhının bir köşesinde küçük bir oda şeklinde çilehâne/halvethâne kazdırmış ve ömrünün geri kalanını, yaklaşık on yılını burada geçirmiştir.

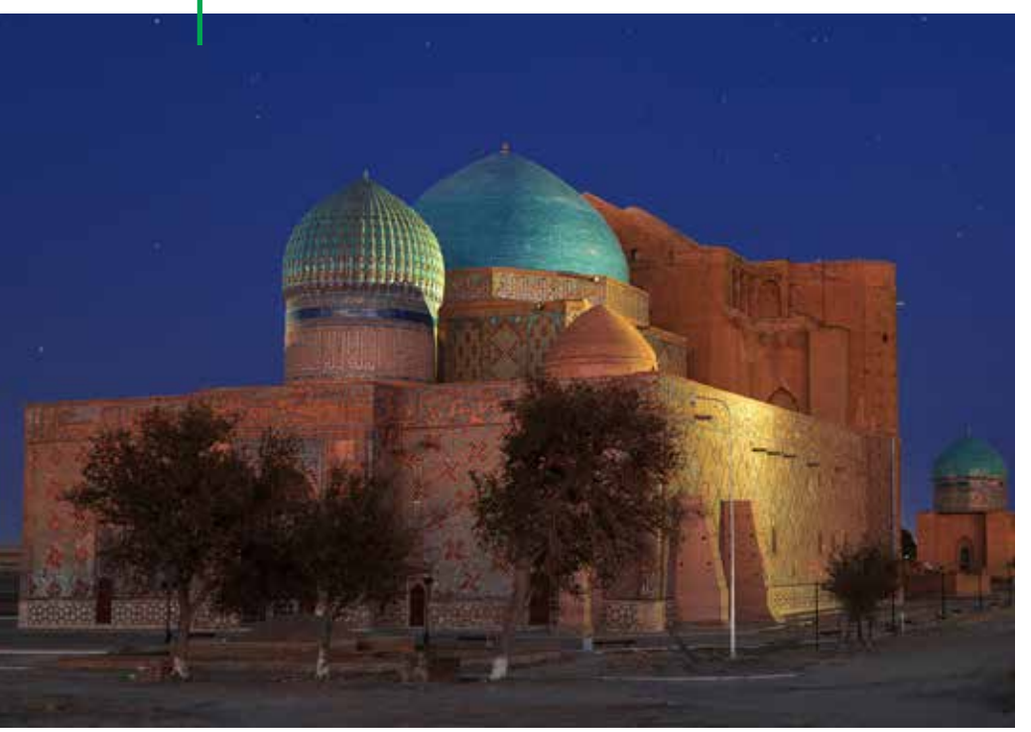
Altmış üçte sünnet oldu yere girmek.
Resul için dü cihânı terk eylemek.
Âşıkların sünnetidir diri ölmek,
Dinleyip yere girdi; Kul Hoca Ahmed!

Ahmet Yesevî Hazretlerinin 1166'da Yesi şehrinde vefat ettiği kabul edilmektedir. Kabri üzerine türbe, yaklaşık 200 yıl sonra, Emir Timur tarafından inşâ ettirilmiştir. Türbesi, Kazakistan'ın Türkistan (Yesi) şehrindedir. İki kubbeli dikdörtgen bir yapıda olan külliyenin merkezî bölümünün ortasında büyük bir kazan (Taykazan) yer alır.

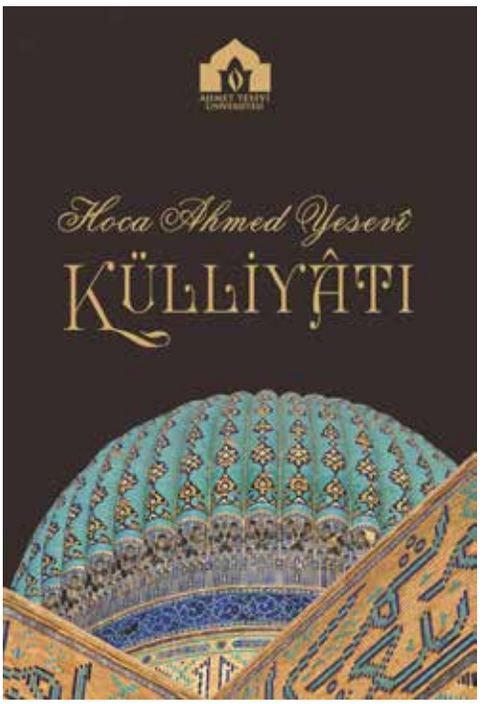
Aşk, Allah'ı çok sevmek ve din adına yapılan her şeyin de Allah'a duyulan bu sevginin etkisi altında yapılması demektir.

Yedi metalin karışımından yapılan bu kazanın etrafında bazı dualar ve kazan ustası hakkında bilgiler vardır. Rivâyetlere göre önceleri bu kazana hafif tatlandırılmış su koyulur, Cuma namazlarından sonra ziyâretçilere ikram edilir. Bu suyun da şifâlı olduğuna inanılırdı. Bugün Ahmet Yesevî Türbesi, Türk dünyasının en önemli ziyâret mekânlarından birisidir.

Yetmiş üç yaşında bu âlemden ebedî âleme göç eden Hoca Ahmet Yesevî'den geriye dört eser kaldı. Bunlar:

Hoca Ahmet Yesevî Türbesi

1. Dîvân-ı Hikmet: Hikmet adı verilen Çağatay Türkçesi şiirlerini içeren derlemenin adıdır. Bütün hikmetlerin temelinde Yesevî'nin inanç ve düşünceleri yer alır. Hikmetler, Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemlidir.

2. Fakr-nâme: Çağatay Türkçesi ile yazılmış olan *Fakr-nâme*, Dîvân-ı Hikmet'in Taşkent ve bazı Kazan baskılarında yer alır. Müstakil bir risâleden çok *Dîvân-ı Hikmet*'in mensur bir mukaddimesi olarak kabul edilen *Fakr-nâme*, Prof. Dr. Kemal Eraslan tarafından yayımlanmıştır.

3. Risâle der-Âdâbı Tarîkat: Taşkent'te yazma nüshaları bulunan bu küçük Farsça eser, tarîkat âdabı ve makamları, mürid-mürşid ilişkileri, dervişlik, Allah'ı tanımak ve İlâhî aşk gibi konular hakkındadır. Prof. Dr. Necdet Tosun tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca S. Mollakanagatulı tarafından Kazak Türkçesine de tercüme edilerek yayımlanmıştır.

4. Risâle der-Makâmâtı Erba'în: Yesevî'ye nisbet edilen Farsça yazma ve küçük bir eser olup, şeriat, tarîkat, mârifet ve hakîkatten her

biri hakkında onar makam olmak üzere toplam dört kapı ve kırk makamı ihtivâ etmektedir. Şimdilik bilinen tek nüshası Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesindedir. Prof. Dr. Necdet Tosun tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Yahya Kemal, Ahmet Yesevî'nin Türk tarihî bakımından önemini Fuad Köprülü'ye; "Şu Ahmet Yesevi kim? Bir araştırın, göreceksiniz, bizim milliyetimizi asıl onda bulacaksınız." sözleriyle ifade eder.

Hoca Ahmet Yesevî'nin 'Hikmetlerinde' görülen Türkçe vurgusu önemli yer teşkil etmektedir:

"Sevmiyor bilginler sizin Türkçe dilini
Bilenlerden işitsen açar gönül ilini
Ayet hadis anlamı Türkçe olsa duyarlar
Anlamına erenler başı eğip uyarlar
Miskin Hoca Ahmet, yedi atana rahmet
Fars dilini bilir de sevip söyler Türkçeyi!"

Hoca Ahmet Yesevî'den günümüze kalan eseri manzum *Dîvân-ı Hikmet*'i incelediğimizde onun vurgu yaptığı hususları şu on başlık altında toplamak mümkündür:

Birinci ilke: "Aşk"tır. Aşk, Allah'ı çok sevmek ve din adına yapılan her şeyin de Allah'a duyulan bu sevginin etkisi altında yapılması demektir.

Hoca Ahmet Yesevî

Zâhid u âbid olsan, gel sen Hakk'a âşık ol!
Mihnet çek aşk yolunda, sen Rabb'ine sâdık ol!
Nefsini tep ve körelt, dergâhına lâyık ol!
Aşkı olmayanların cânı yok, imânı yok!

***

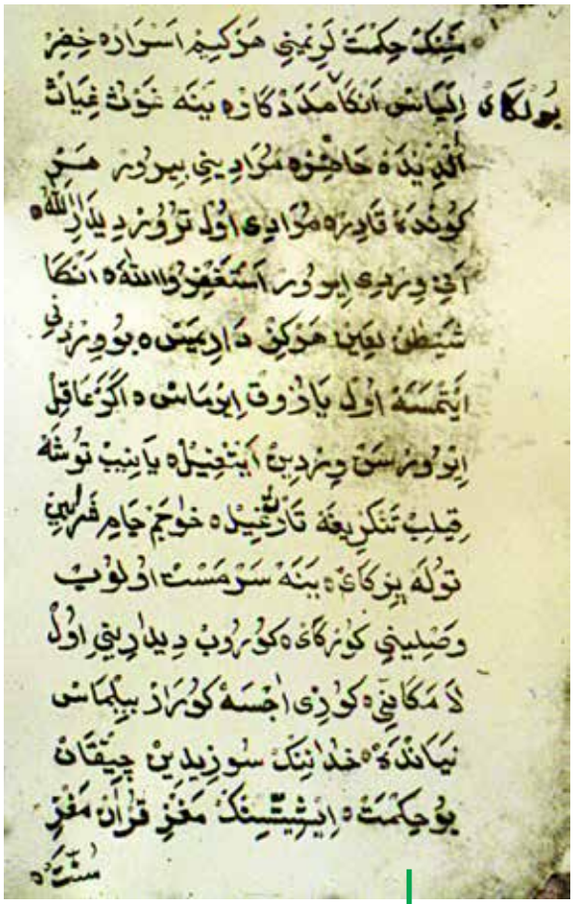
Ey Kul Hoca Ahmed'im! Aşktan ağır belâ olmaz.
Boşuna merhem sürme ki, aşk derdine devâ olmaz.
Gözyaşından başka bir şey, şahit olmaz, çare olmaz.
Her ne yapsan Sen yaparsın, âşık eyle ey Allâh'ım!

İkinci İlke: Her şey insan içindir. Peygamber Efendimizin (a.s.m.) "İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır." dediği gibi, insanlara yararlı olmak ve yararlı işler yapmak esastır. Allah'a yakın olmanın yolu da budur.

Peygamber Efendimizin (a.s.m.) "İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır." dediği gibi, insanlara yararlı olmak ve yararlı işler yapmak esastır. Allah'a yakın olmanın yolu da budur.

Her zaman iyilik eyle, sen de gidersin dünyadan,
Kıyametin hürmetine, ciğerlerini kan eyle
Sevinme mal ve mülküne, ecel kurutur sonunda,
Sen kara yere girersin, ne kadar kâr eylesen de.

Üçüncü İlke: İnsanları incitmek büyük günahtır. Allah dileseydi herkes Müslüman olurdu. İyi bir Müslüman İslâm'ı iyilikle yaymak çabası içinde olmalıdır. Ancak Müslüman olmayanları da incitmekten kaçınmalı ve asla onları rahatsız etmemelidir.

Dîvân-ı Hikmet

Sünnettir kâfir de olsa, incitmek kusur, günâh!
Katı kalpli, gönül kıran, senden müştekidir Allâh!
Hak şahittir böyle kula, yeri ateştir maâza'llah!
Duydum bunu âlimlerden, söylüyorum işte ben.

Dördüncü İlke: Gösterişten (riyâ) şiddetle kaçınmak gerekir. Gösterişçinin (riyâkârın) yaptığı her şey boştur ve bundan hiçbir yarar sağlayamaz. Dahası, gösterişçi son nefesinde imanını da yitirebilir.

Oruç tutup halka riyâ eyleyenler,
Namaz kılıp, elde tesbih gezinenler,
Şeyhim deyip ibâdetten yerinenler,
Son anında imânından cüdâ eyledim.

Beşinci İlke: Kadına gereken değer verilmelidir, onu toplumdan dışlamamalıdır. Bu ilkeyi onun davranışlarından çıkarmak, geleceğimiz olan nesilleri inşâ eden, cennetin ayakları altına serildiği hanımlara her zaman değer verdiğini onunla yaşanmış birçok olaydan tespit etmek mümkündür.

Hoca Ahmet Yesevî Türbesi

Altıncı İlke: Helâl ve harama her daim dikkat etmelidir. Helâl lokma peşinde koşulmalıdır.

Gâfil olmaz Mevlâ'dan, geceleri de tamam,
Helâl rızka tâliptir, asla yemezler harâm.
Bu güzel vasıflarla, derviş olmaktır merâm,
Kul olur kulluğundan, katiyen caymaz olur.

Yedinci İlke: Dinin temeli ilimdir. Eşyanın gerçeklerini anlamak bir anlamda Allah'ı tanımak demektir. Öyleyse bir Müslüman, başarabildiği kadar ilim yolunda ilerlemelidir.

Genç-ihtiyar, erkek-kız, ilim farzdır her kula,
İlim talebi farzdır, Resul dedi her kula,
"Namazı sahih olmaz" ilimsiz olan kula,
Ölene dek okuyun, hayattaysanız dostlar!

Sekizinci İlke: Vaktin kıymeti her zaman bilinmelidir. Ahmet Yesevî Hazretleri, vakitlerini üçe ayırırdı. Bir bölümünde ibâdet ve zikirle meşgul olurdu. İkinci bölümünde talebelerine zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretirdi. Üçüncü bölümünde ise alın teri ile geçimini sağlamak üzere tahta kaşık, kepçe ve tabak yaparak bunları satardı. Bir rivâyete göre, Hoca Ahmed Yesevî'nin hâlden anlar bir öküzü vardı. Öküzün sırtına bir heybe asar, içine de tahtadan yaptığı kaşık, kepçe ve tabakları koyup Yesi (bugünkü Türkistan) çarşısına salıverirdi. Kim kaşık ve kepçeden alırsa ücretini heybenin gözüne bırakırdı. Ücretini vermeyen olursa öküz o kimsenin peşini bırakmaz, nereye gitse ardından giderdi. Tâ ki adam ücreti heybeye koyana kadar... Akşam olunca da eve geri dönerdi.

Dinin temeli ilimdir. Eşyanın gerçeklerini anlamak bir anlamda Allah'ı tanımak demektir. Öyleyse bir Müslüman, başarabildiği kadar ilim yolunda ilerlemelidir.

Kul Hoca Ahmed dikkat et, ömrün gaflet ile geçti.
Vâ hasretâ! Gözden dizden kuvvet ve dermân gitti.

Hoca Ahmet Yesevî Türbesi

Eyvahlar olsun ey nefsim! Pişmanlık vakti geldi,
Makbul bir amelim yokken, kervan olup göçtüm ben.

Dokuzuncu İlke: Namaz, zikir ve bütün ibâdetlerin anlayarak yapılması gerekir. Anlamadan tekrarlanan ifadelerin ve bilinçsiz olarak yapılan ibâdetlerin insanın mânevî gelişmesine katkısı istenen ölçüde olmaz.

Ya Rabbenâ! Yâdınla ben de olsam her dâim,
Bütün ömrüm zikrinle geçip-gitse her dâim,
Sabah-akşam namazla, bütün günlerim sâim,
İstesem hacetimi Mevlâ kabul eder mi?

Onuncu İlke: Yaşadığımız hayat bundan sonra yaşayacağımız hayatın tarlasıdır. Burada yaratıcıya inanan ve yakınlaşan insan, diğer insanlara da yararlı işler yapıp zararlı işlerden kaçındığı takdirde, öteki dünyada bunların karşılığını görecektir.

Hoca Ahmed âşıksan gel terk eyle dünyayı,
Ahirette mesutsun, memnun etsen Mevlâ'yı.
Gir erenler bağına, bul orada sevdâyı,
Muradına kavuşur, hizmet edenler dostlar!

Hoca Ahmed Yesevî'nin *Dîvân-ı Hikmet*'inde yer alan bazı şiirleri, Yunus Emre'nin şiirleriyle şekil ve içerik yönünden büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu durum Yesevî'nin etkisinin kısa zamanda Anadolu'ya da ulaştığının ve geleneğin devam ettiğinin göstergesidir:

Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü bana seni gerek seni

Yunus Emre

Aşkın kıldı şeydâ beni, cümle âlem bildi beni
Kaygım sensin dünü günü, bana sen gereksin sen

Hoca Ahmed Yesevî

Cennet Cennet dedikleri bir ev ile bir kaç hûrî
İsteyene ver onları bana seni gerek seni

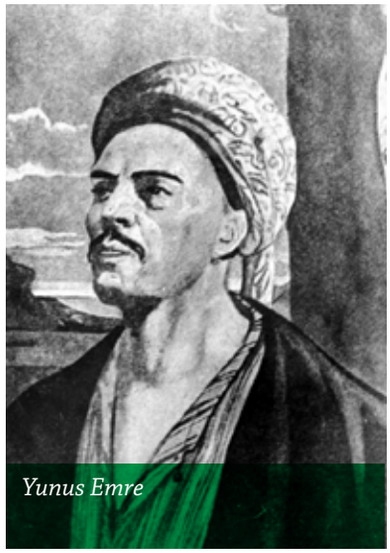
Yunus Emre

Âlem tamam cennet olsa, hep hûrîler karşı gelse,
Allah bana nasip kılsa, bana sen gereksin sen

Hoca Ahmed Yesevî

Sonuç olarak, Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatı ve hikmetleri Türk milletinin edebiyatı, kültürü ve mânevî hayatını derinden etkilemiştir. Onun yetiştirdiği talebeleri Anadolu'yu, Balkanlar'ı ve dünyanın birçok yerini mayalamıştır. Bu sebeple bu değerli büyüğümüz, üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen günümüzde ülkemizde ve dünyada hayırla yâd edilmektedir. Esenler Belediyesi'nin 2019-2020 Kültür Sezonunu Hoca Ahmed Yesevî Kültür ve Sanat Sezonu olarak ilan etmesi çok anlamlı olmuştur. Başta Esenler Belediye Başkanı M. Tevfik Göksu olmak üzere emeği geçen herkese şükranlarımı arz ediyorum. Bu vesileyle Hoca Ahmed Yesevî Hazretlerini rahmet ve minnetle anıyorum.

Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatı ve hikmetleri Türk milletinin edebiyatı, kültürü ve mânevî hayatını derinden etkilemiştir. Onun yetiştirdiği talebeler Anadolu'ya, Balkanlar'a ve dünyanın birçok yerine örnek olmuştur.

Yunus Emre

Hoca Ahmet Yesevî Türbesi

DENEME

KÖYDEN İLÇEYE, ESENLER'E
EMEK VEREN KADINLAR

Cihan AKTAŞ

Yazar

“Esenler’in kadınları kendilerini aştı.”

Esenler’e, Litros döneminden itibaren mübâdil veya göçmen olarak Rumeli’den, Balkanlar’dan ve Anadolu’dan gelen pek çok aile kadın erkek, çoluk çocuk çalışmak zorunda kaldı. Köy döneminde kadınlar pazarda satmak için bahçelerinde sebze yetiştiriyor, herhangi bir köyde olabileceği şekilde imece usûlü tarla ve bahçelere gidiyor, bamya topluyor, gerekirse hayvanlarla ilgileniyorlardı. Mübâdillerin kültürünün belirleyici olduğu 1970’lere kadar kadınların da çalıştığı atölyelerden söz edilemezdi, mübâdil ailelerin kadınlarının çevre ilçelerde çalıştığına dair de pek örnek yok. Bununla birlikte mübâdil kadınlar Rumeli’den getirdikleri kilim ve kumaş dokuma tezgâhlarında çalışmayı sürdürdüler, tatlıcılık ve şekercilik gibi ailevî faaliyet alanlarında aile içi üretime katkıda bulundular, inşaatlarda çalıştılar.

Esenler mekânlarında yaptığım söyleşilerden köy sathına yayılan işleriyle aklımda yer eden ilk isim, Eski Atışalanı Köyü Derneği’nde tanıştığım İbrahim Sevinç’in (1936) kilim dokuyarak aile bütçesine katkıda bulunan annesi, Selanik mübâdili Fatma Hanım. Sevinç Ailesi 1924 mübâdelesinde doğruca Esenler’e gelip bugün Atışalanı Camii’nin bulunduğu mevkiin karşısında yer alan bir Rum evine yerleşmişti. İki katlı ahşap ev iki aile tarafından paylaşıldı. İbrahim Sevinç’in babası ‘Kasap Ali’ namlı Ali Bey evin girişinde bulunan meyhane mekânını dükkân olarak kullandı. Geçinip gidiyorlardı, ancak 1940’ların darlığı onları da yakaladı.

Atışalanı köyünden kadınlar tarlada çalışıyor

Fatma Sevinç dokumacıydı. Kalp hastası olduğu hâlde on bir çocuk yetiştirdi. Köyün evlilik çağındaki genç kızlarına asgari düzeyde tuttuğu bir işçilik ücreti alarak kilimler dokudu. Evlilik çağındaki bütün kızlara çeyizleri için dokumaya yemin etmişti. Başka köylerden de evine kadar gelip talep edenler oluyordu. 1970'de vefat etti Fatma Hanım.

Selanik göçmeni Emine Sunal kocası vefat edince beş çocuğuyla ortada kalmıştı. Bamya ve soğan tarlalarında çalışarak, çapa yaparak yetimlerini fakirlikle büyüttü. Kocasının sağlığında satın aldıkları, şimdi Kırım Caddesi üstünde olan arsaya 1946-1947 yıllarında iki katlı bir ev inşâ etti çocuklarıyla; kızları 'erkek gibi pantolon giyerek' çalıştı inşaatta. Çoluk çocuk Çinçin Deresi kıyısında çamurla samanı kendi elleriyle karıştırıp hazırladıkları kerpici ve binanın yapımında kullanılabilecek taşları öküz arabasıyla taşıdılar inşaat alanına... Emine Hanım 81 yaşında bu evde vefat etti.

Remziye Sedef, Davutpaşa Caddesi üzerinde bulunan Sedef Dondurma'nın sahipleri İsa Sedef ve Nami Sedef'in annesi. Remziye Hanım ve eşi Kadri Sedef 1958'de Yugoslavya'da yaşanan ekonomik kriz üzerine Tetovo şehrinden Türkiye'ye göç etmişti. Her şeye sıfırdan başlamaları gerekiyordu, Kadri Bey bir boya fabrikasında işçi maaşıyla ustabaşı olarak çalışırken mesai dışında ağaç kesti, yük taşıdı, dondurmacılık ve inşaat işçiliği yaptı. Tatlıcılık ve pastacılık ailenin Yugoslavya'dan taşıdığı aile mesleği... Aslında hemşire olan Remziye Hanım, evde macun veya yalama şekeri yaparak dar zamanlarında ailesinin geçimine katkıda bulunuyordu. Yetmiş kiloluk şeker çuvallarını bazen Kadri Bey'le bazen de yalnız başına Eminönü'ndeki toptancılara götürdüğünü anlatmıştı İsa Sedef. Karı-koca, önce Çarşamba Pazarı'nda bir gecekondu yaptırdılar.

1970'den itibaren hızlanan Anadolu'dan göçlerle Esenler'in seyrek dokusu değişmeye başladı. Nüfus artarken su ve elektrik şebekesi getirildi, 1970'de belde olan köye. Kadınlar bu süreçte bir hayli faal görünüyor.

Remziye Hanım 1996'da, başlangıçta tek katlıyken üç katlı olarak yeniden inşâ edilen 109. Sokak'taki evlerinde vefat etti.

Birinci kuşak Kavala mübâdillerden Fatma Hatun (Durgun), Esenler'de ihlâs ve takvâsı ile hatırlanan çileli bir kadın. Anne babası ve iki kız kardeşiyle 1924'te Esenler'e geldiğinde, beş-altı yaşlarındaydı en fazla. İkisi erkek beş kardeşini onun büyüttüğü söyleniyor. Babası felçliydi. At arabasıyla mal getirip götürerek hayatını kazanan komşuları Makedonyalı Aziz Bey'le kendi isteğiyle evlendi. Sırlı bir kadındı, zamanla hangi sebeplerle aile fertlerinden kopup içine kapandığını bilmedi kimse. Gecekondunun arkasında bulunan küçük mandırasında inek, koyun besledi. İlkokulu bitirmişti, elinden Kur'ân düşmezdi, sürekli oruçtu, kırda bayırda koyun sürüsünün peşinde dolaşırdı, yanına mahallenin çocuklarını da alarak... Sürüsü olduğu hâlde mahrumiyet içindeydi. 2000'lerin başlarında (Aziz Bey'den sekiz yıl önce) gecekondusunda vefat etti. Mahallesinde cami yoktu, mübâdil payı arsasını cami ve okul yapılmak üzere vakfetmişti. 1021. Sokak üstünde bulunan Fatma Hatun Camii 1973'te inşâ edildi.

1970'den itibaren hızlanan Anadolu'dan göçlerle Esenler'in seyrek dokusu değişmeye başladı. Nüfus artarken su ve elektrik şebekesi getirildi, 1970'de belde olan köye. Kadınlar bu süreçte bir hayli faal görünüyor. Esenler'deki ilk gecekonduların yapımına emek veren kadınlardan söz edilirken gecekondusunun planını çizen Satı Teyze'nin de adı geçmişti Şehir Düşünce Merkezi'nin bir toplantısında. Çoktan taşınmış ilçeden Satı Teyze, bir türlü izine ulaşamadım. Ancak Satı Teyze bir istisnâ değil. Birçok kadın bir oda ile başlayan yerleşme sürecinde ailesiyle yaşayacağı mekân üzerine fikir yürüttü, komşu kadınlarla birlikte uzak çeşmelerden ve kuyulardan taşıdığı suyla inşaatını suladı,

Selanik göçmeni Emine Sunal beş çocuğuyla Kırım Caddesi üzerindeki bu evi inşâ ederken kızları "erkek gibi pantolon giyerek" çalıştı inşaatta.

belediyenin getirip sokağa bıraktığı su borularını kanallara yerleştirdi. 1970'lerin ortalarında belediye su borularını getirip bırakmıştı Oruç Reis Mahallesi'ndeki sokağa. Nesrin Ovalı ve 'Elektrikçi'nin karısı Sevim' kendi başlarına kanal kazıyıp boruları yerleştirdiler.

Nesrin Ovalı 1975'te ailesiyle taşındığı Esenler'e yerleşirken defalarca iş değiştirdi, 80'lerde Maltepe'de konfeksiyonda çalışmaya başladığında, ilk günlerde yolu iyi bilmediğinden erkek kardeşini de götürüyordu yanında. "Kızların arasında ne işi var kardeşinin?" diye sorguluyordu patronu.

Hep Esenler dışında çalıştı Nesrin Ovalı, belde içinde iş imkânı sınırlıydı onun çalıştığı 1970'lerin ikinci yarısından 90'lara uzanan dönemde... Emekli oluncaya kadar, çalışma ortamının yol açtığı rahatsızlıklar yüzünden pek çok iş değiştirdi. Poşet fabrikasındaki işini, gözlerinde sarılık oluşması nedeniyle bırakmak zorunda kaldı. Şişecam'da çalıştığı yıllarda iş disiplinini takdir eden işvereni sigortasını yaptırdı. Orada da cam bardak ve sürahilerin içlerini boyadığı sırada maske takmakta zorlandığı için midesine boya kokusu oturmuştu. Yemek yiyemez hâle gelince işi bıraktı. Daha sonra on yıl süet fabrikasında çalıştı, ardından

Nesrin Ovalı, Şişecam'da çalışırken cam bardak ve sürahilerin içlerini boyarken maske takmakta zorlandığı için midesine boya kokusu oturmuştu, o yüzden işi bıraktı.

Topkapı'daki Olcay Otel'in çamaşırhanesinde iş buldu.

Özellikle Anadolu göçmeni kadınlar 1970'lerden itibaren dükkân açma girişiminde bulundu, çevre ilçelerde veya Esenler'de bulunan fabrika veya atölyelerde çalışmaya başladılar.

Bir Kadının Açtığı İlk Dükkân

Dört yıldır evli olan Ahmet (1949) ve Fikriye Kocakaya (1950) işsizlik yüzünden 1971'de Kastamonu'nun Tosya ilçesine bağlı Çeltikçi köyünden İstanbul'a taşındılar. Altı yıl Şehremini'de bir gecekonduda kirada oturduktan sonra 1977-1978 senesinde Esenler, Havaalanı

Fikriye Hanım sabah erkenden kalkıyor, eşiyle veya komşu hanımlarla askeriye arazisinden su taşımaya gidiyordu. Bostanında ektiği sebzeleri çocukları pazarda satıyor, o da bu yolla eline geçen parayı mutfak masrafları için kullanıyordu.

Mahallesi'nde kendi gecekondularını yapmaya başladılar. Havaalanı Mahallesi köy gibiydi o tarihlerde, elektrik ve su şebekesi yoktu, bakkal da yoktu, ekmek almak için minibüsle Atışalanı'na gidiyorlardı. Onların inşaata başladığı tarihte sadece iki gecekondu inşaatı daha vardı mahallede, üç komşu imece usulü briketle yaptılar evlerini. Fikriye Hanım sabah erkenden kalkıyor, eşiyle veya komşu hanımlarla askeriye arazisinden su taşımaya gidiyordu. Bostanında ektiği sebzeleri çocukları pazarda satıyor, o da bu yolla eline geçen parayı mutfak masrafları için kullanıyordu.

1980'de evlerine yakın Taşocağı Caddesi üstünde, bir kömürlüğün

Birinci kuşak Kavala mübâdillerden Fatma Hatun (Durgun gecekondunun arkasında bulunan küçük mandırasında inek ve koyun besledi.

yanında küçük bir tuhafiye dükkânı açtı Fikriye Hanım, oğlu Yılmaz meşgul olsun diye... Yılmaz olmadığında kendisi kalıyordu dükkânda. Gecekonduya gelen işçilere yemek hazırladıktan sonra tuhafiye dükkânına dönüyordu. Esenler'de bir kadın tarafından açılan ilk dükkândı bu tuhafiye dükkânı ve üç buçuk yıl faaliyetini sürdürdü. Mahallenin tek tuhafiye dükkânı olduğu için müşterisiz kalmıyordu. İplik, kumaş, yemeni, başörtüsü ve kiloyla basma satıyorlardı. Mal almak için Fikriye Hanım, Yılmaz'la birlikte Mahmutpaşa'ya gidiyor, bazen oğlunu yalnız başına gönderiyordu. "Geliri idâre ediyordu." diye anlatıyor Fikriye Kocakaya. Mahmutpaşa'daki toptancılardan kumaş topları omuzlarında Beyazıt'a çıkıyor, oradan Esenler'e dönmek üzere otobüse biniyorlardı. Müşterileri garibandı, ay sonunda maaş alınca ödemek üzere veresiye yazdırarak basma alıp etek dikiyordu kadınlar. "Yorucu bir işti." diye hatırlıyor Yılmaz Kocakaya. "Müşteriler iplikleri, tülbentleri dağıtıyor, almıyorlardı." Bazen veresiye defterinde borcu yazılı müşteri ortalıktan kayboluyordu. Fikriye Kocakaya bir keresinde beş kilo nevresim alan bir müşterisini anlattı: Misafirim gelecek, parasını yarın getiririm, deyip beş kiloluk nevresimi alıp yola düşmüştü. Biraz kuşkulanmış, dükkânı kapatarak

Fikriye Kocakaya 1980'de evlerine yakın Taşocağı Caddesi üstünde, bir kömürlüğün yanında oğlu Yılmaz meşgul olsun diye bir tuhafiye dükkanı açtı.

peşine düşmüştü; yanında kızı. Askeriye tarafındaki evlere doğru gidiyordu, orada birkaç ev vardı hepi topu, hangisine girdiğini görememişlerdi. Bir daha da dükkâna uğramamıştı bu müşterisi. Üç buçuk yıl sonra dükkânı daha fazla geliştiremedikleri için kapatmak zorunda kaldılar. Mahalle halkı alışveriş için Dörtyol'a gitmeye başlamıştı çünkü. Yılmaz ise otomotiv alanında bir işte çalışmaya başladı.

On yıl sonra, 1988'de, Kocakayalar'ın gecekondusunun yanındaki kendi mülkleri olan bahçeye üç kat olması planlanan binanın temeli atıldı. Fikriye Hanım bahçede çalışırken kalfanın sömel işini hafife aldığını, "Burası nasılsa kaçak." diye az demir koymak istediğini fark ettiğinde, "Sen işçilikten kaçıyorsun, ama ev benim, sömeli sağlam olsun." diye müdâhale etmekten geri durmuyordu.

Fikriye Kocakaya'nın Havaalanı Mahallesi'nde tuhafiye dükkânı açmasından bu yana kırk yıla yakın bir süre geçti, ancak günümüzde Esenler'de kadınların işlettiği dükkân sayısı bir hayli sınırlı. Kadın esnafın sayıca azlığını Sedef Dondurma'nın sahiplerinden İsa Sedef 5 Ekim 2019 tarihinde uğradığımda şöyle yorumladı bana: "Her şey sermaye."

Davutpaşa Yürüyüş Yolu'ndaki mağazalarda birçok genç kız ve kadın tezgâhtar olarak çalışıyor. Az sayıda da olsa aile dükkânını yöneten kadınlar var. Eren Ayakkabı Mağazası'nı eşiyle açan Filiz Öztürk (1979), öğle üzeri çocuklarını okula gönderdikten sonra dükkâna geliyor. Caferoğulları Kuruyemiş

Esenler'de ise işçi ailelerinin, çocuklarını belirli dönemlerde çalıştırsalar bile genel eğilimin bu döngüyü kırarak onların eğitim görmesini sağlayacak şartları hazırlamanın peşinde olduklarını öğretiyor kuşakların hikâyesi.

otuz iki senedir aynı yerde hizmet veriyor. Hanife Yartaşı başlangıçta eşi Recep Yartaşı'ya yardım için geldiği dükkâna çocukları lise ve üniversite çağına geldiğinde daha fazla zaman ayırmaya başladığını anlattı. Daha önce İkitelli tarafında konfeksiyon atölyesinde çalışmış. Kendi işine sahip olmanın öneminin altını çiziyor.

Kız Çocukları İçin Yegâne Şehre Açılma İmkânı

Yoksulların bitmez tükenmez yaşam fırsatları arayışını irdeliyor Asaf Bayat, *Siyaset Olarak Hayat*'ta. Esasında eğitim görme fırsatı bulamayanların mecbur kaldığı bir hayat mektebi yetiştirmesinden söz etmek gerekiyor. Paul Willis *İşçiliği Öğrenmek*'te işçi çocuklarının kaçınılmaz yazgısı olarak gösterir ebeveynlerinin yolundan gitmeyi. Esenler'de ise işçi ailelerinin, çocuklarını belirli dönemlerde çalıştırsalar bile genel eğilimin bu döngüyü kırarak onların eğitim görmesini sağlayacak şartları hazırlamanın peşinde olduklarını öğretiyor kuşakların hikâyesi. İlk kuşak mübâdiller yeni yurtlarında tutunma çabasındayken çocuklarının eğitimini ihmal ettiler; şartlar eğitim görme konusunda teşvik edici değildi zaten. Üçüncü kuşağa mensup mübâdillerin çocukları genellikle iyi eğitim gördüler. Aynı dönemde Anadolu'dan gelmeye başlayan ailelerin çocukları için ise tahsil, işçilikle birlikte nâdiren mümkün olabilirdi.

Erkan Sülün (1974) 1985'ten bu yana Esenler'de süren tekstil atölyesi faaliyetlerine hem çocuk işçi, hem usta, hem atölye sahibi olarak katıldı. Onunla 12 Ekim 2019 tarihinde telefonla, tekstil atölyelerinde kadın işçilerin durumu üzerine uzun bir konuşma yaptık.

Sülün 1985'te Malatya'dan Esenler'e geldiğinde ağabeyi Davutpaşa Yürüyüş Yolu'nda bir apartmanın bodrum katında bulunan tekstil atölyesinde çalışıyordu. O da aynı yerde işe başladı. 80'lerde evli erkekler eşlerini memlekette bırakıp çalışmaya geliyor, bekâr odalarında kalıyorlardı. Sülün 1991'e kadar ağabeyiyle birlikte Davutpaşa Yürüyüş Yolu'nun başında bulunan

bir binanın üçüncü katında yer alan bekâr odalarında yaşadı.

Birçok kez tecrübe kazanmak için ayrıldı Esenler'den Sülün ve kendini biraz daha geliştirmiş olarak geri döndü. 1993'te ağabeyi Cumali Sülün'le birlikte Dörtyol'da, Merkez Camii yakınlarındaki bir apartmanın alt katında kendilerine ait atölyeyi açtılar. 2017'de Menderes Mahallesi 393. Sokak'ta ziyâret ettiğim tekstil atölyesi, kardeşleriyle birlikte açtığı altıncı atölye... Bu atölyede çalışan kadın işçilerin kimisi çocuk yaşta geldiler atölyeye. On bir yaşında işçiliğe başlayan kız çocuğu geçen yıllar içinde usta oldu. Yerleşirken geçim sıkıntısı çeken aileler, kızlarının ancak kendi mahallelerinde bulunan atölyelerde çalışmasına rıza gösterebilirdi.

Kayseri göçmeni Kamil Tezcan'ın (1933) ve eşi Döndü Tezcan'ın (1937) 1969'da Atışalanı Caddesi üzerinde yaptırdığı, çevrede 'Büyük Bina' olarak bilinen evin bodrum katı 70'lerin ortasında Gaziantepli bir battaniye firması sahibi tarafından kiralanmıştı. Girişi arka taraftandı bodrumun, sonradan kazılarak bir kapakla kapatıldı. İşçiler genellikle çevre mahallelerden geliyordu. On işçinin ikisi kadındı. O dönemde atölyelerde kadın işçi sayısının bir hayli düşük olduğunu hatırlıyor, Döndü Tezcan.

Atölyelerdeki kadın işçi oranı 80'lerde epeyce düşüktü. 1970'lerin ilk yarısında nâdiren rastlanabilirdi bir tekstil atölyesine zaten, 80'lerde ise Türkiye'nin ihrâcat hamlelerine paralel olarak yaygınlaştığı görülüyor. Apartmanların giriş veya bodrum katları 70'lerin ikinci yarısından itibaren tekstil atölyesine çevrilmeye başlandı. Tıp öğrencisi Hatice Gazel, evlenerek gelmişti Esenler'e. Oturduğu binanın giriş ve bodrum katı tekstil atölyesiydi. Makine sesi yüzünden uyumakta zorlanıyordu. İşçiler ne zaman gelir ne zaman gider, görmezdi. Bodrum katın arka kapısından gizlice girip çıkıyorlardı erken ve geç saatlerde; illegal bir iş ortamıydı çünkü. Türkiye bodrum katlarına yayılan bu kapalı iş ortamlarıyla yoğun birikim rejiminden esnek birikim rejimine geçmeye çalışıyordu, bunu sonradan düşündü. Bu atölyelerin bulunduğu mekânlar bodrum değil de giriş katıysa, gri mavi bir boyayla örtülü hâle getirilirdi, pencereleri de içeridekı faaliyeti göstermeyecek şekilde kepenkle kapatılmış olurdu. Dışarıdan girişi olmayan bodrumlar için kaldırım önlerinde açılan merdiven boşluğu da bir kapakla kapalı tutulurdu. Yirmi veya elli işçi sabah erkenden o kapağı açarak içeri süzülürdü. Esenler'in pek çok apartmanının önünde rastlanabilecek o kapaklı girişleri Mehmet Öcalan belediye başkanlığı döneminde yasakladı.

Aileler ve gençler, kadınlar, bulunduklarından daha iyi şartlarda yaşamak istiyor, yeni teknolojilere ayak uydurmaya çalışıyorlar, bu da daha fazla gelir sahibi olmayı gerektiriyor.

1985-86 yıllarında Dörtyol'da çalıştığı atölyede yetmişin üstünde işçi olduğunu hatırlıyor Sülün. Bu işçilerin ise yarısından fazlası kadındı. O yıllarda sayıları genellikle on beş ila otuz arasında olan kız çocuğu, genç kız ve kadın işçilerin yaşları günümüze doğru giderek düşme gösterdi. Erkan Sülün bu durumu insanların hayattan beklentilerindeki değişime bağlıyor. "Aileler ve gençler, kadınlar, bulunduklarından daha iyi şartlarda yaşamak istiyor, yeni teknolojilere ayak uydurmaya çalışıyorlar, bu da daha fazla gelir sahibi olmayı gerektiriyor. İnsanlar otuz beş yıl önce kız çocuklarını gecekondularını yapabilmek için işe veriyorlardı, bugün ise aileler kendi arabalarıyla bayram tatiline gitmeyi istedikleri için, küçük yaşta kızlar ve kadınlar çalışma hayatına atılıyor."

90'lı yıllarda Esenler'de bulunan atölyelerdeki kadın işçi sayısının hızla artış gösterdiğini belirtiyor Erkan Sülün. Bu işçilerin yüzde doksanı ise Esenler'de ikamet ediyor. Kendi atölyelerinde çalışan işçilerin yarısından fazlasını her zaman kadınlar teşkil etti. 2006-2009 arasında çalıştırdığı beş kadın işçiden ikisi Bayrampaşa'dan geliyordu. Hâlihazırda atölyesinde çalışan on sekiz işçiden onu kadın,

Esenler'de 'Büyük Bina' olarak bilinen Tezcanlar'a ait 1969'da yaptırılan iki katlı evin bodrum katında bir battaniye atölyesi vardı. İşçiler genellikle çevre mahallelerden geliyordu. On işçinin ikisi kadındı.

bu on kadından ikisi ise mülteci ve hemen hepsi Esenler'de ikamet ediyor. 2010'dan itibaren atölyelerde Suriyeli kadın işçi sayısı artış göstermişken şimdilerde yarı yarıya düştü bu sayı. Dört beş yıl önce atölyesinde altı mülteci kadın işçi vardı, bu işçilerden dördü geçen zaman içinde ayrıldı, evlerinde çalışıyorlar. On sekiz elemanını yirmi sekize çıkartmayı planlıyordu bu yıl, ne var ki işçi bulmakta zorlanmaya başladı. Dört kız çocuğu işçisi sabah saatlerinde okula gidip öğleden sonra atölyeye geliyor. Onları çalıştırmak istemiyor, gelgelelim yetişkin işçi bulamaz oldu. Bu öğrencilere ailelerinin destek olduğunu gözlemliyor ve kendisi de yardımcı olmaya çalışıyor. Son on yıl içinde atölyesine gelip form dolduran pek çok kadından şu sözleri duydu: "Ben tekstilde çalışmak istemiyorum, belediyede, devlet dairelerinde güvenli bir işim olsun." Bu talepte belediyelerin çeşitli faaliyetlerinde öne çıkan kadın elemanların sahip olduğu avantajlara ilişkin izlenimlerin bir rolü olmalı. Beri taraftan atölyelerde çalışmaktan bezen kimi kadınların Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) vâsıtasıyla kendi atölyesini açmaya yöneldiği görülüyor.

İş bulma ve geliştirme konusunda kadınlar arasında bir dayanışma, bir haber akışı var. İmkânlardan birbirini haberdar ediyor, yol yordam gösteriyorlar. Gerekirse birbirlerinin çocuklarına bakıyor, birbirleri için iş veya daha iyi şartlara sahip bir başka iş arıyorlar. 1970 ve 1980'lerdeki ev yapma dönemine hâkim olan imece ruhu kadınlar arasında bu dönemde iş bulma, iş yeri açma, çalışırken yaşanan zorluklara çare bulma, çocuklarının daha iyi eğitim yapacağı şartların arayışı gibi konularda kendini gösteriyor.

İş bulma ve geliştirme konusunda kadınlar arasında bir dayanışma, bir haber akışı var. İmkânlardan birbirini haberdar ediyor, yol yordam gösteriyorlar.

"Gürültüyü Yanımda Taşıyorum"

Kot imalatı yapan Dijital Jeans, 1995'de Ali İhsan Aydın, Aydın'ın amcası ve amcasının oğlu tarafından Bayrampaşa'da kuruldu ve 2004'te, Havaalanı Mahallesi, Taşocağı Caddesi'nde yaptırılan binaya taşındı. Esenler'i, tekstil atölyelerine fason mal diktirdikleri için tanıyorlardı. Bu binada bulunan imalathaneyi 7 Ağustos 2018'de şirketin müdürü Ali İhsan Aydın'la birlikte gezdik. İmalathane atölye, paket, kesimhane, modelhane-i-dârî olmak üzere dört bölümden oluşan atölyede 120 işçi çalışıyor. Esenler'den gelen işçilerin yanı sıra servisle Bayrampaşa'dan, Eyüp'ten gelen işçileri var. Atölyelerde sigara ve müzik yasak. İşçilerin yüzde 95'i sigortalı, yüzde 5'i ise kısa süre çalışan kararsız işçi grubu teşkil ediyor. Mesai sabah 8.30'da başlıyor, akşam 19.00'da bitiyor. Öğle vaktinde bir saat, 10.00'da ve 17.00'de on beş dakika paydos ediliyor iş. Cumartesi ve pazar tatil yapıyorlar. İşçilerin yüzde 30'unu kadınlar teşkil ediyor.

Kaliteli, özenle dikilmiş kot pantolonların arka planında geçmişte olduğu gibi nice işçinin hayatına mal olan silikozis hastalığı yok, artık kot pantolonlar kumlama yerine zımparayla kazınmak sûretiyle yıpratılıyor. Ancak tekstil atölyelerine özgü gürültü, alışkın olmayan kulaklar için katlanılmaz.

Atölyede, yoğun makine gürültüsü altında çalışan dikişçi Fatma Güler, Giresun, Tirebolu asıllı. Esenler'e ağabeyinin yanına gelmişti yirmi beş sene önce, evlenip kaldı. Evli, iki oğlu var. "Evde çocuklarla yüksek sesle konuşuyorum, yavaş konuş, ne bağırıyorsun diyorlar, gürültüyü yanımda taşıyorum." diye anlattı. Gürültüye rağmen, arada bir sohbet edebiliyor iş arkadaşlarıyla. Funda Seçen Siirtli, 19 yaşında, ortaokul mezunu. Havaalanı Mahallesi'nde ailesiyle yaşıyor. Ön Hazırlık'ta çalışıyor. Evlenirse işi bırakabileceğini söylüyor. Ayşe Karaman Giresun, Espiyeli. Yirmi senedir Esenler'de yaşıyor. İlkokul terk. On senedir çalışıyor bu işte. Tepe'de oturuyor. Astar dikiyor. Sabah 08.00, akşam 19.00'a kadar paydoslar hariç sürekli ayakta. Gürültüye alıştı, etkilenmiyor. Küçük söyleşilerimizde benzeri sorular

Fatma Güler: "Evde çocuklarla yüksek sesle konuşuyorum, yavaş konuş, ne bağırıyorsun diyorlar, gürültüyü yanımda taşıyorum."

Sevilay Acar

sordum ama cevapları her zaman duyamadım, bu nedenle bazı bilgiler eksik kaldı. Zevkimize uygun bir kot pantolonun üretimi hiç de kolay şartlarda gerçekleşmiyor.

Yarım Bırakılanın Peşinde

Esenler'de konuştuğum pek çok işçi kadından şu şekilde hayıflanma dolu cümleler duydum: İlkokulda çok başarılıydı. Öğretmeni defalarca başarı ve gayretine binaen okutmasını söylese de babası okutmak yerine erkenden evlendirdi onu. Eşiyle Esenler'e geldi, bir süre sonra geçim sıkıntısı nedeniyle bir iş aradı veya karşısına bir iş fırsatı çıktı. Muhtemelen İstanbul'a göç ederken de düşünüyordu tahsilini sürdürmenin bir yolunu aramayı, olmazsa da uygun bir iş bulup çalışmayı.

İŞKUR vâsıtasıyla bir kurumda çalışmaya başlayan otuz beş yaşında bir kadın, kendi köyünden bir gençle evlenmiş ve Esenler'e göç etmişti. Esenler, bir önceki kuşağın kadınları için olduğu gibi İstanbul'dan uzak bir diyar değildi onun için. "Esenler benim için yıldız, benim dünyam." diye ifade etti hislerini.

Geniş aileyle birlikte göç eden gelinlerin çalışma hayatına atılması o kadar da kolay olmuyor. 1970'ler ve 1980'lerde göç eden kadınlar Esenler'de yeteri kadar iş alanı olmadığı için komşu ilçelerinde bulunan fabrika ve tekstil atölyelerinde çalışıyorlardı. 90'lardan itibaren, ilçe oluşla birlikte mekân çeşitlenmesi yaşanırken kadınların daha rahat bir gönülle çalışabilecekleri

Kadınlar daha önceki yıllarda genellikle ev içinde vakit geçiriyor veya tekstil atölyelerinde vasıfsız olarak istihdam ediliyorlardı.

uygun ortamlar oluştuğu fark ediliyor. Tekstil atölyeleri hâlâ başlıca çalışma alanı teşkil ediyor kadınlar için. 2000'li yıllarda kadınlar hizmet sektöründe ve belediyenin sunduğu çeşitli çalışma alanlarının her türlü biriminde yer almaya başlıyor. Bu yılların dikkat çeken bir gelişmesi, istemeyerek tahsil hayatını terk etmiş kadınların belediyenin açtığı çeşitli kurslarla yarıda bıraktıklarını tamamlama gayreti. Erken yaşta evlendirilmiş, göçten sonra yıllar süren bir fedâkârlıkla yapılan aile apartmanlarının atmosferiyle sınırlı bir hayat sürdüren birçok kadının orta yaşların başlarında İŞKUR vâsıtasıyla belediyenin çeşitli kurumlarında çalışmaya başladığı görülüyor. Pek çok belediye çalışanından, başlangıçta işe girmelerine karşı olan eşlerinin, çalışma ortamlarını tanıyıp sunulan imkânları fark ettikten sonra onları desteklemeye başladığını dinledim.

Emeğin Değişen Mekânları: Kadınların E-Site Üretimleri

2015 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ile Esenler Belediyesi'nin ortak projesi olan "İstanbul Kadın İstihdam ve Girişimcilik Merkezi" seminerlerinde eğitim gören 72 kadın, sertifikasını aldı. Ev kadınlarına iş alanı açan projelerin tasarlanması ve hayata geçirilmesinde Sevilay Acar'ın içtenlikli çabasının payı büyük.

Sevilay Acar (1976) Kamu Yönetimi eğitimi gördü, Marmara Üniversitesi SBE Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans yaptı. Esenler'e 2001 yılında taşındı. 2012-2015 yılları arasında Şehir Düşünce Merkezi'nde proje koordinatörü olarak çalıştı. 2015 yılından bu yana Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü'nde, Aile ve Sosyal İşler Koordinatörü olarak görev yapıyor. 3 çocuk annesi.

Şehir Düşünce Merkezi'nin Giyimkent'teki merkezinde 8 Kasım 2019 günü gerçekleştirdiğimiz söyleşide Acar, kadınlara kendi e-ticaret sitesini kurma yolunu gösteren 'Nar Projesi'ni anlattı bana. Kadınlar daha önceki yıllarda genellikle ev içinde vakit geçiriyor veya tekstil atölyelerinde vasıfsız olarak istihdam ediliyorlardı. Son yıllarda ev kadınları arasında açıktan okul bitirip iş peşine düşme çabasında

Ebru Altın

bir artış olduğunu gözlemleyen M. Tevfik Göksu, bu yönde oluşan talepleri değerlendirmede dijital platformların sağlayacağı kolaylıkları müzakere etti çalışma arkadaşlarıyla. Nar Projesi böylelikle oluştu. Bu proje iş mekânlarının yanı sıra e-siteler geliştirmek sûretiyle evde ağır sorumlulukları olan kadınlara esnek çalışma imkânları sunuyor. Bir yıl içinde bin kadar başvuru yapıldı proje için, üç yüz altmış sekiz kadın bu projenin çatısı altında kendi e-ticaret sayfasını açtı. İğne oyası, amigurumi, kurdela nakışı, ahşap boyama yapan ev hanımları işlerini Instagram'da tanıtarak para kazanmaya başladı. Belediyenin açtığı kokulu taş ve kokulu sabun yapımı, iğne oyası, resim, kâğıt rölyef ya da bağlama üzerine kurslara on sekiz ila altmış yaş arasında her yaştan kadın ilgi gösterdi. Evden uzun süre ayrılma zorunluluğu olmadığı takdirde birçok kadının sahip olduğu belli bir zamanı en iyi şekilde değerlendirmek için hızlı adımlar atmaya gönüllü olduğu görülüyor. Muhâfazakâr kesimlerde kadınların çalışmasına karşı hoşnutsuzluğun gerekçelerini ortadan kaldıran bir gelişme bu: Kadınlar televizyon ekranı karşısında vakit geçirecek yerde başka bir ekrandan yararlanarak bir iş alanı açıyorlar. Kuşkusuz çoğu zaman son derece olumsuz şartlarda süren atölye işçiliğine kıyasla büyük ölçüde rahat ve neşeli bir üretim gerçekleşiyor böylelikle.

Modern dünyada birçok kabul ve uygulama değişirken kadınlar sıklıkla bir değişmezlik içinde var olmadıkları için suçlamalara mâruz kalıyorlar. Kadın varlığının bir sabite gibi kabulü bir güven duyuruyor. Evler eski evler değil oysa, üretim araçları da değişti. Esenler'de bir yüzyıl içinde sergilenen yerleşme hareketliliği, kadınların ev dışı mekânlarda çalışmasına dönük bir anlayışın aşamalar hâlinde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak iş mekânları ve ortamlarının uygunsuzluğu hâlâ kadınların çalışmasına karşı olumsuz yargıların sebebi olmaya devam ediyor. E-siteler vasıtasıyla ev ortamlarında çalışan kadınlar da ürünlerini geliştirmek ve malzeme temini için yeni bağlantılar kuruyor, farklı ortamlara girip çıkıyorlar.

Nar Projesi, iş mekânlarının yanı sıra e-siteler geliştirmek sûretiyle evde ağır sorumlulukları olan kadınlara esnek çalışma imkânları sunuyor.

"Siz hanımlara bunları sağlıyorsunuz ama evden kopuyorlar." şeklindeki bir eleştirinin, e-site üretimiyle hayata bağlanan azımsanmayacak sayıda kadını göz ardı ettiğini ortaya koyuyor Acar'ın verdiği örnekler: Eşinin vefatından sonra depresyona düşen 28 yaşında ve iki çocuklu çarşaflı bir genç kadın bu durumunu nasıl aşacağını bilemiyordu. İlkokul mezunuydu, çekingen bir yapıya sahipti ve kayınpederiyle aynı apartmanda yaşıyordu. E-site yoluyla çalışmalarını pazara açacağı bir altyapı edinmeseydi, evden çıkma cesaretini de bulamazdı. Merhum eşinin anne ve babası 2012'de İSMEK'te iğne oyası eğitimi almasına ve Aile Üniversitesi'nin derslerine devam etmesine izin vermişlerdi. İSMEK'teki kursu bitirdikten sonra dört arkadaşıyla birlikte Facebook'ta bir iğne oyası sayfası açtı. Hemen ardından beş arkadaş Dubai ile bağlantı kurarak çeşitli firmalara iğne oyaları göndermeye başladılar. Benzeri bir tecrübeye sahip depresyon geçiren birçok kursiyer kadın gibi depresyon ilaçlarını bıraktı, genç kadın. Beri taraftan kayınvalide ve kayınpederinin yaptığı bu işlerden para kazandığını bilmelerini istemiyordu. Kayınpederinin apartmanında bir dairede kira vermeden oturuyordu, evin giderlerini ve çocukların okul masraflarını da kayınpederi karşılıyordu. "Para kazandığımı öğrenirlerse beni burada oturtmazlar, ayrıca kayınbiraderlerim kira ister diye korkuyorum." diyordu.

Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü, 2017 ve 2019 yılları arasında

el becerisi olmayan kadınlar için toka, broş, örgü çantalar, şapkalar, şallar, hayvan figürleri ve her türlü oyuncak bebek üretimi alanında beceri kazanmalarını sağlayacak kurslar açtı. Bu kurslara devam eden ilkokul ve lise arasında eğitim görmüş, çoğunluğu ilkokul mezunu altmış kadın 'Amigurumi' oyuncak bebek üretiminden para kazanır duruma geldi. Birçok kadın bu yolla yalnızlığından kurtulup çekingenliğini aştı. Eşlerin hemen hepsi destek veriyor, nâdiren kayınvalidesine veya kayınpederine ev oturmasına gittiğini söyleyerek kursa gelenlere de rastlanıyor. 2019 yılı Ramazan ayında Dörtyol Meydanı'nda hazırlanan iftar standında dördüncü çocuğuna hamile bir kadının masasının düzenlenmesi için bütün ailenin seferber olduğunu anlatıyor Acar. Eşi ve çocukları tiramisu, trileçe ve yaş pasta bulunan tepsileri taşıyor, anne ise masa başında oturuyordu.

Bir stantta yaşlı bir kadın yan tarafta torunlarına göz kulak olurken gelini müşterilerle ilgileniyordu. Kanser hastası bir kadın kemoterapi alıp standa gelmişti. "Burası bana terapi oluyor, kafamı dağıtıyorum, keşke bu satış noktası hep devam etse." diyordu, evde dinlenmesi gerektiğini söyleyenlere. Lise mezunu ve en büyüğü sekiz yaşında olan üç çocuk sahibi Ebru Altın ise kendi elleriyle yaptığı bıçakları satarak ailesinin geçimine katkıda bulunuyordu. On yıl önce evlenerek gelmişlerdi Esenler'e Adana'dan. Tekstil atölyesindeki işinden ayrılan kocası yeni bir iş ararken genç kadın da ailenin geçimine katkıda bulunmak için neler yapabileceğini düşündü. Güvenlik alanında kursa gidip sertifika almıştı. Ne var ki güvenlikte çalışmak için başvurduğu özel sektöre mensup birçok kurum ancak başörtüsünü çıkarttığı takdirde işe alınabileceğini söylediler. Ne yapabileceğini düşünürken çok iyi bildiği bıçak yapımı işi geldi aklına. Apartman yöneticisi ile konuşarak bu işe başladı. Bodruma ve teras çatıya tezgâhlar yerleştirdi. Gürültülü bir iş olduğu için apartman sâkinlerinin rahatsız olmayacağı saatlerde çalışıyordu. Fatih Mahallesi'nden Dörtyol Meydanı'na her gün, sırtında bıçakların olduğu ağır çanta ve iki küçük kızını ellerinden tutarak yürüyerek geliyordu; dört yaşındaki oğlana ise babası bakıyordu evde. Minibüse vereceği para önemliydi, o yüzden yürüyorlardı haziran sıcağında. Bıçak yapmayı korkutucu bulmuyor muydu, tehlikesi yok muydu bu işin? "10 yaşımdan bu yana çeliği keserek bıçak yapmayı öğrendim. Babamdan öğrendiğim tek meslek bu. Korkmuyorum. Ben çocuklarımı bu çeliklerin üzerine battaniye sererek uyuttum çok zaman." diyordu. Standa, yedi sekiz yaşlarında olan kızlarıyla ve oruçlu olarak her gün geldi, stantlarda çalışan diğer kadınlarla birlikte açıyordu orucunu. Kocası iş aramaya devam ediyor, fakat asla tekstil atölyesinde çalışmak istemiyordu. Bir yandan iş ararken Acar'ın teşvikiyle pazarda tezgâh açarak eşinin yaptığı bıçakları satmaya başladı.

10 yaşımdan bu yana çeliği keserek bıçak yapmayı öğrendim. Babamdan öğrendiğim tek meslek bu. Korkmuyorum. Ben çocuklarımı bu çeliklerin üzerine battaniye sererek uyuttum çok zaman.

Kadınlar öncelikle kendileri bir mekânda rahat bir gönülle çalışabiliyorlarsa, çevrelerini de buna inandırıyorlar. İşçiyi geliştiren iş mekânı ailesini de geliştiriyor. Herhangi bir iş elbette kendine has bir mekânın olumlu ve olumsuz etkisiyle yeni bir mâhiyet kazanıyor.

Acar, amigurumi oyuncak bebek yapımı kursuna devam eden bir kadının örgü bebeklerine gösterilen rağbet karşısında yaşadığı heyecanı aktarıyor mutlulukla: "Daha önce hiçbir işte çalışmamıştı, bizim kursumuzda eğitim gördükten sonra tereddütleri olsa da satış yapmaya geldi. Diğer kursiyer hanımlarla birlikte bir öğrenci gibi çekingen hareketlerle tezgâhta ördüğü bebekleri düzeltiyor ve müşteri bekliyordu. Sık sık 'Acaba benim bebeklerimi satın alırlar mı?'

Ebru Altın

diye soruyordu. Neticede ördüğü bebeklerin yarısı satıldı. Ertesi gün yanıma geldi ve 'Biliyor musunuz, dün ortaokula giden kızıma buradan sattığım oyuncak bebekten kazandığım paranın yirmi lirasını harçlık verdim. Hayatım boyunca çocuğuma ilk kez kendi paramla harçlık veriyorum. Kızıma bu benim param dedim, çok hoşuna gitti, kendimle gurur duydum.' dedi. Bunları söylerken de gözlerinden yaşlar süzülüyordu."

"Remayözcü" Derler; Herkesin Yapabileceği İş Değil

Esenler Belediyesi'nin Kadın ve Aile Koordinatörlüğü tarafından 2015'de verilen KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitiminden yetmiş iki kadın faydalandı, ancak bu kadınlardan sadece ikisi KOSGEB'e başvuru yaparak hibe aldı. Diğerleri ise çeşitli nedenlerle ya henüz hibe başvurusunu yapmadı ya da iş kurmayı erteledi. Gerçi bu sertifikanın kullanımında bir zaman sınırı yok. Kimisi çocuğunun okulunun bitmesini, kimisi eşinin emekli olmasını bekliyor, kimisi ise faaliyete geçmek için cesaretini toplamaya çalışıyor. Birçok kadın iş yeri aşmış olmasa da ufak tefek işler yapmaya, evlerine ekonomik olarak destek olmaya devam ediyor.

Raziye Sevahilli ve Ümmühan Cengiz KOSGEB hibesiyle iş yeri açıp kadınlara istihdam sağlayan iki başarılı girişimci. Cengiz üzerine başka bir metin hazırladığımdan, bu yazıda Sevahilli üzerinde durmak istiyorum.

Raziye Sevahilli ve Ümmühan Cengiz KOSGEB hibesiyle iş yeri açıp kadınlara istihdam sağlayan iki başarılı girişimci.

Sevahilli, girişimleri medyada konu edilen 1978 doğumlu genç bir kadın. İhtiyaç bütün îcatların anasıdır, derler ya... Hayat şartlarının onu daha çalışkan, girişken ve yaratıcı olmaya zorladığı izlenimi edindim söyleşimiz sırasında. 3 Ağustos 2018'te önce kendi açtığı Kemer Mahallesi 925. Sokak'ta, birkaç basamakla girilen bir bodrum katında yer alan Tuğçem Atölye'ye gittim, sözleştiğimiz üzere, ancak kırtasiye dükkânından henüz gelmemişti. Bunun üzerine "Yiğidim" isimli kırtasiye dükkânında gidip buldum onu.

Hareketli, zeki bakışlı, mütebessim bir kadın Raziye Hanım. Konuşurken zihninde aynı anda birkaç konuyu tartıştığını fark ediyorsunuz ama etrafından da kopmuyor. Dükkândaki masasına karşılıklı oturup konuşmaya başladık. Bunca süpermarketin bulunduğu bir çevrede kırtasiye dükkânı açmak doğrusu büyük cesaret. Raziye Hanım aslen Sinoplu ve doğma büyüme Esenlerli, Dörtyol'da dünyaya gelmiş. Ailesi 1964'te, henüz Kemer Mahallesi'nin kurulmadığı bir dönemde göçmüş Esenler'e. İlkokul mezunu. Zeki bir kadın, niye tahsilini sürdürmediğini sordum. "Bilmiyorum, herhalde kafam basmıyordu. Okumak istemedim." dedi. Yirmi sene önce, yirmi bir yaşındayken görücü usûlüyle evlendi. Eşi de Sinoplu ama aralarında akrabalık yok. Dört çocuğu var, en büyükleri olan kızı bir üniversitenin sağlık bölümünde öğrenim görüyor. Oğlu da Çağlayan Adliyesi'nde staj yapmaya hazırlanıyor.

Dörtyol'da, amcalarının da ikamet ettiği bir aile apartmanında büyüdü Sevahilli. Bina gecekondu üzerine değil, doğrudan apartman olarak inşâ edilmişti. Babası askerliğini bitirip geldiğinde tek bir bina bile yoktu Kemer Mahallesi'nde. "Esenler'in çoğunu babam yapmıştır. Eşim de inşaatçıydı. Çoğu yerde binaları vardır. Eşim de bıraktı, şimdi konfeksiyon ve kırtasiye dükkânı ile uğraşıyor. Ben bu işleri tek başına sürdüremeyeceğim için ailece sürdürüyoruz."

Sevahilli on beş yaşından beri iş hayatı içinde. Yirmi yaşında evlendi ve o döneme kadar Kemer ve Davutpaşa mahallelerinde, Yenimahalle, Güngören, Bayrampaşa, Yenibosna ilçelerinde tekstil atölyelerinde çalıştı. Evlendiğinde ancak bir ay ara verdi çalışmaya, eşinin inşaat işlerinden kazandığı yetmiyordu, yeniden iş aradı. Yenibosna'da yine bir tekstil

Ümmühan Cengiz KOSGEB hibesiyle yakın arkadaşı İmmihan Kadder'e iş yeri açıp kadınlara istihdam sağlayan başarılı bir girişimci.

atölyesinde işe başladı. Triko-kazak dikiyordu. "Remayözcü derler. Herkesin yapabileceği iş değil." diye belirtti.

Sirkeci'de, Bayrampaşa'da, tekstil atölyesi, otel, pastane gibi işletmelerde, temizlik şirketlerinde çalıştı. Kızının şimdilerde eğitim gördüğü üniversitenin bulunduğu zeminde bulunan yeme-içme mekânında garsonluk, Sirkeci'de bir otelde aşçı yardımcılığı yaptı. 2012'de Atatürk Havalimanı'nda çalışırken tekstil atölyesi açmaya karar verdi: "Orası çok yorucuydu, vardiyalı sistem olduğu için; çoluk çocuk da okuyor. Çok zorlanıyordum. Bir arkadaşım, elinde mesleğin var madem, niye dükkân açmıyorsun, diye sorduğunda düşünmeye başladım tekstil ve konfeksiyon işini..." Yine arkadaşının teşvikiyle iki makine aldı. Ailesi pek destek olmadı, yapamazsın, dediler. O da inatlaştı; batarsam da batarım, diye düşünüyordu. "Kimse beni desteklemiyordu, üstelik eleman bulmak da kolay değildi. Eşim ve çocuğum geldi, bir de işçimiz, beş kişi iki makineyle başladık, şimdilerde on makinem var. Atölye açmaya karar verdiğimde atölyesini kapatan birinden iki remayöz makinesi almıştım. İki makine, bir elemanla başladık. Ondan sonra internetten müşterilerle tanıştım."

Sevahilli tahsilini sürdürmek istememişti ama daha sonra kendini geliştirmek için sayısız kursa katıldı. İlçede ilk halk eğitim merkezleri açılmıştı. Çocuklarını okula bıraktıktan sonra okul halk eğitim merkezinde verilen dikiş-nakış kursuna gidiyordu. 2010'da Esenler Belediyesi 'Pembe Klavye' bilgisayar kursunu başlattığında o kursun ilk öğrencilerinden biri oldu. Çocukları okuldan aldıktan sonra börek veya kek yapıyor, televizyonu açıyor, böylelikle meşgul olmalarını sağlayacak bir ortam hazırladıktan sonra kapıyı çekip çıkıyordu. Pembe Klavye'deki dersi bir saat sürüyordu. Eşinin eve gelmesine yakın saatlerde yemek yapıyordu. Bu yöntemle Halk Eğitim Merkezi

Raziye Sevahilli

ve İSMEK'te; bilgisayar, İngilizce, muhasebe, sosyal hayatta iletişim kurslarına gitti, ancak İngilizce kursunu yarım bıraktı. Cilt bakımı, kuaförlük, muhasebe kurslarına gitti ardından. Atatürk Havalimanı'nda çalışırken belediyenin bir projesi olan 'Anne Üniversitesi'nin derslerine devam etti. Havalimanı'nda uçakları temizliyordu bir ekiple. KOSGEB eğitimi görüp belgesini aldı. Oğluna hamileydi, E sınıfı ehliyet kursuna gidip ticârî taşıt belgesi aldı. Esenler Belediyesi kadınlar için taksi şoförlüğü durağı açacaktı. Her türlü eğitimi aldığı hâlde, proje hayata geçirilmediği için bu durakta çalışma hayalini gerçekleştiremedi.

Atölye açmaya karar verdiğimde atölyesini kapatan birinden iki remayöz makinesi almıştım. İki makine, bir elemanla başladık. Ondan sonra internetten müşterilerle tanıştım.

Gittiği kursların hepsinden yararlandığını belirtiyor: "İnsan kendini değiştiriyor, ufku değişiyor. Kurslardan afişler ve televizyon haberlerinden haberdar oluyordum. Ben haber hastasıyım, film izlemem. Haber kanalının birini kapatır, diğerini açarım."

Belediye Başkanı M. Tevfik Göksu'nun kadınların kendilerini geliştirmesi için geniş imkânlar sağladığını, Esenler kadınlarının şanslı olduğunu dile getiriyor. Ancak belediye faaliyetlerinin halkta daha fazla hizmet beklentisi oluşturup bir tembelleşmeye yol açtığı izlenimini de vurguluyor sıklıkla. Gözlemlerine göre belediye kursları Esenler halkını, özellikle de kadınları sosyalleştiriyor ama bir yandan da kendine yabancılaştırıyor. Esenler'de şehir kültürünün, şehirlilik bilincinin yerleşmesi için beş sene daha gerektiği kanısında. "Kadınların havaları değişti." diye vurguluyor: "Birçok alanda girişimcilere destek veriliyor. Esenler'in kadınları kendilerini aştı. Eğitim görüyorlar, özgüven sahibi oldular. Ama aynı zamanda bir çokbilmişlik de oluştu." Belki sizin de havanız değişmiştir, dediğimde ise "Elbette değişmiştir." diye onaylıyor. "Belediye kadınlara o kadar şans sundu ki... Ben eşime de söylüyorum. Matematiği falan çok kuvvetlidir, fikirleri de güzeldir ama bunu

Nar Projesi Lansmanı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk M. Tevfik Göksu Sevilay Acar

ticârete dökemiyor. Benim ailem çok destek olmuyor bana, destek olsalar konfeksiyon atölyesini fabrikaya dönüştürürüm belki ama şu durumda yapamıyorum. Çocuklarım, eşim kısıtlıyor. Kırtasiyeyi açmayı, konfeksiyon aşırı yorduğu için istedim. Yaşlanıyoruz, çoluk çocuk kendi işine yönelmeye başlıyor. Biz kendimizi geçindiririz hesabı. İnsanlar çok yordu, dinlenmek için burayı açtık. Burayı da bir oturtayım, kafamda bir proje var. Eşim kızıyor bana, yeter bu kadar, diyor. Ben kendimi ev kadını olarak görmedim, göremiyorum da. Sürekli kafamda bir şeyler üretmeye çalışıyorum. Tek başına olmuyor." İsa Sedef, kadınlar tarafından işletilen mekânların sayıca azlığını sermaye yoksunluğuyla îzah etmişti. Raziye Sevahilli ayrıca cesaret yoksunluğuna yol açan şartları öne sürüyor: "Kadın olunca zor, erkek der ki şunu yapacağım. Parası vardır, yapar ama kadın olunca 'beceremezsin, yapamazsın', diyorlar. Hep böyle tepkiler aldım."

Altı yıl önce, 2012'de iki makineyle ve bir işçiyle başladığı atölyesinde geçen zaman içinde bazen on bazen on beş işçi çalıştırdı. Çoğu işçi sigortalanmak yerine yüksek maaş istiyor. "Remayözcü maaşları çok yüksek, herkeste yok. İstedikleri fiyatlar uçuk ama işin kalitesine geldiğinde o da yok. Sadece makineyi öğrenmiş, 'ben ustayım' diye gelip gidiyorlar. O da benim işime, müşterime yansıyor. Müşteri temiz iş ister. Temiz yapanı da var, yapmayanı da var. Ya da eltisi doğum yapmış veya mevlidi oluyor, yok düğünü varmış falan... Sürekli savsaklıyor. O benim işime zarar veriyor, zihnen yoruluyorum. Çok iş verdiğimi öne sürüp, şu kadar maaş istiyorlar. Sen bu maaşı istiyorsun ama karşılığını verebilecek misin bakalım? Makineye basmayı öğrenen 'Ben makineciyim." diyor. Bir hafta deneme süresi veriyor, ona göre konuşuyorum. Üç kazanacağıma iki kazanıyorum, azından kafam rahat oluyor." Makinede kendisi de çalışıyor. Diktiği kazaklar bazen ihraç ediliyor, bazen iç piyasaya dağıtılıyor. Dışarıdan ısmarlanıp da dikemeyeceği hiçbir iş yok. O da Erkan Sülün gibi, kadınların ve gençlerin tekstilde bir gelecek aramadığının altını çiziyor. "Açık havada veya bilgisayar başında işler istiyorlar, garsonluğu tercih ediyorlar. Gayet basit aslında, uğraşmak istemiyorlar. Gençlere zor geliyor atölye işi. O yüzden Suriyeliler çalışıyor. Suriyelilerin kadınları çok uyanık, el verilse erkeklerini geçerler. Bana mı öyle geldi bilmiyorum, ticârette de akılda da Suriyelilerin kadınları akıllı."

Birçok alanda girişimcilere destek veriliyor. Esenler'in kadınları kendilerini aştı. Eğitim görüyorlar, özgüven sahibi oldular.

Atölye yorgunluğu, bütün çabasına karşılık işçilerin düzensiz mesaisinden kaynaklanıyor. Geniş değil Tuğçem Atölye, yoğun bir faaliyetin yığınları ve tozu ilk bakışta fark ediliyor. Geniş bir yeri olsa hem erkek hem kadın işçi çalıştırmak isterdi ama bu şartlarda sadece kadın işçi çalıştırmayı tercih ediyor. Bazen işçi sayısı birden düşüyor. Bir işçisi düğün sebebiyle ayrıldı. Bağcılar'da oturan iki yaşında bir çocuk annesi olan işçisi boşandıktan sonra Esenler'e taşınmıştı. Doğu Anadolu şehirlerinden birinden göçmüş, yirmi iki-yirmi üç yaşlarında, küçük yaşta evlendirilmiş bir kadındı. Yastık yorgan, herkes bir şey verdi konu komşu, Sevahilli de yardım etti, işe aldı. Geldi, çalıştı on beş gün. Ağabeyi onun sigortası üzerinden kredi çekmiş, icrâlık oldu bu işçi. Sevahilli yardıma çalıştı, onun adına aldığı borcun faizi yüzünden zarara uğradı. "Altı yıl önce para kazanıyordum, bereketi vardı. Şimdi yok. Tekstil piyasası öldü gibi bir şey. Dün bir müşteri geldi, ancak paketlemeciler para kazanıyor. İki senedir kötü işler. Ben dükkân açtığım zaman iki makineden ona kadar çıkabilecek durumdaydım, araba aldım, dört çocuk okuttum, dükkânımı açtım, altı sene içinde yaptım bunları. Tekstilde çalışınca çok güzel para var ama eleman bulmak zor, her

elemanla da çalışılmıyor. Çocuklarım büyüdü, kızım sağlık okuyor. Oğlum asker olacağım, diyor. Herkes bir tarafta, ben de onlar için uğraşıyorum. Konfeksiyon işini bırakıp daha farklı alanlara geçmek istiyorum. Kafamda bir proje var. Onu tanımlamak istemiyorum şu anda ama bu sezonu kapatıp daha farklı bir sektöre yöneleceğim. Kışa doğru biter, sezon yeni açıldı."

Etrafında kadın girişimci olarak aksi, diktatör, burnu havada biri gibi algılandığını fark ediyor. "Çok işçi yetiştirdim. Parayı gördü mü kimse şey yapmıyor, göze görünmüyorsun. Geçip gidiyor. Ben ilkokul hocamı aradım, buldum. Şimdikilerde yok öyle hatır sayma. Acımasız piyasa. Sürekli bir şeyler üretiyor beynim sürekli. Bayan olduğum için başarısızlığa hakkım yok, batırdı derler. Arkadaşımın biri, sen çok gaddar oldun, dedi. Bir yerden sonra sınırların oluyor. Acımasızlık değil bu. Ailemden destek bulsaydım çok daha geliştirirdim işleri. Sen erkek Fatma oldun, diyorlar. Ben Sakıp Sabancı'nın hayranıyım. Bir bakkaldan fabrikaya... Onca zengin ama bürosunda tahta divanda yatıyordu. O belgesel beni çok etkiledi."

Mahalleyle alâkası yok pek, sabah işe geliyor, çoğu zamanını da atölyede geçiriyor. Kırtasiye dükkânında çocukları duruyor genellikle. Atölyede mesai sabah 08.00'de başlayıp akşam 19.30'da bitiyor. Sadece pazar günleri tatil. Bir buçuk saatlik dinlenme süresi sırasında verilen öğle yemeği iş yerinden, çay paydosları var. Birçok işçiye işini öğretti, iş öğretip sezona hazırladığı kimi işçiler ise "on numara eleman olunca" anne ve babaları tarafından daha yüksek maaşı olan işlere yerleştirildiler. Atölyedeki işçilerle aile gibi yakınlar, fakat içtenliği istismar edildi mi çok kötü hissediyor kendini. "Emin olun, benim dışımda sinir hapı kullanmayan tekstilci yoktur." diye anlatıyor. "Emeğinin karşılığını alamıyorsun. Sezon açıldığı zaman dolar hesabı gibi düşünün, tekstil işçilerini. Bir anda yükseliyorlar, bir anda düşüyorlar. Eleman bulamadığı için kapatıp giden az değil ama birçok kişi de mücâdele ediyor devam etmek için. Adam bodrumunu dükkâna çevirip çalışıyor. İşçi olarak çalışmak istemeyen dükkân açıyor, götürebilen götürüyor, götüremeyen kapatıyor. Sabır işi bu ve tabiî sermaye yoksa bittiğinin anlamıdır. Geçen bir müşterim geldi, borç para vermiş, zarar etmiş. Tefeciden para almış, verememiş. Konfeksiyonu bırakıp çekip, gidiyor."

Sakıp Sabancı'nın hayranıyım. Bir bakkaldan fabrikaya... Onca zengin ama bürosunda tahta divanda yatıyordu. O belgesel beni çok etkiledi.

Yeğeninin adını koyduğu 'Yiğidim Kırtasiye' dükkânını nasıl açtı? "Kafaya bir şey koyduğum zaman onu inceleyip tartıyorum. Etrafa soruyorum, emin olursam o işe el atıyorum. Bu dükkânı açtığım zaman tekstil atölyesi işletiyordum. Eşime diyordum, burada bir şey olmalı, dükkân boş; gidip gelirken görüyordum. Başka bir mekân olması lazım burada diye düşünüyordum. Burası çekiyordu beni, kırtasiye aklıma geldi ama eşimi razı edemiyordum. Sonunda emlâkçıyı arayıp kaporasını verdim. 'Beni 2 ay idâre et.' dedim.

O günlerde babam ameliyat olmuştu, sağ olsun kırmadı, beni idâre etti. Kaporayı verdim, bekledim. Kırtasiyeyi hiç bilmeden, acemilikle açtım. Sekiz ay geçti. Eşimin haberi yoktu, kızdı önce ama dükkân açılınca hoşuna gitti.

Acemiliğimize göre iyi işler, daha tam oturmadı, çok eksiklerimiz var. Altı yıl önce tekstile başladığımda KOSGEB yoktu. KOSGEB'e kırtasiye dükkânımı büyütmek için başvurdum. Ailem ticâretten anlamıyor, işi büyütme felsefeleri yok. Oldukları yerde sayıyorlar. Kadınsın, otur evinde, karnın doyuyor mu ona bak, neyine lazım o işler, diyorlar." ŞD

DENEME

EMEĞİN DİLİMİZDE BIRAKTIĞI İZLER

Elif ZÜLFİKAR
Şehir Plancısı

Emeğin özünde bilgi, deneyim, anlayış, seziş, sabır vardır.

Dünyaya gözünü açan bir bebek daha ilk günden bir çaba içine girer, bir şeyler öğrenmeye başlar, algıları biraz geliştiği andan itibaren de *emek* dediğimiz o etkinliğin içinde bulur kendini. Ulaşmak istediği her yere ya da her şeye dizi, dirseği, eli kolu üzerinden emekleyerek varır. İşte emekle olan ilişkimiz bu kadar erken başlar ve hayatımızın her safhasında bizimle birlikte çabamız, gayretimiz ve becerilerimiz nispetinde sürüp gider.

Varoluşumuzun temelinde yer alan ve ayrılmaz parçamız hâline gelen bu çabamız, 'emek' kavramı ile tanımlanır. Bu kavramı ele alırken öncelikle onun dilimizde nasıl yer aldığına bakalım. Dilimizde *emek* ve onun türevlerinde kullanılan kelime ve deyimler toplumumuzun bu kavramla ne kadar iç içe olduğunu ve hayatı onunla birlikte bazen ne kadar zor bazen de ne kadar kolay şartlar içinde geçirdiğini anlatıyor. Ama hemen hemen hepsinde emeğin ne kadar değerli olduğuna dair göndermeler bulunuyor. Örneğin; şu anda masa başında dikkati toplayarak kaleme almaya çalıştığı bu satırlarla bir ürün ortaya koymaya çalışırken emeğin değerini çok daha iyi idrak edebiliyor ve dergide bir 'emeği geçen' olmaktan mutluluk duyuyor insan.

Emek kavramının kapsamında zahmet, eziyet vardır. Atalarımız 'zahmetsiz rahmet' olmaz demişlerdir. Bir güç sarf etmeden, eziyete, zahmete katlanmadan rahmet, yani bereket hâsıl olmaz ve takdire lâyık bir ürün ortaya çıkmaz. Emeğin özünde bilgi, deneyim, anlayış, seziş, sabır vardır. Evinde kazak ören bir genç kadın, örgüdeki becerisini görüp de hayranlıklarını ifade edenlere bunu 'sabır, el emeği ve göz nuru' ile ortaya koyduğunu söyler.

Kimi zaman sabır ve göz nuru ile ortaya konan emek, kimi zaman beden gücü, kol kuvveti gerektirir. Emek kavramının dolaylı olarak vurgulandığı 'ekmeğini taştan çıkarmak' deyimi işte tam da bunu îmâ eder.

Dilimizde kullanılan bir başka atasözünde de emek kavramı şöyle yer alır: *"Emek olmadan yemek olmaz."* Bununla benzer olacak şekilde; *emek harcamak, emek çekmek, emek vermek, emeği geçmek, artık emek* gibi deyimler de oluşmuştur. Bunlar arasında *sağdıç emeği* ise farklı ve ilgi çekici bir anlamı vardır. "Karşılığı alınamayan veya karşılığı beklenmeyen, bir bakıma boşa giden emek." demektir. "Artık emek" deyimi de aşağı yukarı bu anlamda olup ödenmemiş emek anlamına gelir.

Emek, Türkçenin en eski kelimelerinden biridir. Taşlara kazınmış Köktürk metinlerinde *emgek* biçiminde geçer.[1] Eski tarihî metinlerde "Emeğini yele vermek" sözü geçer. Bu sözde emeğin boşa harcanması anlatılmaktadır. Yani emeğin boşa harcanması da insan yaşamında büyük etkiler yaratıyor, onu üzen, yıkan bir unsur olabiliyor.

Kimi zaman sabır ve göz nuru ile ortaya konan emek, kimi zaman beden gücü, kol kuvveti gerektirir. Emek kavramının dolaylı olarak vurgulandığı 'ekmeğini taştan çıkarmak' deyimi işte tam da bunu îmâ eder.

Emek kelimesinden Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan Türkçeleştirme çalışmalarında yararlanılmıştır. Örneğin; Osmanlı Türkçesinden kalan *mütekait* sözü *emekli* kelimesiyle karşılanmıştır. Aynı kökten *tekaüt* karşılığı ise *'emeklilik'*tir. *Emeklilik* kelimesi yıllarca çekilen eziyetin ve zahmetin sonunda kazanılmış bir unvandır. Burada *tekaüt ikramiyesi* kelimesini de hatırlamadan geçmeyelim. Bu anlamlı sözdeki *ikramiye* yerine bugün *maaş* kelimesi kullanılıyor.

Emek üretene *emekçi* adı verilmiştir. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nde verilmiş olan bu ad özeldir. Bu söz Batı kökenli *proleter* karşılığı olarak kullanıldı. Dilde *emekçi sınıf* diye de geçmektedir. Dilimizde Farsça kökenli *-tar* (*-dar*) ekiyle kurulmuş *emektar* kelimesi de bugün *emekçi* olarak karşılanmıştır.

Bu arada birtakım sanat dalları ve iş kollarında elde edilen emeğin meslek olarak adlandırıldığı haller tarih boyunca değişiklikler geçirmiştir. Bunların bir kısmı mesleğin özelliğini yitirmesiyle yenilenmemiş, kullanımdan düşmüştür. Örneğin; dilimizde bir zamanlar yer alan *bezzaz, kazzaz, mutaf* gibi Arapça kökenli olanları bugün artık kullanılmamaktadır. *Bezzaz* dokunan kumaşları temiz sularda yıkayarak düzgün bir biçim veren kimsenin meslek adıdır. *Kazzaz* ipek işleriyle uğraşır, *mutaf* keçi kılından dokuma yapan kimse ve o kimsenin mesleğidir.

Emek bir mekânda, bir iş yerinde, masada, tezgâhta icrâ edilir. Bunun elde edilmesinde araç ve gereç kullanılır. Meseleye böyle bir gözle baktığımızda evlerde kurulu dokuma tezgâhlarından en modern araç ve gereçlerle donatılmış fabrikalara kadar emek uygun ortamlarda ama gene de insan zekâsı ve becerisiyle elde edilir. Bu yerler geniş anlamda birer *'emek evleri, emek mekânları*'dır.

Birer emek mekânı olan çeşitli iş kollarının üretildiği *fırın, değirmen* gibi örnekler yanında üretim yerlerinin birçoğu *ticârethâne* örneğinde olduğu gibi Farsça kökenli *hâne* kelimesiyle kurulmuştur. Bunların bir bölümü tarihî metinlerde kalmış, eski iş yeri adlarıdır.[2]

Âhengerhâne (demirci işlerinin yapıldığı yer), *haddehâne* (eritilen demir gibi maddelerin şekil verildiği mekân) *dârûhâne* (ilaç üretim yeri, bir nevi eczane), *çuhahâne* (yün kumaş imalathanesi), *mücellithâne* (basılmış eserlerin ciltlendiği mekân), *mürettiphâne* (basımevlerinde dizgi işlerinin yapıldığı bölüm), *tepirhâne* (tahıl elemekte kullanılan eleklerin yapıldığı yer) vb.

Bunların dışında hâne kelimesiyle yapılmış üretim yerlerinin birkaçı şunlardır:

Fişekhâne, kimyahâne, gazhâne, kuluçkahâne, marangozhâne, *baruthâne*, *saraçhâne* (binek hayvanlarının koşum malzemelerinin yapıldığı yer), *tabakhâne, bezirhâne, simkeşhâne* (gümüşten malzemenin biçim verildiği iş kolu), *mumhâne* vb.

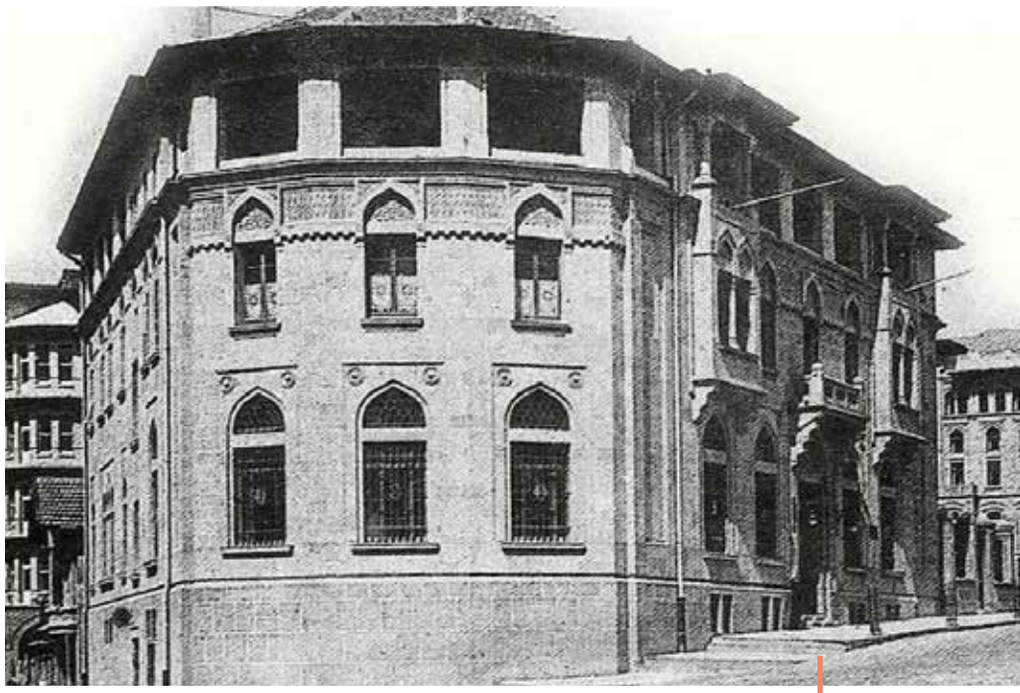
Hâne kelimesinin Türkçe kelimelere getirilip emek mekânlarına ad olarak verildiği örnekler de az değildir. Bunlar için de şu örnekleri verelim:

Bıçkıhâne, bulaşıkhâne, dokumahâne, dökümhâne (eritilmiş maddelerin kalıplara dökülerek biçim verildi iş yeri), *boyahâne, basmahâne* (kumaş veya benzer malzeme üzerine basım işlerinin yapıldığı yer), *sabunhan*, *yağhâne, iplikhâne, kesimhâne* vb.

Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan Türkçeleştirme hareketlerinde *hâne* kelimesinin yerine *ev* kelimesi kullanılmaya çalışıldı. Sayılı örneklerden birkaçı şunlardır:

Dökümevi (dökümhâne), *dikimevi*, *gözlemevi* (rasathâne), *aşevi* (aşhâne) vb.

Saydığımız iş kollarının adlarından semt, mahalle adları da yapılmıştır. Bunların İstanbul'daki örnekleri şunlardır: *Saraçhâne, Feshâne, Baruthâne, Gazhâne, Kâğıthâne, Tabakhâne, Tophâne* vb.

Ankara, Baruthâne, Osmanlı Bankası

Gene İstanbul'da iş yeri adlarını sokak, çıkmaz, yokuş adlarında buluyoruz. *Baruthâne Caddesi, Tabakhâne Yokuşu, Saraçhâne Sokağı, Yağhâne Çıkmazı* vb.

İş kollarının adlarından semt, mahalle adları yapılmıştır. Bunların İstanbul'daki örnekleri şunlardır: Saraçhâne, Feshâne, Baruthâne, Gazhâne, Kâğıthâne, Tabakhâne, Tophâne vb.

Tarih boyunca başlıca uğraş alanları içinde emek ve onun üretildiği mekânlar kültürel değişmeye, gelişen teknolojiye, buluşlara göre çeşitli adlar hâlinde söz varlığımızda yer etmiştir. Günümüzde de aynı şekilde hızla değişen yaşam şekli bilindik emek mekânlarına pek çok yeni eklemeleri getirmektedir. Kimi zaman ekonomik kaygılarla, kimi zaman da üretme veya keşfetme arzusuyla oluşan pek çok yeni mekân ya da meslek adı ortaya çıkmaktadır ve çıkacaktır. Burada adlarını sıralayıp geçtiğimiz bu iş kollarının her biri yapıları, çalışanları ve ürettikleri açısından başlı başına ele alınması gereken çalışma, inceleme alanlarıdır.

Emek kavramının dilimizde bıraktığı izler üzerine sarf ettiğimiz birkaç kelimenin dışında şunu da belirtmek gerekir ki, emek aslında insan hayatında pek çok şey ifade eder. Aile, geçim, refah, topluma ait olma, ümit, mutluluk, tatmin gibi birbirinden farklı kavramlarla doğrudan ilgilidir. Yaşamanın bir parçası olan tüm bu kavramlar biz insanların hiç bıkmadan usanmadan emek vermeye, üretmeye devam etmesine sebep olmaktadır. Nasıl adlandırılırsa adlandırsın, doğumdan ölüme çoğu zaman farkına bile varmadan vazgeçmediğimiz emeğin değerinin bir kez daha farkına varmak mutluluk vericidir.

Dipnotlar

1. Hatice Şirin, Eski Türk Yazıtları, Türk Dil Kurumu, 1916.
2. Burhan Felek, "Hâne" ile yapılmış kelimeleri 21 Ocak 1982 yılında Milliyet gazetesinde yayımlamıştır.

SİNEMANIN ORTA YERİ ŞEHİR

EMEK VE SİNEMA

Abdurrahman ÇAPAR

Yapımcı

“Sevgi neydi? Sevgi sahip çıkan, dost, sıcak insan eli, insan emeği miydi? Sevgi iyilikti, sevgi emekti.”

Sinema, altı güzel sanatın bileşiminden meydana gelen “7. Sanat” adı ile neşvünemâ bulmuş, şehirli bir sanattır.

Evet, sinema sanattır. Bir tablo için ressam, bir yapı için mimar, şiir için şair neyi ifade ediyorsa, sinema için de yönetmen aynı anlamı ifade etmektedir. Şu var ki, diğer sanatlar bireysel sanatçılar üzerinden, sabit mekânlarda icrâ edilirken, sinema; okyanus derinliklerinden, uzayın sonsuzluğuna, dünyanın en yüksek tepelerinden kutuplara, mekânları dolaşabilir ve hikâyesini anlatabilir, söyleyeceğini söyleyip, göstermesi gerekeni gösterebilir. İmgeler ve sembollerle zekice dünyalara yönlendirebilir. Dilediği metaforları kullanıp yeni dünyalar kurabilir. Bu anlamı ile bizâtihi sinemanın kendisi üretim süreci yoğun emek, iş gücü demektir. Emeğin kendisidir sinema! Daha proje aşamasından başlayan bir emek ve sahiplenme süreci, senaryonun yazımı, çekimlerin planlanması, çekim süreci, montaj, miksaj, tanıtım ve vizyona giriş süreçlerine kadar tamamen yönetmenin üzerinden şekillenir.

Selvi Boylum Al Yazmalım filminden bir kare

İnsanların evlerinde yaptıkları tamiratlar, imalatlar, kendi emekleri ile ortaya çıkardıkları her şeyi âidiyet duygusu içerisinde sahiplenmesi bu yüzdendir. Hanımların evde yaptıkları örgüler, reçeller,

turşular, tarhanalar, sirkeler, kurutulmuş sebze ve meyveler sanayi tipi mamullerden çok daha kıymetli ve özeldirler.[1] Orhan Aksoy'un yönetmenliğini yaptığı 1978 yapımı Münir Özkul, Adile Naşit ve Şener Şen'in başrolünü paylaştıkları Neşeli Günler filminin 'turşuyu kimin daha iyi yaptığı' replikleri unutulur gibi değildir. Tam bir töre mizahı anlayışının sergilendiği filmde, yaptıkları turşuları o kadar sahiplenmişlerdir ki, karı-kocanın her biri en iyi turşuyu kendisinin yaptığı tartışmaları yüzünden boşanmışlar ve evlâtları aracılığı ile görüşmek zorunda kalmışlardır. Fakat her görüşmelerinde yine turşu yapımıdır gündemleri... Yaptıkları işe verdikleri emek ve sonucunda ürettiklerine gösterdikleri bağlılık tam bir âidiyet duygusu ile hareket etmelerine yol açmıştır.

Emek ve âidiyet duygusuna ilişkin çok çarpıcı bir yapım, yakın zaman önce çekilen Ayla filmidir. Bir insanın çocuğuna bağlanmasının arkasındaki neden, kan bağı değil, onu büyütürken harcadığı emek olduğunun açık timsalidir. Ayla filmi, kapitalizmin insanların ruhunu âdeta gasp ettiği günümüzde, kuruyan göz pınarlarına can suyu gibi gelirken, 'yabancı dilde Oscar Ödülü'ne aday olması da filmin başarısının tesâdüfî olmadığını ispatlamıştır:

Ayla filmi, kapitalizmin insanların ruhunu âdeta gasp ettiği günümüzde, kuruyan göz pınarlarına can suyu gibi gelirken, 'yabancı dilde Oscar Ödülü'ne aday olması da filmin başarısının tesâdüfî olmadığını ispatlamıştır.

"Tam bir vazife adamı olan Süleyman Astsubay, Kore'ye gittiğinde âdeta bir dehşet tablosuyla karşılaşır. Enkaz altında öksüz kalmış küçük bir kıza rastlar. Yanına alarak bakımını üstlenir; ona Ayla ismini verir. Süleyman gün geçtikçe tugayın neşesi hâline gelen 5 yaşındaki bu sevimli kıza bir buçuk sene âdeta babalık yapar. Bir Türk askerinin, savaş meydanında ana-babasını kaybetmiş, yaşadığı dehşetten konuşmayı unutmuş, kendi hayal dünyasında yaşayan, şefkate muhtaç bir çocukla kurduğu baba-kız ilişkisi, dünyevî duyguların ötesindeki bağlılığı, ondan ayrılmamak için yaptığı fedâkârlıklar, buna karşılık çocuğun derin hissiyatı, iç dünyası, babası yerine koyduğu Süleyman'a sadâkati ve nihâyet ondan ayrılma mecburiyetinin doğurduğu acılar, bütünlüğü tamamlayan dramatik öğeler olarak hem vaat edilen hikâyenin duygusal çekiciliğini artırıyor hem de seyircinin doğrudan merhamet duygusuna sesleniyor."[2]

İnsanlar sadece çocuklarını değil, besledikleri evcil hayvanları da aynı nedenle severler. Bir kedi, köpek, kuş ya da balığın insanlara verdiği mutluluk, onlar için harcadıkları emek ve bu emek sonucunda aralarında gelişen bağdır. Hachi: Bir Köpek Hikâyesi'nde film, profesör Parker Wilson'ın, tren istasyonunda bulduğu Japon kökenli meşhur Akita inu cinsi yavru köpeği evine almasıyla başlar. İlk önce eşinin sert tepkisi ile karşılaşan profesörün köpekle aralarındaki bağ gün geçtikçe daha da sağlamlaşır. Öyle ki profesörü işe giderken her gün tren istasyonuna kadar yolcu eder ve döneceği saatte tren istasyonun tam karşısında sahibini beklemektedir. Günler böyle geçerken bir akşam üniversiteye giden Profesör kalp krizi geçirir ve ölür. Profesörün döneceği saatte istasyonun kapısında bekleyen Hachi; akşam, sabah, yaz, kış demeden tam dokuz yıl beklemekten vazgeçmez. Bir sabah istasyon görevlileri Hachi'in cesedi ile karşılaşır. Sahibine olan sadâkati ile Japonya'da hayranlık uyandıran Hachi'nin yıllar boyu sahibini beklediği tren istasyonuna, köpeğin heykeli dikilmiştir. Sevgi ve emekle büyütülen bir köpeğin vefâ, duyarlılık ve müstesnâ sadâkati, izleyenlerde derin bir iz bırakmış, insanlara 'insanlık' dersi vermiştir.

Türk sinemasında medeniyetimizin önemle üzerinde durduğu alın teri üzerine ise yok denecek kadar az yapıma rastlarız. Bunda belki sinema dilini henüz oluşturamamış olmanın getirdiği yetersizliklerin yanında, emeğin belli ideolojik kesimlerin tahakküm alanından çıkartılamamasının da payı vardır. Oysa emek, medeniyet eksenli bakış açıları ile doğru zemine oturtulabilir ancak. Çünkü bu milletin 'sınıfları' her türlü çabaya rağmen oluşmamıştır. Zenginle fakir arasında büyük uçurumlar oluşsa da hâlen daha camiye girildiğinde aynı safta omuz omuza durulmaktadır. Bu durumun farkına varmış önemli yönetmenlerimizden biri Ömer Lütfi Akad'dır.

Ömer Lütfi Akad'ın üçlemesinin son ayağı olan Diyet'te (1974), köyden gelmiş iki çocuklu bir kadınla, aynı fabrikada çalışan bir işçinin hikâyesi anlatılır. İtalyan Yeni Gerçekçilik akımına yakın bir sinema

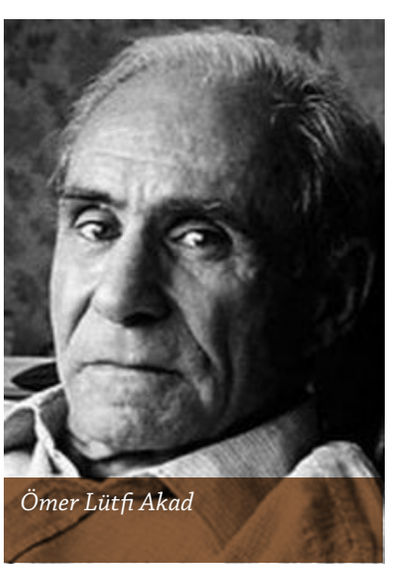
Diyet filminden bir kare

dili kuran ve fakat kendi döneminin özellikle sol ve sosyalist sinemacılarından 'özgün'lüğü ile ayrılan Ömer Lütfi Akad, Diyet filmi ile medeniyetin izlerini sinemaya da taşıma başarısını göstermiştir. Akad'ın beslendiği kaynaklar yerli ve millî yazarların eserleridir. TRT için çektiği Ferman, Topuz, Pembe İncili Kaftan ve Diyet filmlerinin çekim hikâyesini şöyle anlatmaktadır: "Türkler tarihin her devrinde bir devlet kurmuşlardır. Türkler devlet kurucu bir millettir. Bu hikâyelerde bunu buldum. Ömer Seyfettin'i bu açılardan yorumladım."[3] Diyet filminin sinema versiyonunda ise Ömer Seyfettin'in hikâyesini bir toplumsal bilinç oluşturma amacı için kullanacaktır.

"Akad, Diyet'te kente ilişkin ütopyalara modernleşmeci öğeler katmıştır. Bu film kentin acımasızlığı karşısında direnme noktaları oluşturabilen insanları ele almıştır. Ancak kent yine koca bir makinedir ve ona gereken 'diyet' ödenecektir. Gecekondulu bir ailenin bu sefer fabrika çevresinde gelişen ilişkiler zinciri temel alınmıştır. Dolayısıyla modern kentteki asıl dönüştürücü ve kentlileştirici üretim yapısı olarak fabrika, değişimin temelindedir. Diyet, modern kentleşmeye uyan bir değişim sürecini almaktadır. Örgütlü bir sınıf geleneğine sahip olmayan bir toplumun ve onun kimi çıkmazlarına işâret ederek bu dönüşümün önündeki engellere dikkat çekiyor. Bu filmler; bir yandan şehirleşme sonucu büyük kentlerde oluşan yeni bir sınıfın, gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların davranışlarını sergilemekte, diğer taraftan da kültürel açıdan değişim süreci içinde olan bu insanların, içine girdikleri büyük şehir ortamını tam olarak tanımadan, onun tüm imkânlarından faydalanıp düşledikleri güçlü hayatı kurma çabaları sırasında karşılaştıkları sorunlara rağmen ailenin ayakta tutulmasında geleneklerin ve değerlerin önemini belirtmektedir."[4]

Emek, medeniyet eksenli bakış açıları ile doğru zemine oturtulabilir ancak. Çünkü bu milletin 'sınıfları' her türlü çabaya rağmen oluşmamıştır. Zenginle fakir arasında büyük uçurumlar oluşsa da hâlen daha camiye girildiğinde aynı safta omuz omuza durulmaktadır.

Yine sosyal yapımızın dışa vurumu olan; "emek harcamadan para kazanmak", "kolay yoldan köşeyi dönmek" üzerine 1970'li yılların kült filmlerinden Ertem Eğilmez'in çektiği Namuslu filmi, töre mizahı ile dramanın zirvesi sayılacak yapımlardandır: Ali Rıza Bey, bir iş yerinde veznedar olarak çalışan,

Ömer Lütfi Akad

Ben, Daniel Blake filminden bir kare

kendi hâlinde, az gelirli ama namuslu bir vatandaştır. Namuslu ve dürüst olmanın karşılığını hor görülerek, itilip kakılarak almaktadır. İş yerindeki herkes bin bir dolap çevirip para kazanırken o dürüstlükten ayrılmaz. Günün birinde iş yerinin büyük miktarda parasını soyguncular kaptırır. Ancak saldırıya uğradığına ve masum olduğuna bir türlü inandıramaz. Çevresindeki herkes, ailesi bile, onun nihâyet gözünün açıldığını ve parayı zimmete geçirdiğini düşünmektedir. Üstelik bu inançla ona olan itibarları birdenbire artmıştır. Namussuz olarak bilinmek bir anda tüm ilgiyi onun üzerine toplamıştır. Yıllardır onu hakir görenler, alay edenler saygıda kusur etmez. Ancak Ali Rıza, işin gerçeğini bir türlü kimseye açıklayamaz ve parayı çalmış gibi davranmaktan başka çare bulamayacaktır.

Türk sinemasında emeğin, alın terinin irdelenmesi, incelenmesi ve beyaz perdeye aktarılması maalesef işçi-işveren ilişkileri bağlamında; sömüren, sömürülen düzlemine indirgenmektedir.

Dünya sinema tarihinin kült yapımları arasında yerini alan ve vahşi kapitalizmin çalışma anlayışını ölümüne hicveden önemli kara mizah örneği; Modern Times (Modern Zamanlar) filmidir. Modern Zamanlar, yönetmenliğini ve aynı zamanda oyunculuğunu da yapan Charlie Chaplin'in en önemli filmlerinden biridir. Mükemmel bir kapitalist ve çarpık siyâsî düzen eleştirisi olan bu sessiz film, 1936 yılında çekilmiştir. Şarlo karakteriyle (Charlie Chaplin), canını dişine takarak, hiç durmadan çalışan bir işçidir. Bu keşmekeşe ayak uyduramayan Şarlo'nun garipleşen davranışları neticesinde onun bir deli olduğuna hükmedilecek ve bir ruh sağlığı enstitüsüne yatırılacaktır.

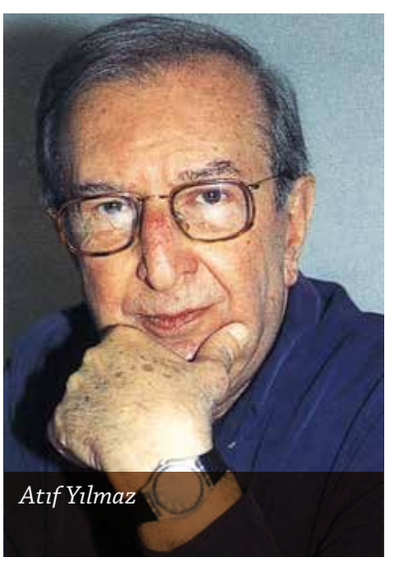
Türk sinemasında emeğin, alın terinin irdelenmesi, incelenmesi ve beyaz perdeye aktarılması maalesef işçi-işveren ilişkileri bağlamında; sömüren, sömürülen düzlemine indirgenmektedir. Türk sinemasında Erden Kral, Ertem Göreç, Yılmaz Güney ve Şerif Gören propaganda ve sömürü kokan yapımlara imza atmışlardır.

Dünya sinemasında emek ve sömürü üzerine günümüzün yaşayan en önemli yönetmeni, belki de tek Marksist sinemacı Ken Loach'dur. Loach, kendi mantığı içerisinde

Modern Zamanlar filminden bir kare

kapitalist Batı dünyasında emeğin, ezilenlerin, sömürülenlerin hikâyelerine 'dürüstçe yaklaşan' nâdir sinemacılardandır. Loach'ın 2016 yılında çektiği I, Daniel Blake (Ben, Daniel Blake) (2016) filminde, sisteme ve bürokrasiye direnen Daniel Blake adlı emekli bir marangozun mücâdelesini aktaran film, bozuk sisteme ve boğucu bürokrasiye karşı dayanışmayı ustalıkla öne çıkarmaktadır. Yaşı hayli ilerlemiş olan Daniel Blake, bir kalp krizi geçirir ve bunun üzerine hayatında ilk defa, İşsizlik Fonu'na başvurma kararı alır. Ama sistemin çarpıklığı yüzünden bir türlü bunu başaramaz. Bu esnada da mahalleye yeni taşınmış olan iki çocuklu Katie ile tanışır ve onun da benzer sorunlar yaşadığını görür. Film, kapitalist sistemin emek verip, çalışıp kazanan, alın teri ile yaşamaya çalışan 'alt sınıfların' değişen dünyada ve sürekli gelişen teknoloji karşısındaki acziyetlerini, sistem içinde asla ümitvâr olamayacaklarını, Batı'nın insana dair söyleyecek bir sözünün olmadığını, çok açık bir şekilde Batı'nın suratına çarpıyor!

Atıf Yılmaz

Türk sinemasında ise son yıllarda 'emeğe saygı' mottosu içinde benzer bir konu ile 2016 tarihinde vizyona çıkan Kıvanç Sezer'in başarılı filmi Babamın Kanatları, Ken Loach'un son filmi I, Daniel Blake ile benzer özellikler taşımasına rağmen, slogana düşmeden daha akıllıca ve mâkul bir yol izleyerek 'marjinal' kalmaktan kurtuluyor. Adaletin herkese gerekli olduğunu haykırıyor.

Emeğin sevgi ile taçlandığı bir yapımla noktalayalım. Cengiz Aytmatov'un yine aynı adlı romanından sinemaya uyarlanmış Selvi Boylum Al Yazmalım filmi, gerçek bir aşk hikâyesinden uyarlanmıştır.

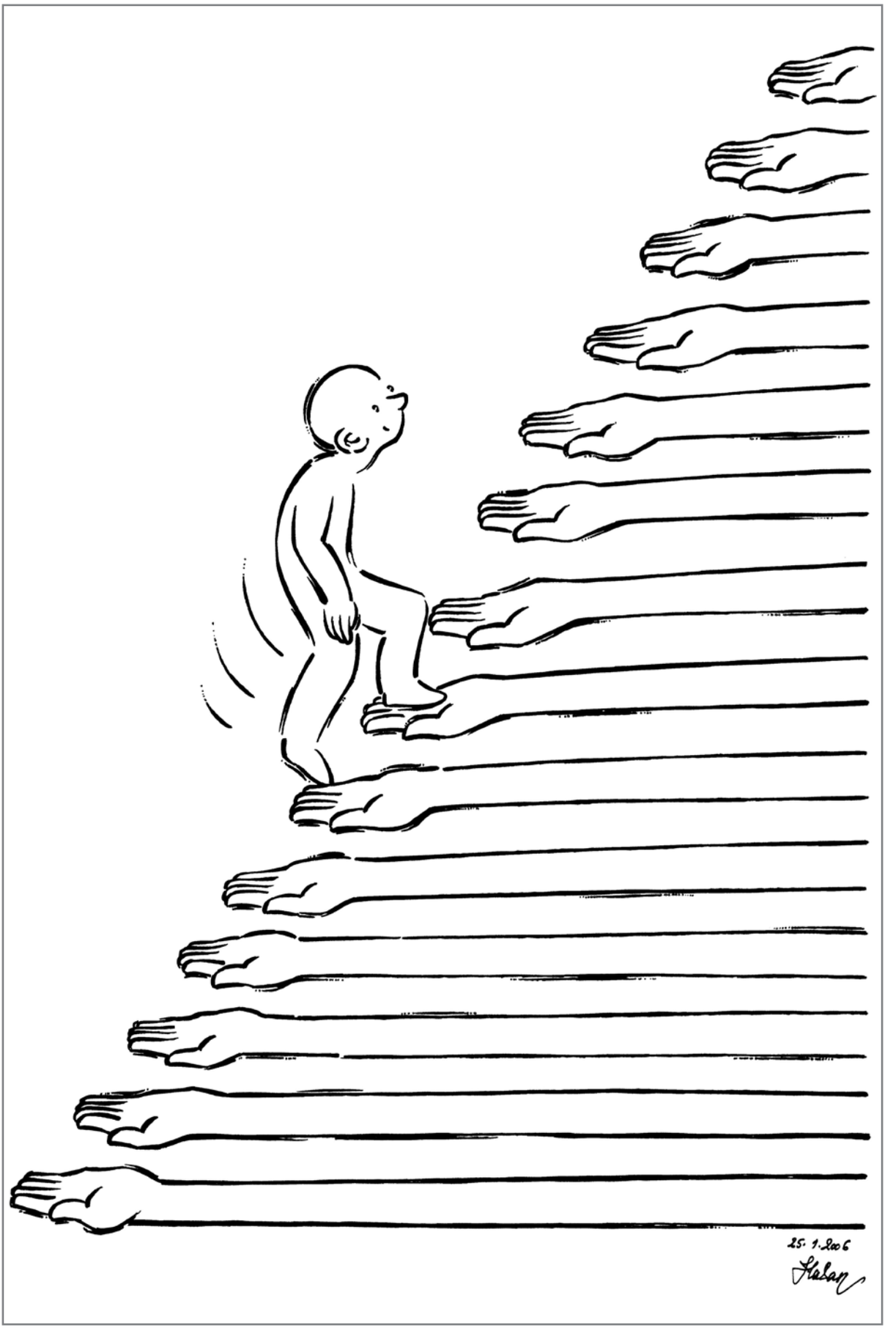
Yönetmen Sezer, bu şantiye sahasında büyük patronlar, aracılar ve kalfalar arasında dönüp dolaşan ama bir türlü işçiye gelemeyen ya da geç gelen paralarla kurulu emek sömürüsü düzenini gözler önüne seriyor. Şantiyeye geldiğinde işçilerin suratına bile bakmayan ama işçi ölümüyle sonuçlanan bir olayın ardından, kişinin ailesine 'kan parası' teklif etmek için birebir görüşmeye giden patronajın foyası tüm gerçekliğiyle ortaya dökülüyor. Güçlünün güçsüzü ezdiği, olayların hasıraltı edildiği, adaletsiz sisteme isyanın yüreklerde patladığı fakat asla 'otoriteye' kimsenin sesini duyuramadığı bir garip düzen(-sizlik), izleyiciyi derinden sarsıyor.

Emeğin sevgi ile taçlandığı bir yapımla noktalayalım. Cengiz Aytmatov'un yine aynı adlı romanından sinemaya uyarlanmış Selvi Boylum Al Yazmalım filmi, gerçek bir aşk hikâyesinden uyarlanmıştır. Atıf Yılmaz'ın yönetmenliğini yaptığı ve başrollerini Kadir İnanır, Türkan Şoray ve Ahmet Mekin'in paylaştıkları 1977 yapımı Selvi Boylum Al Yazmalım, duygu taşıyan her insanı en derinlerinden sarsan, tutkunun, aşkın, sevginin âdeta yeniden tanımlandığı, esas oğlan ve esas kızın finalde buluşmasını değiştirip, emeğin kazandığı bir destanın adı olmayı başarmıştır: Filmdeki replikte olduğu gibi: "Sevgi neydi? Sevgi sahip çıkan, dost, sıcak insan eli, insan emeği miydi? Sevgi iyilikti, sevgi emekti." SD

Dipnotlar

1. https://www.temelaksoy.com/insan-emek-verdigini-sever
2. Kamil Engin, "Kore Savaşı'nın Ruhunu Ayla'da Bulmak", Derin Tarih, Ocak 2018.
3. Âlim Şerif Onaran, *Lütfi Ö. Akad,* Afa Yayınları.
4. Âlim Şerif Onaran, *Lütfi Ömer Akad'ın Sineması,* Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.

Hasan AYCIN

CİBALİ

Cibali dendi mi
aklıma siz gelirsiniz, kadınlar,
kiminizin beş çocuğu,
kiminizin nar gibi yanakları var,
kiminiz kocasız kalmış,
kiminiz ihtiyar,
kiminiz daha körpe henüz.
Bana umulmadık,
eskimiş türküler düşündürür
siyah başörtüsü altında yüzünüz.

Parmaklarda tütün kokusu.
Tütün kokusu pazen entarilerde.
Biriniz ekmek alır fırından,
biriniz durmuş öksürüyor ilerde,
geçiyor bizim mahalleden biriniz.

Cibali dendi mi
aklıma siz gelirsiniz, kadınlar.
Çarpık ayakkaplarınız gelir
ve kahraman elleriniz.

~ ***A. Kadir*** *(İsmail Abdülkadir Meriçboyu)* ~

DENEME

TARİH ŞEHİRDE YAZILDI

Koray ŞERBETÇİ

Yazar, TV Programcısı

“Burası sizin çarşınız, pazarınızdır. Burada hile yapılmayacak ve vergi konulmayacaktır.”

Tarih, insanın medeniyet yolculuğunun bir serüvenidir denilse yeridir. Tarihçi de medeniyet denilen bu serüvenin izini sürmek istediğinde tıpkı yerinde durmaz bir kelebeği kovalarcasına tarihin sayfaları arasında bir koşturmak zorunda kalacaktır. Ama tarihçinin emin olacağı bir dayanak noktası mevcuttur. Bu ise medeniyet kelebeğinin her daim bir şehir kozası içinde büyüdüğü tarihsel gerçekliğidir. Bu açıdan tarihe bakıldığında, iddiası olan her medeniyetin aslında bir kentin sosyal modelinin yeryüzüne yayılmasından ibâret olduğudur. Tıpkı Mezopotamya medeniyetinin Babil, Ege-Yunan medeniyetinin Atina, Latin medeniyetinin Roma, Aydınlanma Çağı’nın Paris, modernizmin New York yaşamından ve kültüründen ibâret olması gibi.

Bu noktada akla bir soru gelmektedir: Medeniyet şehrin bağrında kurulmuştur ama şehir yeryüzünün bağrında nasıl kurulmuştur? Hem insanın hem de medeniyet bilmecesinin kilit noktası tam olarak burasıdır.

Medine, geleneksel pazar yeri

Elbette insanlar tarihin akışı içerisinde dünden yarına ve birdenbire medenileşmediler. Medeniyet, insanlık için âdeta bir pişme, demlenme süreciydi. Zaten medeniyet derken esasta insanların kentlerde yaşadığı, iş bölümü yaparak örgütlendiği, bir siyâsî yönetime bağlı olduğu, bir Tanrı’ya veya Tanrılara taptığı ve okuyup yazabildiği

Sümer taşı

bir yeri kastediyoruz. Medeniyet denkleminin tüm bu ögelerinin her biri uzun bir hikâyeye sahiptir. Bu doğrultuda medeniyetin ilk filizlendiği yer olarak şehirleri gösterdiğimizde somut coğrafya olarak da karşımıza şimdiki Irak'ın güneyi çıkmaktadır. Neden mi? Çünkü ilk kent yapıları burada görülür.

İnsan Şehirde Uygarlaştı

Tarihin çok eski zamanlarında doğudan bir halkın gelip, Irak'ın güneyine yerleştiğini görüyoruz. Bizim tarihte Sümerler diye adlandırdığımız bir halktı bu gelenler. Eldeki veriler gösteriyor ki Sümerliler çalışkan bir halktı ve bölgeye çok emek verdiler. Başlangıçta bataklıkların ortasında yaşadığı düşünülen Sümerliler, zamanla sazların üzerine çamur dökerek yaşayacakları kulübelerin zeminini kurdular. Ardından sulama kanalları açmayı öğrendiler. Böylece ırmak taşkınlarına karşı önce suyu tarlalara doğru yönlendirebildiler ve sonra da toprakta tuz birikmesine engel olmak için tarlalardaki suyu boşaltabildiler. Irmakların uzağındaki tarım arazilerine su taşımak amacıyla kanal ağını yavaş yavaş genişletmeyi başardıklarında ise köylerin büyüyerek kentlere dönüşme süreci başlamış oldu. Buradan anlaşılmaktadır ki şehrin oluşumunun temeli tartışmasız biçimde emek ve çalışmayla atılmıştı.

Şehir kurulmuştu ama tek başına yaşayan insanlar kanallar tasarlayamaz, kazamaz ve kanalların bakımını yapamazdı. Kazı işini yürütecek ve çölden gelen haydutları uzaklaştıracak şeflere gereksinimleri vardı. Dolayısıyla bütün büyük kentlerde bir şef ortaya çıktı. Sümerce Lugal yani "Büyük insan" olarak adlandırılan bu idârecilerin etrafında işin doğası gereği kolluk güçleri, vergi toplayıcıları, yargıçları ve kanal denetçileri halkalandı. Ama elbette tüccarlardı kente ruhunu veren. Çünkü ilk kentlerin doğuşunda maden en büyük rolü oynamış görünür. Sümer kentlerinde, yalnız ziraatın değil sanayinin de geniş ticâret ilişkilerini doğurması maden işletimi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Sümerce Tibira sözcüğünden gelme Tamkara yani tüccar tipi, Irak'ta sanayinin ziraattan daha hızla geliştiğini gösterir.

Sümer kentlerinde, yalnız ziraatın değil sanayinin de geniş ticâret ilişkilerini doğurması maden işletimi ile sıkı sıkıya bağlıdır.

Tüccar, kentin ruhuydu ve emek sahibiydi. Çünkü kentin etrafındaki çiftçilerin ve kentin içindeki zanaatkârların emekleri tüccarların gayreti sayesinde bir devri daim kazanabilmekteydi. Onların dur durak bilmez gayreti sonucu kent de insanlığın ileriye doğru bir hayat hamlesi yapması için gereken ne varsa kentte oluşmaya başladı.

Örneğin, tüccarlar ve devlet memurları bir süre sonra ekonomik faaliyetlerin artmasına doğru orantılı olarak ilgilenmeleri gereken işlerin durmadan arttığını fark ettiler. Zigguratlar denilen ve kentin temel direği olan kurum için tuğla, bakır işçileri için maaş, köleleri doyurmak için arpa ve hurma

Sümer tapınağı

gerekiyordu. Bu kadar çok şeyi akıllarında tutamıyorlardı. MÖ yaklaşık 3200 yılında yazıcıları hemen bu sorunu çözdü. Çevrelerinde bol miktarda bulunan ıslak kilden tabletler yaptılar ve bu tabletlere patronlarının işlerine dair kayıtları kazıdılar. Eşekleri, keskileri, erkek veya kadın köleleri, içecek testilerini ve buna benzer şeyleri anlatan göstergeler buldular. Daha sonra yazıcılar göstergeleri bir araya getirerek yeni sözcükler yazmanın yollarını öğrendi. Böylece 'yazı' kavramı ortaya çıktı ve dolayısıyla tarih çağları başlamış oldu.

Kentlerde günbegün artan ekonomik faaliyet beraberinde yeni sorunlar getiriyordu. Bu sorunların çözümü için atılan her adım, bilmeden medeniyet binasını yükseltiyordu. Öyle ki bu bazı kentler bu etkinliklerle birlikte büyüyerek 35.000 kişilik o döneme göre kalabalık yerleşim birimlerine dönüştü.

Bunların arasında Nippur, Uruk, Kiş ve Ur kentleri de vardı. Kentlerin hepsi ırmaklara bağımlı olduklarından, birbirlerine oldukça yakındı. Ur kenti Eridu'dan görülebiliyordu. Zaman geçtikçe büyük kentler küçük kentleri yuttu. Böylece bu büyük kentler artık yalnızca kent değil, birer kent devleti oldular. Artık kentler üzerinden insanlığın ufkunda devlet kavramı doğmaktaydı. Tabiî devletle birlikte sınırları da çizilmeye başlandı.

Şehir ve Yeni İnsan

Dünyanın farklı bölgelerinde senaryo aşağı yukarı benzer biçimde tekrar sahneleniyordu. Mısır'da, Akdeniz kıyılarında, Hindistan'da ve Çin'de, ırmak kenarlarında toplanan insanlar Sümerlilerin açtığı yoldan şehirler yükselttikçe insanlığın medeniyet bahçesi de rengârenk bir hâle geldi ve bu antik kentler 'uygarlığın beşiği' oldu.

Mısır'da, Akdeniz kıyılarında, Hindistan'da ve Çin'de, ırmak kenarlarında toplanan insanlar Sümerlilerin açtığı yoldan şehirler yükselttikçe insanlığın medeniyet bahçesi de rengârenk bir hâle geldi ve bu antik kentler 'uygarlığın beşiği' oldu.

Bu konudaki istisnâî kırılma Avrupa'da yaşandı. Büyük bir şehir uygarlığı olan Roma İmparatorluğu çökünce, merkezî otorite azaldı, toplumsal ve siyasal düzen bozuldu. Kentlerin ıssızlaşmasıyla ticâret ve piyasa sönükleşti. Hayat, şatolarda oturan feodal beyin etrafına kümelenen köylülerin dünyasına kaydı. Bu, kente karşı kırsal dünyanın yükselmesiydi. Bu düzen şato, şövalye garnizonu, kilise ve köylü kulübelerinden oluşuyordu. Kent ise neredeyse hiçbir şey üretmiyordu. Onu çevreleyen yerlerin gelirleri ile yaşıyordu. Artık kentte yaşayanlar hiçbir ayrıcalığa sahip değildi. Kentin sönükleştiği, kentteki ticârî hayatın durma noktasına geldiği bu devre neredeyse medeniyet kabiliyetlerinin de bitkisel yaşama girdiği bir dönem oldu.

Ama Avrupa'yı bu kör kuyudan kurtaran tıpkı ilk adımda olduğu gibi yine şehirleşme, şehirdeki ekonomik faaliyetlerin artması ve şehirli tüccarlar sayesinde oldu. Geç Orta Çağ Dönemi'nde savaşlar azalmasıyla ortaya çıkan tüccar bir sınıf yine insanlığın ilerlemesini omuzladı.

Yeni Çağ ufkunda deniz ticâretiyle Venedik önemli bir rol oynadı.

Sümer Kralı Ur-Nammu tarafından inşâ edilmiş eski bir Sümer yapısı

Medine

Kentin ve kentli sınıfın yükselmesi, kırsaldaki feodal beylerin karşısına dikilmesiyle insanlığın zihin dünyasında siyâsî özerklik ve demokrasi kavramları belirmeye başladı.

Tarihin tahterevallisinde şimdi kalelerle çevrilmiş, ekonomileri ticârete ve alışverişe dayanan, siyâsî ve idârî özerkliğe sahip şehrin yükselişi gerçekleşiyordu. Bu yükseliş teknolojik değişimlerle birlikte Sanayi Devrimi'ni görünce âdeta zirveye vardı. 19. yüzyıla gelindiğinde ilerlemenin ölçüsü artık büyük sanayi şehirlerine ve şehirli nüfusa sahip olmaktı.

Sanayinin merkezi hâline gelen şehirler doğal olarak fabrikaların kurulduğu merkezlerdi. Bankacılık, toptan satış ve ticâret, iletişim ve ulaşım ağları gibi kentsel fonksiyonlar üretimi olduğu kadar emek gücünü sağlama sürecini de etkilemişti. Aynı zamanda da insanlığın yeni zihin haritası da burada çizilmiş, yeni normlar da burada mayalanmıştı.

İslâm Medeniyeti ve Şehir

Dünya ve özelde Avrupa'da şehrin bu gelişimi yaşanırken İslâm Dünyası'nın şehirlerinde neler yaşanmıştı?

İslâm dini, bir şehirde yani bir ticâret merkezi olan Mekke'den yeryüzüne seslenmeye başlamıştı. Ama inancın yaşam pratiklerine dönüşmesi Medine'de gerçekleşmişti. Aslında esas adı Yesrib olan bu şehir, zamanla Medine adını almıştır ki bu sözcük Arapça'da doğrudan 'şehir' anlamına gelmekteydi. Daha da önemlisi bu kelimenin 'medeniyet' kelimesi ile bağlantılı olmasıydı.

İslâm dini, bir şehirde yani bir ticâret merkezi olan Mekke'den yeryüzüne seslenmeye başlamıştı. Ama inancın yaşam pratiklerine dönüşmesi Medine'de gerçekleşmişti.

Tam bu noktada Hicret sürecinde Medine şehrinde üzerinde çok konuşulmayan fakat şehir ve emek ilişkisi açısından mühim bir örneğe sahibiz. Hicretin ilk günlerinde Hz. Muhammed (a.s.m.) yeni gelinen Medine'de mescit ve mektep yanında Müslüman çarşısının da kurulmasını ister. Böylece şehrin ekonomisini elinde tutan Yahudi toplumuna alternatif bir Müslüman çarşısı kurulur. Hz. Peygamber, Süku'l-İslâm adı verilen bu çarşı için temel çalışma ilkesini de bir serlevha gibi zihinlere yazar:

"Burası sizin çarşınız, pazarınızdır. Burada hile yapılmayacak ve vergi konulmayacaktır."

Böylece şehirde, emek ve çalışma temelinde İslâm toplumunun temeli atılır.

Medeniyetlerin şehirlerin bağrında kurulduğu ilkesinden hareket edildiğinde İslâm medeniyetinin de bu iki şehirden filizlendiği şüphe götürmez bir tarihî gerçeklik olarak boy göstermektedir.

Medine

Elbette süreç Mekke ve Medine ile kalmadı. Kadim medeniyetlerin beşiği Şam ve yeni kurulan Bağdat kenti, Emeviler ve Abbasiler döneminde İslâm medeniyetinin her yönüyle zirvesi oldu.

Osmanlı ve Çarşı

Tarih bize göstermektedir ki bir kavim şehirli ise medenidir. Türklerin Anadolu'da kurduğu Selçuklu ve Osmanlı siyâsî iklimi de bundan ayrı değildi.

Osmanlı kentlerinde merkez, büyük cami ve çarşıların yer aldığı sahaydı. Şehrin kale yakınında gelişmesi için seçilen konumda yapılan ticâret yapıları da, zamanla aynı türden tüm hizmet yapılarının bu bölgede yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştı. Osmanlı kentlerinde kentin can damarı çarşıydı ve çarşı pratik bir güvenlik anlayışıyla kaleye yakın inşâ edilmişti. Böylece var olan ekonomik düzen güvenceye alınmıştı.

Osmanlı şehrinde çarşı alışveriş ve sanayi faaliyetlerinin de gerçekleştiği alan aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel yapısının yaşayan gücüydü. Aslında Osmanlı şehri, cami ve çarşı odaklıydı. Bu sebeple Osmanlı Dönemi'nde şehirlerdeki bedestenler, sosyal hayat için önemli fonksiyonları yüklenmiş bir yapı olmuştu.

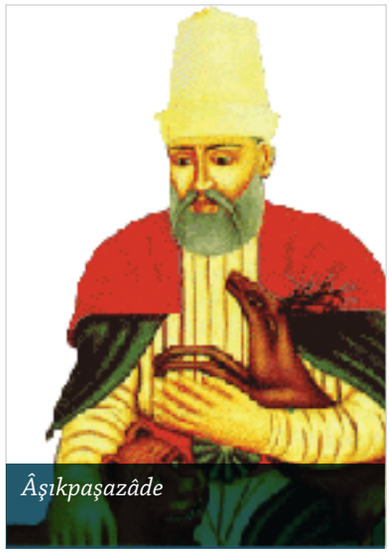
Osmanlılar için şehir önemliydi. Çünkü sağlam bir devlet olmak dolayısıyla âlemin nizamını kurmak için fethettiği ülkelerin mâmur olmasını arzuluyorlardı. Mâmuriyet için de ekonomiyi sağlam bir zemin üzerine yerleştirdiler. Bunun da ekseni ticâretti. Ticâret için de çarşı ve pazarı korudular. Kısacası Osmanlılık Şehr ü Bâzar üzere köklendi ve yükseldi.

Âşıkpaşazâde bunu çok açık biçimde şöyle anlatır:

"Osman Gazi Eskişehir'in Hamam semtinde pazar kurdurdu. Etraftan kâfirler bile gelip buradan işlerini görüp ihtiyaçlarını giderirlerdi. Zaman zaman bu pazara Germiyan halkı da gelirdi. Bir gün Bilecik'ten pazarcı kâfirler de gelmişler. Bilecik'te kâfirler iyi bardak yapıp işlerler ve yükleyip pazara satmaya gelirlermiş. Germiyanlının birisi bir bardak almış ve karşılığında bir şey vermemiş. Bunun üzerine kâfirler gelip Osman Gazi'ye şikâyet etmişler. Osman Gazi de o bardağı alan kişiyi getirmiş, cezalandırmış ve kâfirin hakkını alıvermiş.

Osmanlı kentlerinde kentin can damarı çarşıydı ve çarşı pratik bir güvenlik anlayışıyla kaleye yakın inşâ edilmişti. Böylece var olan ekonomik düzen güvenceye alınmıştı.

Bilecik kâfirlerini incitmelerini şiddetle yasaklamış. O, bunlara adaletle muamele edip durumu çok ileri götürdüğünden, Bilecik kâfirlerinin hanımları bile Eskişehir pazarına gelirler, alışverişte bulunurlar ve maksatlarını güvenlik içinde görüp giderlerdi. Bilecik kâfirleri de Osman Gazi'ye aşırı derecede güvenir ve -Bu Türk bizimle iyi doğruluk ediyor.- derlerdi."

Âşıkpaşazâde

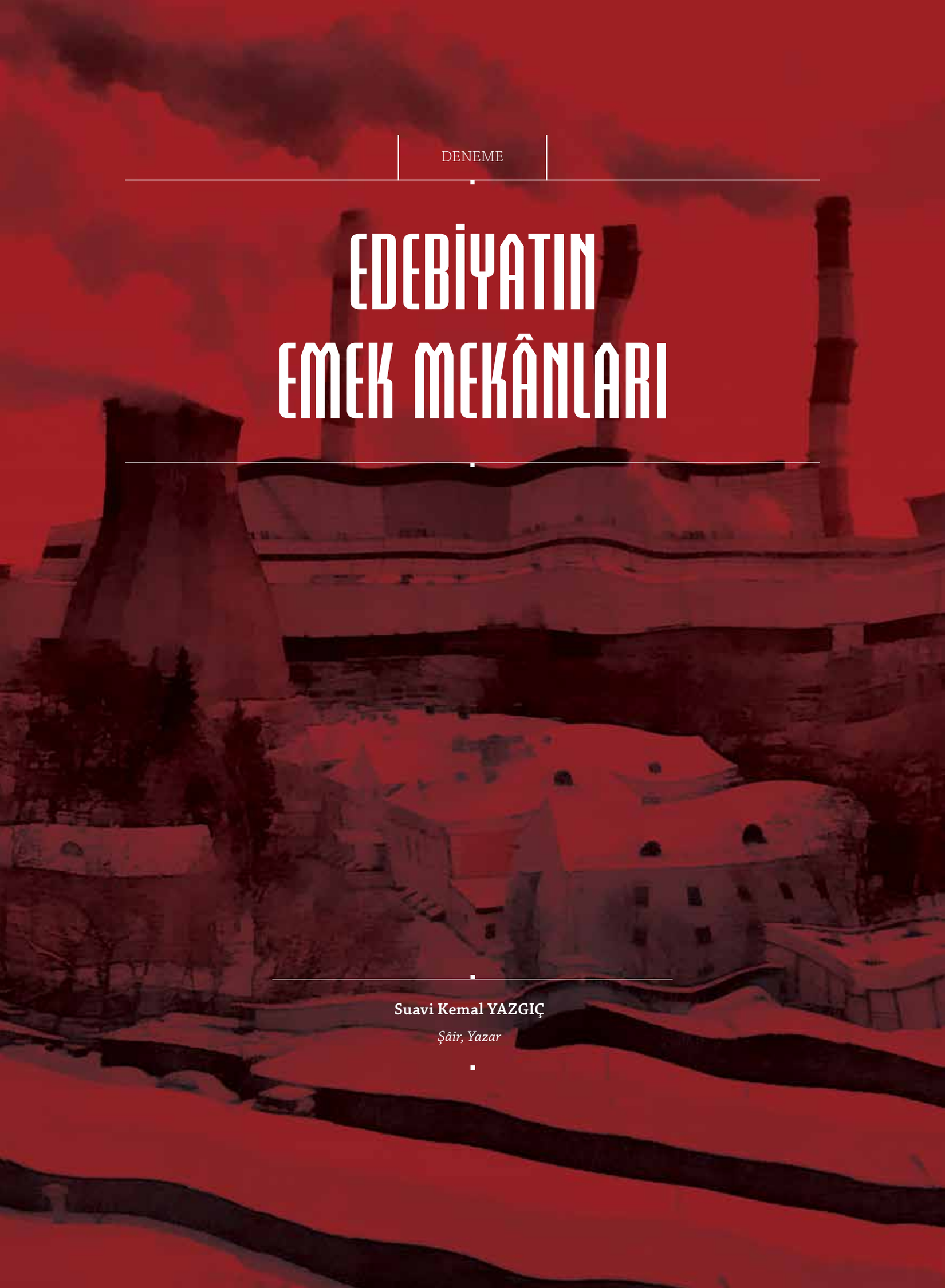
Kısacası denilebilir ki Sümerlilerden Osmanlılara ve oradan da çağın modern uygarlığına kadar tüm toplumlar medeniyet tâlimlerini şehir ekseninde başarıyla fikirden pratiğe dönüştürmüştür. Bu hamlenin çekirdeği de elbette şehri var eden emek, çalışmanın somutlaştığı çarşı ve pazarlardı.

Bursa, Koza Han

DENEME

EDEBİYATIN EMEK MEKÂNLARI

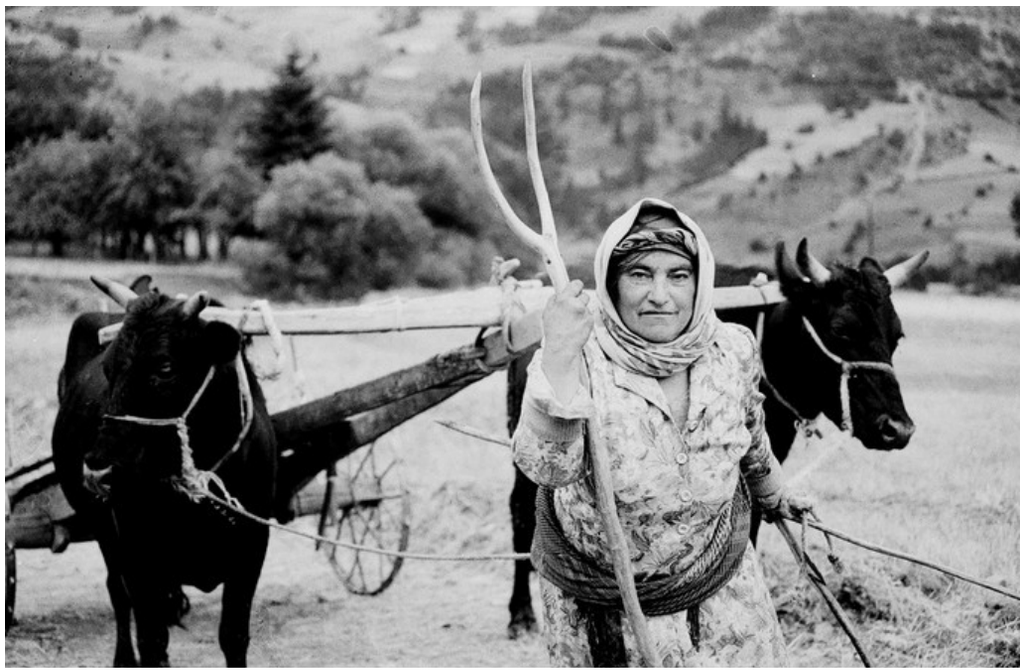

Suavi Kemal YAZGIÇ

Şâir, Yazar

Sait Faik, balıkçıları, toprak adamını, esnafı anlatırken emeği, alın terini hep yüceltir.

Edebiyat inşâ edildiği zamanın çocuğu. Bir edebî metinden yazıldığı zamanın ruhunu ve ruhsuzluğunu okumak/anlamlandırmak mümkün. Edebî metin yazıldığı dönemden çok daha öncesini de anlatsa muhayyel bir geleceğe de yönelse ve hatta tamamen fantastik de olsa yazıldığı zamana aittir zaten. Zîra metnin yazarı belli bir dilin, kültürün, toplumun içinde doğmuş, büyümüş ve yaşamaktadır. Yaşadığı zamana, topluma tepkisi olan bir yazarın bile yazdıklarını karşı çıktığı kavramlar belirler.

Sanayi Devrimi ile birlikte üretim ve tüketim anlayışı, teknikleri, mekânları değişti ve dolaysıyla insanlar, kültürler de buna bağlı olarak dönüştü. Âdeta bir savrulma diyebileceğimiz bu dönüşüm esnasında nüfus kentlere kaydı. Fabrikalar, tersaneler, maden ocakları daha önce görülmemiş boyutlarda hayatın merkezinde yer aldılar. İnsanlar bu mekânlarda emekleriyle bir üretim ekonomisi inşâ etiler, hayatlarının merkezlerinde de fabrikalar konumlandı. İstanbul'un çehresini uzunca bir dönem fabrikalar ve onun çevresinde gelişen emekçilerin mekânları belirledi. Edebiyat da buna bîgâne kalmadı elbette. Sanayi Devrimi'nin dönüştürme sürecine bağlı olarak yazarlar da yeni mekânları, hayatları yazdıklarına konu edindiler.

Reşat Enis Aygen

Charles Dickens'dan Emile Zola'ya, Gorki'den Steinbeck'e bu konuları kendilerine tema olarak seçen yazarların kaleme aldığı kitaplarla büyükçe bir kütüphane inşâ etmek mümkün. Bu metinleri okuyunca emek mekânlarının yaygınlaşması sürecinde yaşanan pek çok dönüşümün benzerlikler taşıdığını söylemek de muhtemel. Ancak konumuz bu temanın Türk edebiyatındaki bazı yansımaları olduğu için diğer ülkelerin edebiyatlarındaki karşılıklarını başka bir yazıya bırakıyorum.

İlk Örnekler

Refik Halit Karay ilk sürgününden dönüşte yayınlar "*Memleket Hikâyeleri*"ni. "Hakkı Sükût" ise bu kitapta yer alan hikâyelerden biridir. Bursa'da tekstil sektöründe yaşananları anlatan "Hakkı Sükût", (Sus Payı anlamına gelir.) iş güvenliği ve sağlığı gibi konuların nasıl ihmal edildiğini merkeze alan bir aşk hikâyesidir. Büyük bölümü bir ipek fabrikasında geçen hikâye, henüz sanayinin edebiyata dâhil olabileceği kadar ülkede belirleyici olmadığı bir dönemde "öncü" niteliktedir.

Yeni bir dünya inşâ edilmekte ve edebiyat da bu dönüşümü yakalamaya çalışmaktadır. Romanlarda fabrika sadece "dekor" yahut mekân değil bir hayat tarzının ete kemiğe bürünmüş hâlidir.

Gerçekçi edebiyatın ilk isimlerinden Reşat Enis'in neredeyse bütün eserlerinde emek mekânlarına yer verilir. "*Sarı İt*"te fabrika, işçi hareketi merkeze alınarak sendikal mücâdele çerçevesinde anlatılır. "*Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*"da ise kadın kahramanın gözünden bir emek mekânı olarak fabrika anlatılır. Reşat Enis yer yer propaganda ve slogan atma tuzağına düşerek yazdıklarını yavanlaştırsa da bu yazdıklarını yabana atmamızı gerektirmez. Yeni bir dünya inşâ edilmekte ve edebiyat da bu dönüşümü yakalamaya çalışmaktadır. Yer yer topallasa da bu edebiyatın mahsülleri de dikkate alınmayı gerektirmektedir. Sonuçta bu romanlarda fabrika sadece "dekor" yahut mekân değil bir hayat tarzının ete kemiğe bürünmüş hâlidir.

Mahmut Yesari'nin 1927 yılında yayınlanan "*Çulluk*" adlı romanı Cibali Tütün Fabrikası'nda geçer. Bir mekân olarak fabrika, olay

Cibali Sigara ve Tütün Fabrikası

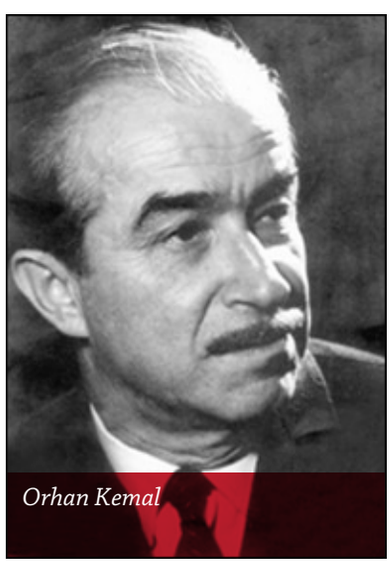
örgüsünün büyük bir bölümünde yer alır ve romanın belirleyici unsurlarından biridir. İşçilerin, sadece iş hayatlarının değil özel hayatlarının da bir parçasıdır fabrika. Aşklar, kıskançlıklar, dedikodular, aldatmalar hep fabrikada yaşanır. Zaten bu insanların zamanları evlerinden, mahallelerinden çok fabrikada geçmektedir. Roman boyunca, "Kirli, çıplak duvarlı, yağ lekelerinin parlattığı döşeme tahtalarıyla", "sefil" yemekhane, "havada keskin bir tütün kokusu", "kıyılan tütünlerin ince, katil tozu" ile zehirlenen kadın işçiler; tavlanmaları için öbek öbek karanlık taşlığın ortasına serilmiş yaprak tütünler, kıyımhâne ve tefrikhâne anlatılır. "Kuru tütünleri yaprak yaprak, cins cins ayıran, nar çiçeği, al, turuncu, samanî, çividî, mavi, gök yeşil başörtülü; siyah, san gömlekli işçi kadınlar"ın sağlıkları pahasına çalıştığı mekân romana damgasını vurur. Bu romanda işçiler yer alsa da işçi-işveren karşıtlığı geri plandadır.

Bekçi Murtaza'nın İkilemi

Eserlerinde hem fabrika hem de toprak emekçilerini yoğun bir şekilde anlatan Orhan Kemal'in Murtaza'sı, bir fabrika bekçisinin gözünden hem fabrikayı ve işçileri hem de yaşanan çelişkileri, çatışmaları canlı bir şekilde anlatır. Gece bekçisiyken devlet otoritesini temsil eden ve bu arada kendisini de "yanlış bir bilinçle" otoritenin temsilcisi gibi değil de ta kendisi gibi tanımlayan ve ona göre davranan Murtaza, fabrikada çalışmaya başlayınca "patronun" gölgesi gibi olur ve kendi kızına dahi şiddet uygulamaktan çekinmez. Yeni bir insan tipi doğuşunu anlatan Orhan Kemal, Murtaza üzerinden eski insan tipinin bu hayatta düştüğü açmazları ve çıkmazları trajikomik bir metinle romanlaştırır. Bütün bu olayların yaşandığı fabrika ise bir mekân olarak romanın belirleyici unsurlarından biridir.

İşçilerin, sadece iş hayatlarının değil özel hayatlarının da bir parçasıdır fabrika. Aşklar, kıskançlıklar, dedikodular, aldatmalar hep fabrikada yaşanır. Zaten bu insanların zamanları evlerinden, mahallelerinden çok fabrikada geçmektedir.

Romanın yazarı Orhan Kemal de bir dönem fabrikada bekçilik yapmıştır. Fabrika bütün anlatı boyunca bir karnaval mekânı kadar karmaşıktır. Orhan Kemal, anlattığı kişilerin iç dünyalarını "zihinsel" metinler yerine dış mekânları tasvir ederek anlatırken fabrikaya da önemli bir rol verir.

Orhan Kemal

Cibali Sigara ve Tütün Fabrikası

Mekânlar... Mekânlar...

İrfan Yalçın "*Ölümün Ağzı*" ve Mehmet Seyda "*Yanartaş*" romanlarında bir başka emek mekânı olan maden ocaklarını konu edinir. İki yazar da işçilerle birebir görüşmelerden yola çıkarak "belgesel" diyebileceğimiz iki romana imza atmıştır.

Zola'nın *Germinal* adlı romanı gibi maden işçilerini konu edinen iki romanda da mekân yeraltındadır. Tıpkı Muzaffer Oruçoğlu'nun dört ciltten oluşan romanı "*Grizu*" gibi.

Nejat Elibol "*Direnen Haliç*" adlı romanında Türkiye'nin en eski endüstri bölgelerinden biri olan İstanbul'un Haliç bölgesini anlatır.

İstanbul'da bir fabrikada emekçi olan kahramanımızın annesi hikâyesi, küçük adamı konu edinirken "fabrika" ana unsur olmasa da bir mekân olarak yer alır.

Alibeyköy civarındaki iki fabrikada yaşananları anlatan Elibol'un "*Direnen Haliç*"i bugün de eskiden endüstri alanıyken şimdi müzeye, kültür ve kongre merkezine dönüştürülerek hayata kazandırılmış mekânlarla doludur.

Sait Faik Abasıyanık ve emek mekânı deyince akla elbette "*Semaver*" gelir. İstanbul'da bir fabrikada emekçi olan kahramanımızın annesi hikâyesi, küçük adamı konu edinirken "fabrika" ana unsur olmasa da bir mekân olarak yer alır. Haliç civarındaki bu fabrika, hikâyede daha çok dış cephesi ile yer

alır. Ancak dış cephesi ile bile öyküde "belirleyici" bir unsurdur. Sait Faik, balıkçıları, toprak adamını, esnafı anlatırken emeği, alın terini hep yüceltir. "Karanfiller ve Domates Suyu" bu anlamda edebiyatımızın özel örneklerinden biridir.

Sonuç

Saymadığım çok yazar, kitap var farkındayım. Bir liste-yazı olmaması için beyaz yakalıların emek mekânlarından hiç bahsetmedim. Sadece edebiyatımızdaki işçileri hatırlatmak istedim. Hakan Bıçakcı'nın *"Doğa Tarihi"* gibi modern ofisler de birer emek mekânı hâlbuki. Hatta buraların birer emek mekânı olduğu gözlerden ırak tutulduğu için özellikle bahsedilmesi gerekiyor belki de...

Edebiyat masalsı da olsa gerçekçi de yahut "büyülü gerçekçi" de yolunu hayatın içindeki emek mekânlarından geçirmeli. Nasıl hayatın içinde fabrikalar yükseliyor ise edebî metinlerde de o bacalardan çıkan duman yer almalı.

Bugün İstanbul'un yazıda da söz ettiğimiz fabrikaları; yerlerini büyük sitelere, kültürel mekânlara ve alışveriş merkezlerine terk etti. Ancak şehrin bu ölçekte büyümesindeki âmillerden biri olan fabrikalar hayatımızdan tamamen çekilmiş değil. En azından yeni üretim biçimlerine ayak uydurarak varlıklarını devam ettiriyorlar. Bu noktada en başa dönerek sözü bağlayabilirim. Zamanın ruhu da ruhsuzluğu da başka türlü metinlerden okunamaz.

Bakırköy Bez Fabrikası, 1954

Sait Faik, balıkçıları, toprak adamını, esnafı anlatırken emeği, alın terini hep yüceltir.

Hem bugünün üretim mekânları ve şekilleri hem de üretim tamamen robotlar eliyle de yapılsa "insan" faktörü bir şekilde romanların vazgeçilmezleri arasında yer alacak.

DENEME

FABRİKA

Prof. Dr. Köksal ALVER

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Ustalık, emek, zanaat, estetik, hüner daima işin hüviyetini belirler.

Fabrika, mekânsal ve toplumsal topoğrafya bakımından modern iktisâdî süreçleri açıklayan, kimi toplumsal, iktisâdî, siyasal ve insanî bağlamlara dayanan, sanayi toplumunun ana odaklarında yer alan bir mekândır. Gerek mekânsal gerekse toplumsal içerikleri bakımından zengin bir galeri örneği sunan fabrika, insan, makine, araç, nesne, zaman, ritüel, davranış, iletişim gibi farklı unsurları bir araya getirerek ait olduğu zamana, döneme ve dünyaya bir açıklama açısı sunar.

Fabrika, işlenmemiş yahut yarı işlenmiş ham maddelerin, büyük oranda makineler aracılığıyla işlenip mâmul edildiği, tüketime hazır hâle getirildiği bir üretim tesisidir. Bu üretim tesisini diğer tesislerden ayıran kimi hususiyetler vardır. Üretim biçimlerinin uzun tarihinde sanayi-endüstri olgusunun önemini hatırlatan, bu olguyu sembolize eden, sanayi toplumunun kodlarına referans olabilen fabrika, bir sanayi kuruluşudur. El emeğinden makine işine, ev imalatından fabrikasyon imalata geçişin kodlarını ihtivâ eder. Hâliyle belli bir toplumsal, kültürel, siyâsî ve iktisâdî sürecin açıklayıcı figürü olur. Temsil ettiği şey, sadece ham maddelerin mâmul hâle getirilmesinden ibâret değildir; daha ötesinde bir zihniyeti, hayat tarzını,

iktisâdî argümanları, üretim-tüketim nosyonlarının değişimini temsil eder. Dolayısıyla anlam dünyasında bütün bir insanlık tarihinin üretim-tüketim biçimleri, değişimler ve dönüşümler, yeni iktisâdî biçimlenmeler yer almaktadır. Bu yönleriyle zengin çağrışımlara sahiptir fabrika.

Bir fabrika görüntüsü neyi içerir? Kentin çeperlerinde, otoyolların kenarlarında, bazen kentin iç bölgelerinde, ormanlık alanlarda, limanlarda konumlanan fabrika azametli yapısıyla dikkat çeker. Ürettiği ürüne bağlı olarak büyüklüğü değişse de genelde fabrikanın atölyeden, imalathaneden daha büyük, çok sayıda makineyi ve çalışanı barındıran bir yapı olduğu görülür. Bu yapının içinde başka bölümler, kısımlar, mekânlar yer alır. İdârî kısımlar, yönetici ofisleri, sekreterya, muhasebe, imalathane bölümleri, yemekhane, revir, dinlenme alanları fabrikanın yapısal unsurları arasında zikredilir.

Fabrikanın dış görünüşü belli bir imajı temsil eder. İç yapısında pek çok birimi ve çalışana yer veren fabrikanın dış görünüşünde bacalar ve bacalardan yükselen dumanlar dikkat çeker. Muhtemelen fabrika bacaları ve dumanlar, fabrikanın imajında, sanayi toplumunun algılanmasında, fabrika sisteminin ifadesinde doğrudan belirleyici bir şekilde yer bulur. Fabrika bacaları ve dumanlar, sanayi toplumunun, kentleşme hareketlerinin, iş göçünün, kırdan kente göçün, işçi hareketlerinin, sendikal örgütlenmelerin, grevlerin, boykotların, fabrikanın siyasal ve toplumsal uzantılarının açıklayıcı bir sembolü hâline gelir. Fabrika bacasından yükselen dumanlar, yeni toplumsal ilişkilere işâret eden, yeni toplumsal ve siyasal düzeni hatırlatan bir referanstır.

Charlie Chaplin, Modern Zamanlar

Fabrika bacasından yükselen dumanlar, yeni toplumsal ilişkilere işâret eden, yeni toplumsal ve siyasal düzeni hatırlatan bir referanstır.

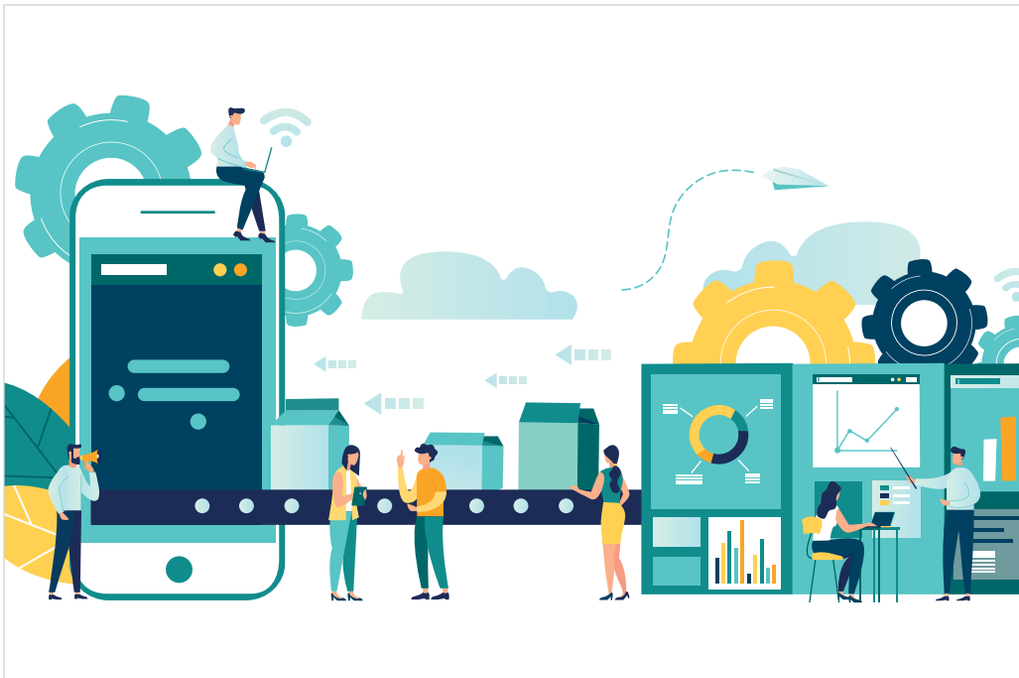
Charlie Chaplin, Modern Zamanlar

Kimdir fabrika insanları? Fabrikayı bir mekân hâline getiren ve onun belli bir ilişki zemininde hayat bulmasını sağlayan insanlar arasında işveren/iş adamı, patron, işçi, usta, kalfa, çırak, şef, müdür, muhasebeci, bekçi, güvenlikçi, şoför, aşçı, çaycı ve daha pek çok kişi yer alır. İki ana kategoride toplanır insanlar: Çalışanlar ve işverenler; tüm kademelerde yer alan işçiler yani çalışanlar ve iş sahipleri yani işverenler, patronlar, idâreciler. Her bir kategorinin kendi bağlamında oluşturduğu konumu, ilişki biçimi, kıymeti, karşılığı, değeri, sembolizmi fabrika sisteminin temelinde yer alır. Fabrika insanları arasında kurulan resmî ve gayriresmî ilişkiler ve hukukî çerçeve ile fabrika sistemi yürürlüğünü sağlar.

İşverenler yani patronlar ve iş adamları, fabrika sisteminin en önemli aktörleridir. Fabrikayı kuran, üretim ilişkilerini tasarlayan, ürünlerin pazarlanmasını ve satışını belirleyen, fabrika ilişkilerine

doğrudan karar veren işverenler, fabrikanın insan haritasında mümtaz yerini alır. Fabrika içindeki konumları, işçilerle ilişkileri, toplumdaki karşılıkları, hayat tarzları, sosyal ilişkileri, imajları, siyasal ve iktisâdî bağlantıları, siyasal ve iktisâdî kuruluşlarla ilişkileri bakımından sürekli göz önünde olan işverenler, sanayi toplumunun inşâsında ve modern toplumsal ilişkilerin kurumsallaşmasında ciddî bir rol üstlenir. İşverenler ve yöneticilerin zaman zaman 'burjuva' kavramıyla ifade edildiği görülür. İktisat tarihi ve siyasal düşünceler tarihi bağlamında ciddî tartışmalara konu olan burjuva, güçlü konumu, iktisat ve siyâset üzerindeki etkisi, elinde bulundurduğu maddî sermaye ile toplumsal ilişkilerde belirleyici bir aktördür. Farklı düşüncelere, tartışmalara ve algılara muhatap olan burjuva, kapitalist üretim sisteminin merkez aktörü, Marksist terminoloji bakımından öncü ama aynı zamanda statükocu, sınıf analizleri açısından işçilerin karşısında yer alan güç odağı, aristokrasi özentisi içinde olan bir grup şeklinde çok değişik açılardan ele alınır. Kimi zaman yüceltilen kimi zaman olumsuzlanan kimi zaman ideolojik ve siyasal bir kategori olarak görülen kimi zaman iktisâdî çıkar ve rant üzerinden değerlendirilen bir tipoloji örneği sunar. Ama bütün bunların ötesinde belli bir zihniyet ve hayat tarzına sahip olması, gündelik hayatta kurduğu ilişkiler, toplumsal dönüşümlerde aldığı roller bağlamında değerlendirilmeyi beklemektedir.

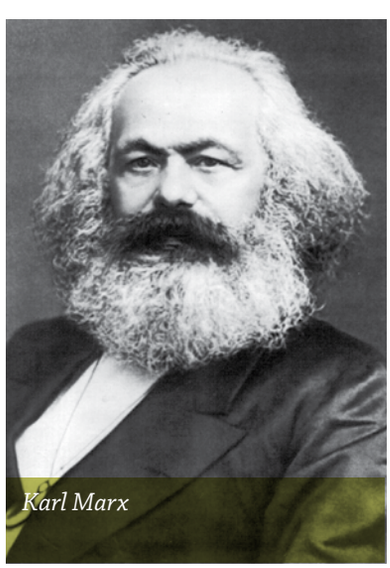
Fabrika sisteminin diğer önemli aktörleri 'işçi' kategorisinde yer alır. Farklı pozisyonlarda çalışanlardan meydana gelen bu dağınık grup, fabrikanın bir işletme hâline gelmesinin temel şartı olan işi üretir. Bu üretici grubun dinamizmini çalışma ve emek belirler. Emekçilerdir onlar yani çalışanlar. Fabrika büyük oranda işçi demektir; işçinin tüm halleri, gerçekliği, potansiyeli, kıymeti ve değeri fabrika işletimini belirler. İşçi yoksa fabrika yoktur; tüm sistem çöker. Çünkü fabrika esâsen işe dayanmaktadır. İşin sahibi ise işçidir; işin erbabıdır işçi, işin muharrik gücüdür.

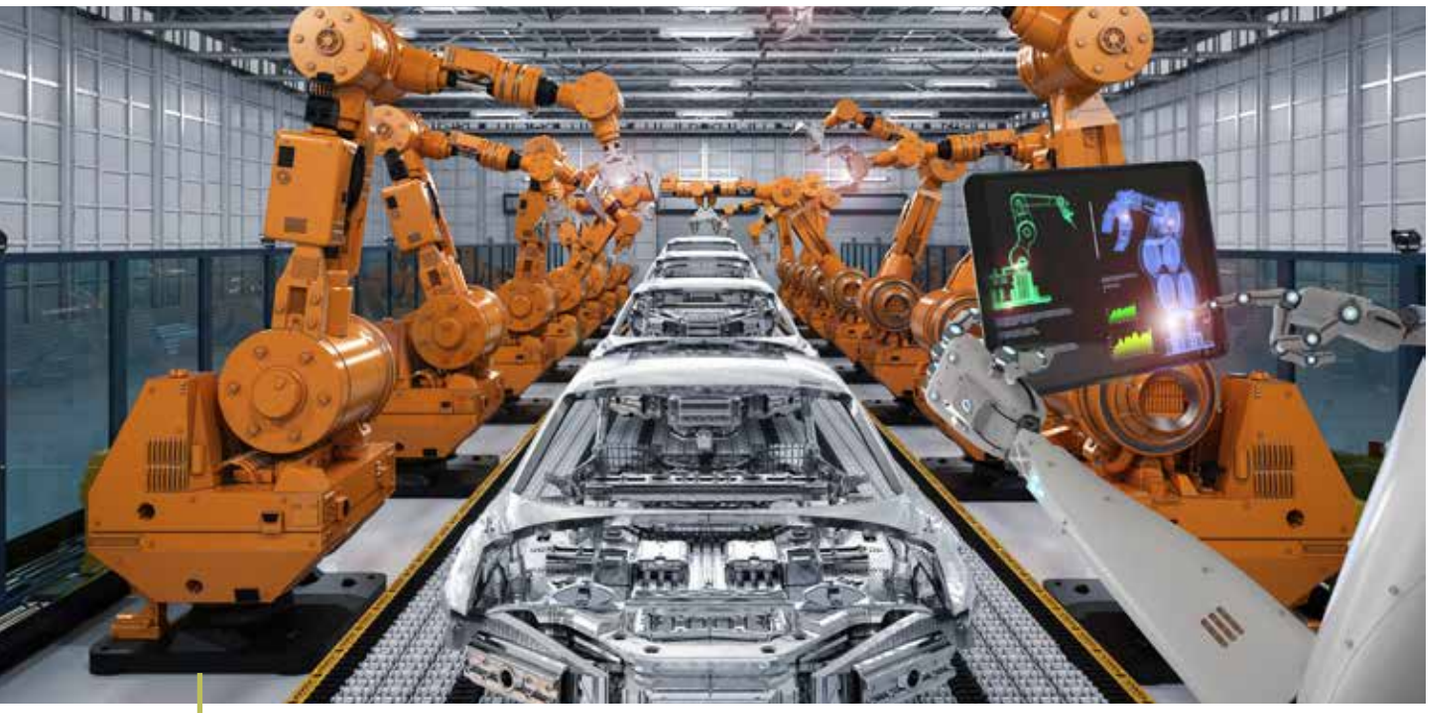
İşçi, modern sanayi toplumunun güçlü aktörlerinden biridir. Siyasal ve iktisâdî ilişkilerde bir güç odağıdır, bir muhâlefet etme biçimidir aynı zamanda. İşçi tıpkı iş adamı ve burjuva gibi farklı algıların muhâtabıdır.

İşçi, modern sanayi toplumunun güçlü aktörlerinden biridir. Siyasal ve iktisâdî ilişkilerde bir güç odağıdır, bir muhâlefet etme biçimidir aynı zamanda. İşçi tıpkı iş adamı ve burjuva gibi farklı algıların muhâtabıdır. Bir siyasal aktördür kimi zaman; sendikal hareketlerin, işçi hareketlerinin baş aktörüdür. Kapitalist sisteme karşı alternatif girişimlerin gözünü çevirdiği bir gruptur; muhâlif ve devrimci görüşleri besleyen, alternatif dünya sistemi kurmanın dayanağı olarak görülen bir siyasal gruptur. Yoksa işçi sâde bir şekilde alın teriyle helâlinden ekmeğinin peşinde koşturan bir grup mudur? İşçiler üzerinde yürütülen politikalara bakıldığında işçinin, modern iktisâdî ilişkilerde sâdelikten çok belli bir kurgunun içinde konumlandırılır.

Fabrika sistemi, makine ile mücehhezdir. Fabrikanın alâmet-i fârikası makine üretimine dayalı olmasıdır. Makine sistemi fabrikanın daha seri, daha hızlı, daha fazla, daha kontrol edilebilir üretim gerçekleştirmesini sağlar. El

Karl Marx

Araba fabrikasında 3d render cyborg kontrol robot montaj hattı

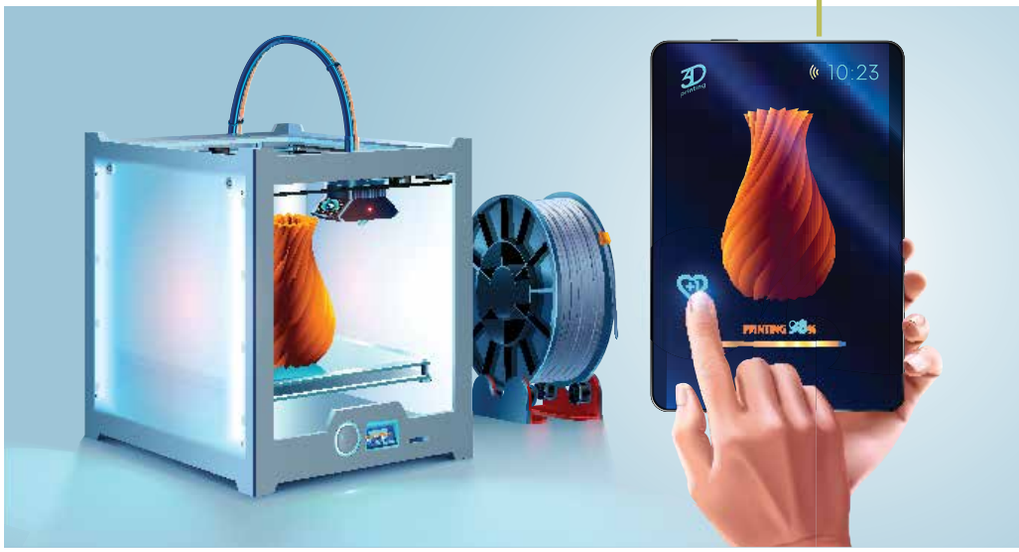
üretiminin, ustalığın, zanaatkârlığın ağırlığını azaltan makine, yeni bir üretim biçiminin sembolüdür. Her türlü nesneyi üreten makinenin kendisi de nesneler sisteminin toplumsal sisteme dahlini ifade eder. Toplumsal hayatın nesnelerle birlikte sürdüğü vâkidir. Tüm zamanlarda insan toplulukları nesnelerle birlikte hayatlarını inşâ eder ve sürdürürler. Ne ki, kimi zaman nesne insanın önüne geçebilmektedir. Nesnelerin hayatın önemli bir aktörü hâline gelmesi, insan ilişkilerini belirleyecek güce ulaşması, insanın toplumsal konumunu açıklayan bir imgeye dönüşmesi özellikle makine ve teknoloji mârifetiyle gerçekleşir.

Fabrika sisteminin dayandığı makine, insan algısının ve toplumsal ilişkilerin analizinde kullanılan bir araca dönüşür. Fabrikanın üzerinde anlam bulduğu seri üretim, bant sistemi, robotların devreye girmesi kısmen insan emeğinin niteliğini değiştirir ve insan gücünün makineye devredilmesinin yolunu açar. İnsan ile makinenin karşılaşması farklı toplumsal sonuçların doğmasına yol açar. İnsanın başat aktör olduğu tüm toplumsal süreçler, mekânlar ve zamanlar, makinenin kontrol ettiği bir düzende yeniden yorumlanır. İnsan ve toplumun

Toplumsal hayatın nesnelerle birlikte sürdüğü vâkidir. Tüm zamanlarda insan toplulukları nesnelerle birlikte hayatlarını inşâ eder ve sürdürürler.

makine gibi kurulacağı, çalıştırılacağı ve kontrol edileceği yönünde fikirler gelişir. Saat gibi işleyen bir toplum kurgulanır. Teknolojinin ve makinenin değerinin yükseldiği görülür. Bu değer makinenin şaşmazlığına olan inançtır. Çünkü araç-makine kurulmaktadır ve kurulduğu gibi işleyeceği varsayılmaktadır. Oysa insan esrârengizdir ve kurulmaya pek imkân vermemektedir. İnsanın çepeçevre kuşatmak, yönetmek, yönlendirmek, idâre etmek, istenilen sisteme dâhil etmek isteyen güç ve irâde, onun kurulur bir sisteme dönüştürülmesini arzular. Makine toplumu yaratılmak istenir ve

3d yazıcı ile baskılı vazo

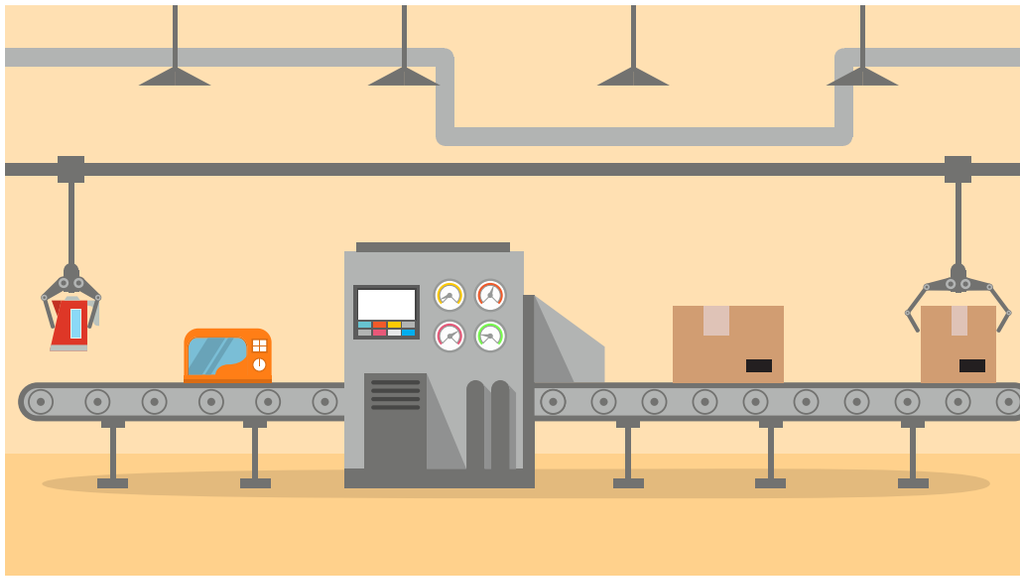

teknoloji bu toplumun başat değeri hâline gelir.

Fabrika sisteminde zaman önemlidir. Hatta makinelerin varlığı biraz da zamanla ilgilidir yani hız ve seri üretimle. Fabrika ürünlerin hızlı ve fazla sayıda üretilmesini, az zamanda çok işin yapılmasını, çok fazla üretimin gerçekleştirilmesini içerir. El emeğinin görece yavaşlığına karşın fabrika üretimi seridir, hızlıdır. El emeğinin ince eleyip sık dokuyan tutumuna karşın fabrika üretimi makine kodlamasını esas alır. İş hem nitelikli hem çabuk kotarılmalıdır. Buradaki nitelik değişkendir; malzeme, işçilik, moda, marka, müşteri, fiyat, tasarım gibi hususlar ürünün niteliğini değiştirebilir. Zamanla yarışan, zamanı kendi esaslarına göre yorumlayan fabrika sistemi, gece gündüz çalışmaya dayanır. Vardiya sistemiyle günün tüm saatlerinde çalışma gerçekleştirilir.

Fabrikanın makine, üretim bandı, fordist sistem, seri üretim, teknolojik aygıtlar, kurulu sistem yönleri onun gerçekte bir emek mekânı olduğu gerçeğini değiştirmez. Emeğin rasyonalize edildiği, ücrete tahvil edildiği, makinenin gölgesine sokulduğu bir yerdir fabrika. Ama emek tüm işletmelerin olduğu gibi fabrikanın da mânâ iklimidir. Bir emek ortamıdır, bir iş üretme aurasıdır. Ustalık, beceri, hüner, zanaatkârlık makinelerin ve bilgisayarların güdümüne terk edilmiş olmasına karşın bu durum insan emeğinin, insan üretiminin, insan idâresinin gerçek güç olduğunu değiştirmez. Bir ürünün tasarımı, tadı, görünümü, sunumu, estetiği, amacı, kalitesi, modası bütünüyle insanın dünyasında anlamını bulur. Ürün insan için, insan ilişkilerinin bir bağlamı için üretilir ve gerçek güç her zaman insandır. Dolayısıyla ustalık, emek, zanaat, estetik, hüner daima işin hüviyetini belirler.

Bir mekân, pek çok niteliği bir arada barındırır. İnsan, zaman ve mekân denkleminde çok farklı

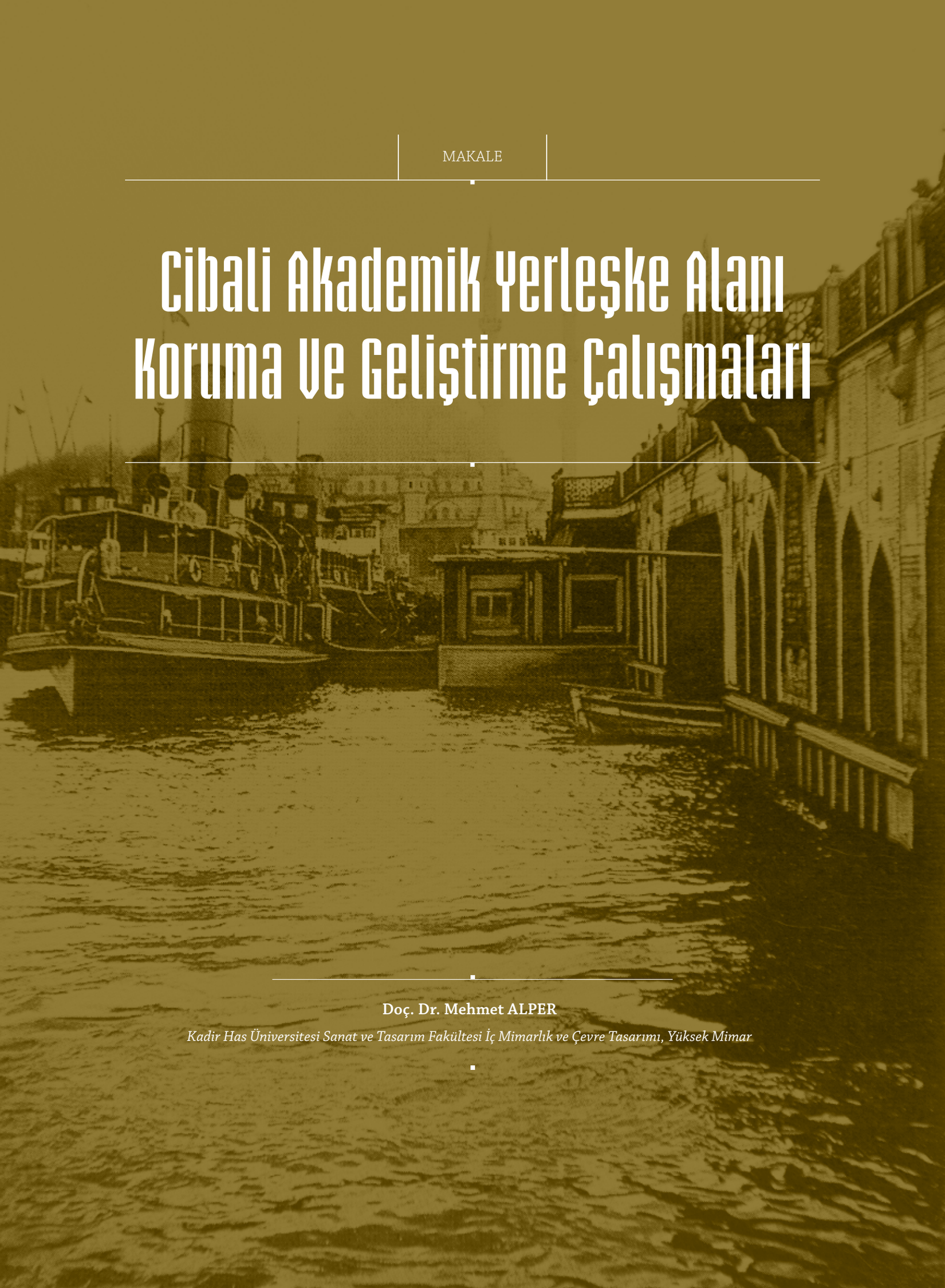
ritüeller, tavırlar, hayat tarzları, ilişki biçimleri yer alır. Fabrika bir mekân olarak bütün bu nitelikleri içerir. İnsan, zaman, mekân bağlamında anlamlı bir yaşam dünyası olarak fabrika, iş ve emek etrafında ortaya çıkan insânî ve toplumsal hususların açıklayıcı bir örneğidir. Toplumsal süreçlerin, çatışma, uzlaşma, karşılaşma gibi insânî etkileşim olanaklarının, farklı sosyokültürel yapıların hayat bulduğu, dünyevî ilişkilere kendince bir karşılık sunduğu çok boyutlu bir ağdır.

Fabrikanın makine, üretim bandı, fordist sistem, seri üretim, teknolojik aygıtlar, kurulu sistem yönleri onun gerçekte bir emek mekânı olduğu gerçeğini değiştirmez.

MAKALE

Cibali Akademik Yerleşke Alanı Koruma Ve Geliştirme Çalışmaları

Doç. Dr. Mehmet ALPER

Kadir Has Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, Yüksek Mimar

Tarihî ve kültürel birikimi yoğun olan "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası ve yakın çevresi" kent morfolojisinin gelişimi ve değişimi farklı mekânsal ve yapısal özelliklerle gündeme gelir.

Giriş

Unkapanı bölgesi, Haliç'in kıyı kesiminde en geniş düzlüklerinden biridir. Geç Bizans Dönemi'nde belki de buna atfen düzlük anlamına gelen Platea veya Plateia olarak adlandırılmıştır. Burada Haliç surları üzerinde bulunan bir kapı, Porta Platea, Porta Messa veya Porta de la Farina olarak anılmaktadır.[1] Haliç'in güney kıyısı boyunca dizilen yerleşmelerden biri olan Cibali, Antik Çağ'da yamaçlarında ormanlar, mâbet ve sunaklar, kıyılarında temiz ve derin küçük koyları bulunan Haliç'in Skiros kayalıkları denen Süleymaniye yamacı önünde Unkapanı bölgesinde Melias koyu ile Fener civarında Mellapokopsas olarak adlandırılan denize dik burun ve onun ilerisinde Hippenidas ve Perakios koyları arasındadır.[2] Cibali ise Bizans Dönemi'nde, doğusunda Unkapanı ve Eminönü'nün bir kısmını kapsayan Zeugma denilen alan ile batısında Petrion olarak anılan alan arasındadır.[3] Bölgenin kıyıya açılan kapısına Pusculus Porta Puteae, Dolfin Porta del Pozzo, Novgorodensis Ispigas Gyllius[4] ise Porta Jubalica adları verilmiştir.[5] 16. yüzyıl başında Piri Reis'in hazırladığı *Kitab-ı Bahriye*'nin farklı nüshalarında "Cübb'ali kapusı," "Cüb[b]'ali kapusı," "Cübb'ali, Bab-ı Cübbe Ali" haritasında Cebe Ali Kapısı olarak kaydedilir.[6] Söylenceye göre; İstanbul'un fethi sırasında

20. yüzyıl başlarında Unkapanı ve Cibali

Bursa subaşısı Cebe Ali Bey bu noktadan şehre girmiş, kapı ve çevresindeki semt daha sonra bu kişinin adı ile anılmıştır.[7]

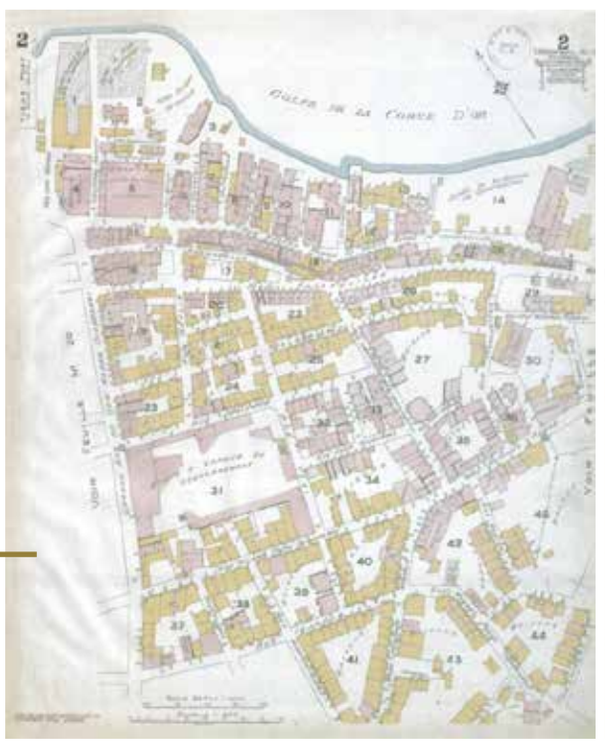
Geçmişten Günümüze Cibali ve Unkapanı

Evliya Çelebi'ye göre; Unkapanı'nda ilk İslâm iskânını gerçekleştiren kişi Horosi Dede'dir. Bölgeye Karadeniz kıyılarından özellikle Bartın, İnebolu ve Cide sâkinleri yerleşmiştir.[8] Cibali bölgesine ise Müslüman, Rum ve Yahudiler yerleşmiştir. Özellikle 1601'den itibaren Fener'de patrikhânenin çevresinde gruplanan Rumlar bu çevreyi zengin, muteber bir semt hâline getirmişlerdir.[9] 17. yüzyılda Eremya Çelebi, on dördüncü kapı olan Cibali'nin iki tarafında evler olduğunu, iskelesinde civar halkın bütün ihtiyaçlarını temin edecek her türlü mahsûlâtın bulunduğunu, İspanya kökenli Yahudilerin evleri ve kasaplarının yer aldığını, Aya Nikola adlı Rum Kilisesi nedeniyle burada Yahudilerle beraber Rumların da ikamet ettiğini, buradaki sahile dinlenmek ve gezmek için birçok insanın geldiğini belirtir.[10] Rumların ticâret ve zanaatkârlığın yanı sıra denizle ilişkisi olan tayfa, gemici, kaptan, pereme adı verilen kayıklarda taşıyıcılık, balıkçı, marangoz, tekne yapıcısı, kalafatçılık gibi mesleklerde görmek mümkündür.[11]

Evliya Çelebi'ye göre; Unkapanı'nda ilk İslâm iskânını gerçekleştiren kişi Horosi Dede'dir. Bölgeye Karadeniz kıyılarından özellikle Bartın, İnebolu ve Cide sâkinleri yerleşmiştir.

Cibali'de Türk fethinden sonra sur içinde Kahveli Bağı, Bostan Hamamı Bağı, Âşıkpaşa Bağı, Haydar Paşa Bağı, Kiremitçi Solak Bağı ve Çivizâde Bağı adıyla bilinen bağlar[12] ile bir meydan yeri oluşur.[13] Ayrıca bölgede yoğurtlarıyla meşhur sütçü kârhâneleri (fabrikaları)[14] ile bir şişeci kârhânesi[15] bulunmaktadır. Sur dışında 26 dükkânlık debbağlar çarşısı[16] ve hemen yanında Salhâne çarşısı,[17] meyhâneler ile balık satıcıları[18] semtin geçim kaynaklarıdır. Yine Cibali civarında Debbağlar Mahallesi'nde Aristo hastanesinin ismi geçer.[19]

Cibali bölgesinde Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait farklı büyüklükte dinî yapılar yapılmıştır. Ayakapı sur girişi arkasında yer alan Gül Camii semtin en önemli Bizans kilisesidir. I. Basileios Dönemi'nde (867-886) imparatorun sülâlesinin mezar kilisesi olarak yapılan ve İkonoklazma Dönemi sonrasında Ayia Teodosia'nın adını aldığı kabul edilen kilise 953/1546 tarihli Vakıflar Tahrir Defteri'nde "Cami-i Gül" olarak yer almıştır.[20] Osmanlı Dönemi boyunca Cibali çevresinde başlayan büyük yangınlardan zarar gördüğü tahmin edilen bina II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) tamir görmüştür. Caminin karşısında 1307/1889'dan kalma bir çeşme yer alır.[21] Aya Nikoloas Rum Ortodoks Kilisesi, Abdülezel Paşa Caddesi'nde Ayakapı otobüs durağının ilerisindedir. En erken belgelenebilen kaydı 1576 yılına ait olsa da[22] mozaik ikona kalıntılarından dolayı Bizans Dönemi'ne atfedilen Aya Nikolaos (Ayios) Rum Ortodoks Kilisesi sur

1904 Goad Haritası'nda Unkapanı

1933 Pervititch Haritası'nda Unkapanı

dışında (bugünkü Ayakapı önünde Abdülezel Paşa Caddesi üzerinde) yapılır. Kilise, 1837'deki son şeklini alıncaya kadar birçok onarım geçirmiştir.[23] Tuğlalarının renginden dolayı Kızıl Mescit[24] olarak da anılan Sinan Paşa Mescidi eski bir Bizans Şapeli'dir. Beşiktaş'ta bir camisi olan Kaptan-ı Derya Sinan Paşa[25] şapeli 1795'te mescide çevirir. Bizans Şapeli'nin Paleologos Hanedanı Dönemi'ne (1259-1453) ait özellikleri bulunduğu söylenir.[26] Cibali çevresinde oldukça fazla sayıda mescit ve tekke dikkati çeker. Fatih Dönemi ulemâsından Muhyiddin Efendi'nin yaptırdığı bugünkü Sinan Ağa Mahallesi'nde harem kısmı tek kubbeli, son cemaat mahalli iki küçük kubbe ile örtülü Yarhisar Muslihiddin Camii,[27] Sivas Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın, Fatih Camii'nin kuzeyindeki vadide, Kadı Çeşmesi ve Müfti Hamamı semtlerinde Altıpoğaca Mescidi,[28] Molla Hüsrev Camii,[29] Çakır Ağa'nın Üsküblü Mescidi, Sivrikoz Mehmed Efendi'nin, Bizans Sarnıcı üzerinde yükselen Sivrikoz (Cibali) Mescidi,[30] Hoca Kara Mehmed Muhyiddin bin Ali Bey el-Haraci'nin 63 hücre, 1 mahzen ve 22 dükkânın gelirini vakfettiği Haraççı Kara Mehmet Mescidi,[31] günümüze ulaşamayan Yüzerioğlu Mescidi,[32] Nalıncı Mimi Dede Türbesi[33] fetih sonrasında semt ve çevresinde yapılan ibâdet mekânlarıdır. İlerleyen yüzyıllarda semtin mimari dokusuna Muhyiddin Foçevi, Bıçakçı Alaeddin, Hacı Ferhad, Sinan Ağa, Âşık Paşa, Şeyh Murad camileri, Şeyh Ahmed Buhari Tekkesi katılır.[34]

Cibali Kapısı'nın çok yakınında Sadrazam Bozoklu Küçük Mustafa Paşa'nın (ö. 1698) isminin verildiği bölgeye, aynı adla bir de hamam inşâ edilir.[35] Denizci ve coğrafya bilgini Piri Reis, Murat Reis, Kara Mustafa Paşa olarak tanınan Lala Mustafa Paşa konaklar inşâ ettirir.[36] Üçüncü Ahmed'in karısı, Ayşe Sultan'ın annesi Süğlün Musli Sultan'ın (ö. 1162/1749)[37] sarayı Tütün ve Sigara Fabrikası arazisi

Atatürk Bulvarı, 1942

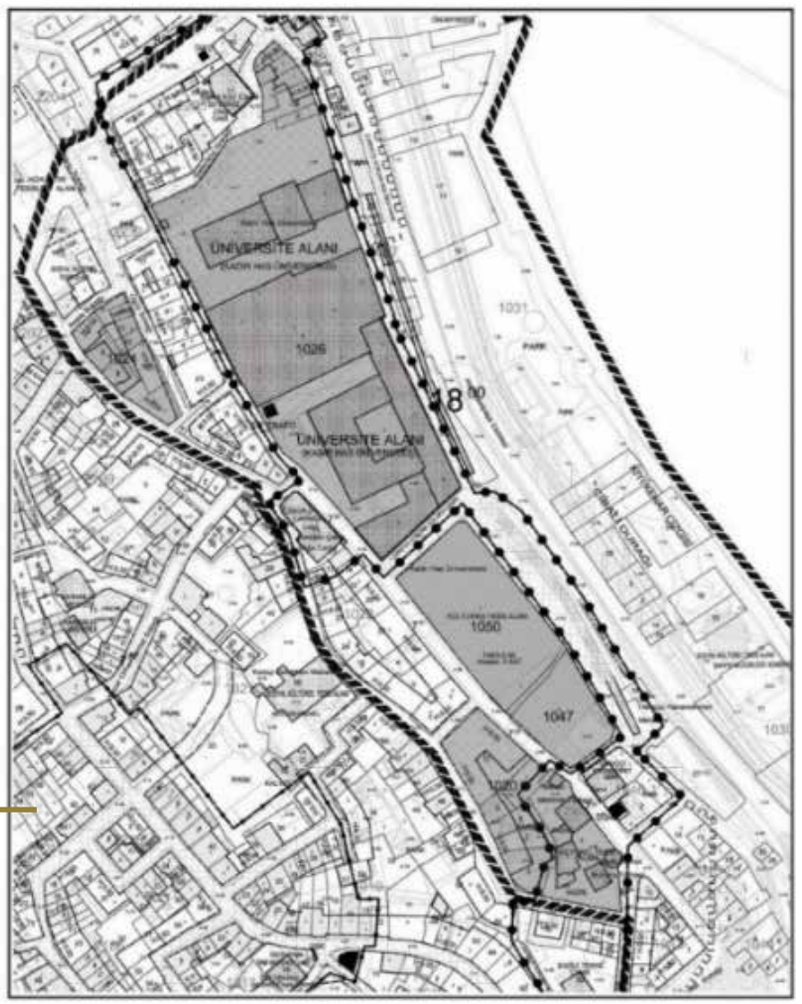
üzerindedir.[38] Bölgeye 1854 tarihinde Cibali karakolu[39] ve 1884'te karakolun güneyine surların hemen gerisine Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası eklenir.[40]

Cibali kıyısında kıyı boyunca kereste, odun depoları ve tekne bakım atölyeleri (kalafathâneler) yer alır. Bu atölyeler ve ahşap evler nedeniyle Cibali Kapı çevresi büyük Haliç yangınlarından en fazla etkilenen yerlerden biridir.[41] Cibali Kapı'nın sur dışında doğusunda saray tüfenklerinin yapıldığı Yeniçeri Tüfenkhânesi'nin 18. yüzyıl sonunda geçirdiği ağır yangın bu yüzdendir.[42] 1913'te kayıkhâne yanına yapılacak bina inşaatı sırasında Cibali Vapur İskelesi Sokağı ve iskele önündeki düzenlenmesi amaçlanır. Hazırlanan planda meydanın önünde başlayan dükkânlar geriye çekilerek semtle bağlantı kuran dar sokağın ve meydanının genişletilmesi üzerinde çalışılmıştır.[43]

Cibalikapı İskelesi, yolcu taşımacılığına hizmet ederken, Unkapanı İskelesi kentin en önemli tahıl depoları ile tartıların bulunduğu İstanbul Limanı'nın son yükleme boşaltma yeri olma özelliğini yıllarca korur.

İstanbul'un tahıl ihtiyacını karşılayan ambarlardan biri Unkapanı dışında Tekirdağ iskelesinde Sultan Bayezid'in yaptırdığı buğday ambarıdır. Bir diğeri Cibalikapı dışında kale duvarına bitişik Sultan Süleyman Dönemi'nde yapılmıştır.[44] Ancak Cibalikapı İskelesi, yolcu taşımacılığına hizmet ederken, Unkapanı İskelesi kentin en önemli tahıl depoları ile tartıların bulunduğu İstanbul Limanı'nın son yükleme boşaltma yeri olma özelliğini yıllarca korur.

Aslında 1324'ten beri Unkapanı bölgesinde, bir Raiba'nın -buğday pazarı- yer aldığı bilinmektedir.[45] Sultan II. Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra buraya ehl-i hiref dîvanhânesi kurdurarak bölgenin ticârî ve zanaatkâr özelliğini artırır. Bölgenin isminin bugün bile anılmasına neden olan en önemli özelliği buğday ve un ticâretinin etkinliğine işaret eden "*Un kapanı*" tanımıdır. Un kelimesinin eski

Cibali Yenileme Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı

Türkçedeki adı "dakik"tir. Dakik Kapanı, Kapan-ı dakik olarak da bilinir. İstanbul'a gelen yiyecek ve zahîrelerin ölçümünün, ekspertizinin ve fiyatlandırılmasının yapıldığı bir noktadır. Bu yüzden ambarların, değirmenlerin bulunduğu bir yerdir. Unkapanı'nda bir de Askerî Tahiniye Fabrikası'nın dışında bir de Unkapanı değirmeni bulunmaktadır. 1870 yılında inşâ edilen Unkapanı Değirmeni kapasitesi bakımından Osmanlı Dönemi'nin en büyük un değirmenidir.[46] Beylik Değirmeni, Unkapanı Belediye Değirmeni olarak da bilinir. Unkapanı Değirmeni ihtiyaçlara göre inşâ edilmiş birçok binadan oluşan kompleks bir yapıdır. İçinde depo binaları ve buharla çalışan fırın yer alırdı. Dört giriş kapılı ve avlulu değirmende dükkânlar, yatakhâne binası ve bir sarnıç bulunmaktaydı. Unkapanı iskelesine gelen buğday bu dört kapının kuzeydoğu cephesinde bulunan kapı yoluyla içeri alınır, buradaki dekovil aksıyla taşınarak depolara ulaştırılırdı. Buğdaylar un olarak öğütülür, aynı dekovil hattıyla Yeni Hayat Sokağı'na açılan kapıdan çıkarılırdı. Dekovil hattı fabrikadan kıyıdaki iskeleye kadar uzamaktaydı. Geçirdiği yangının ardından Umumi Mağazalara satılmıştır. 1967'de İMÇ bloklarının yapımı sırasında yıktırılmıştır. 1980'li yıllarda ise Ticaret Borsası tarafından satın alınmış ve kiralık otopark olarak işletilmeye başlanmıştır. Günümüzde Yavuz Sinan Mahallesi'nde Unkapanı Değirmeni Sokağı ile Yeni Hayat Sokağı arasında 515 ada üzerinde yer almaktadır. Kuzeybatısında İMÇ blokları, batısında Hoca Halil Camii bulunmaktadır. İMÇ bloklarının bir bölümü bugün değirmen parsel alanının bir kısmı üzerinde yer almakta olup, kompleksten geriye pek bir şey kalmamıştır.

Bölgenin isminin bugün bile anılmasına neden olan en önemli özelliği buğday ve un ticâretinin etkinliğine işaret eden "Un kapanı" tanımıdır. Un kelimesinin eski Türkçedeki adı "dakik"tir. Dakik Kapanı, Kapan-ı dakik olarak da bilinir.

Bölgenin karakterini yansıtan diğer anıt eserler arasında Bozdoğan Kemeri, Süleymaniye ve Şehzadebaşı'nda külliye yapıları, Zeyrek'te kilise-sarnıç ve sivil mimarisi, günümüzde üniversite işlevinde kullanılan eski Cibali Tütün Fabrikası, günümüzde Medipol Üniversitesi Diş hastanesi olarak kullanılan eski Tekel İdare Binası, 1940'larda açılan Atatürk Bulvarı ve sonrasında inşâ edilen İMÇ Blokları örnek olarak gösterilebilir. 16. yüzyılda inşâ edilen Süleymaniye Külliyesi, çevresinde gelişmeye başlayan bir semtin kimliğinin belirleyicisi olmuş ve bu semt, zamanla külliye içerisinde eğitim veren Süleymaniye medreseleri mensuplarının konut alanı hâline gelmiştir. Bununla birlikte yine külliye dâhilindeki şifahâne, çevresindeki şeyhülislâmlık, Harbiye Nezâreti'nin, Kapalıçarşı'nın ve hanlar bölgesinin ticârî işlevi ve saraya yakınlığı düşünüldüğünde Süleymaniye bölgesinin de saf bir konut alanı olmadığını söylemek mümkündür. 19. yüzyıldan itibaren gelişen sosyal ve siyasal olaylarla bölgenin nüfusu gittikçe azalırken, Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde yeni yapılara duyulan ilgi ve gereksinimin artmasıyla tarihî dokunun korunması geri planda kalmış ve buna bölgenin kırsaldan kente göçün ilk duraklarından biri oluşu eklenince Süleymaniye ve Cibali kentsel çöküntü alanına dönüşmeye başlamıştır.

1836'da Unkapanı-Azapkapı arasına kurulan ve Haliç'in iki yakasını

birbirine bağlayan Un Kapanı Köprüsü 1936'daki fırtınada zarar görmüş, yerine 1940'larda bugünkü Atatürk Köprüsü inşâ edilmiştir. 1947'lerde Atatürk Bulvarı'nın açılması, 1964'ten sonra alt ve üst geçit ilaveleriyle köprü ağzında oluşturulan kavşak, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın yapımı, 1986'da Yemiş'e doğru olan zahîre ve gıda toptancılarının Rami'ye taşınması, Unkapanı bölgesinin görünümünün ve yıllarca taşıdığı işlevlerden bir kısmının değişmesine neden olmuştur.[47]

Unkapanı öncelikle ticâret ve ulaşım ağırlıklı bir görünümde olsa da kuzeyde Haydar ve Zeyrek taraflarında, güneyde Süleymaniye ve Vefâ sırtlarında ahşap ev ve konakların bulunduğu bir yerleşim özelliği de taşımaktadır. 1947'lerde Atatürk Bulvarı'nın açılması, 1964'ten sonra alt ve üst geçit ilaveleriyle köprü ağzında oluşturulan kavşak, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın yapımı, 1986'da Yemiş'e doğru olan zahîre ve gıda toptancılarının Rami'ye taşınması, Unkapanı bölgesinin görünümünün ve yıllarca taşıdığı işlevlerden bir kısmının değişmesine neden olmuştur. Bugün bir trafik kavşağı ve yol ayrım bölgesi özeliği göstermektedir.

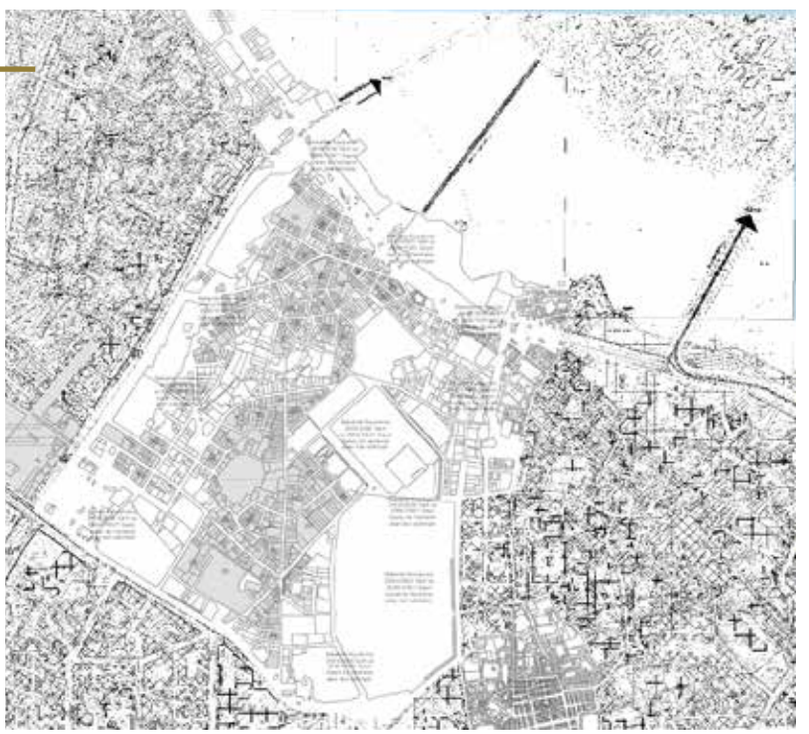
Cibali ve Süleymaniye Yenileme Alanları

Tarihî ve kültürel birikimi yoğun olan "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası ve yakın çevresi" kent morfolojisinin gelişimi ve değişimi farklı mekânsal ve yapısal özelliklerle gündeme gelir. Söz konusu alan, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.06.1981 gün ve 12850 sayılı Tarihi Sit Alanı ve İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.07.1995 tarih ve 6848 sayılı kararlarıyla Kentsel ve Tarihî Sit Alanında kalır. Diğer taraftan Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 16.09.1987 tarih ve 3618 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilir. Devam eden süreçte, 31.12.1994 yılında kapatılır ve üretime ara verilir.

Tarihî ve kültürel birikimi yoğun olan "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası ve yakın çevresi" kent morfolojisinin gelişimi ve değişimi farklı mekânsal ve yapısal özelliklerle gündeme gelir.

1995 yılında üretim teknolojisinin yenilenmesini bekleyen bir dönem başlar. Bu dönemde yapının konumu, boyutları, strüktürü ve mimarisi nedeniyle pek çok kurum ve kuruluşun dikkatini çeker. Mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne ait olan yapı, Maliye Bakanlığı'nın 15.12.1997 tarih ve 48381 sayılı kararıyla eğitim ve öğretim tesisi yapılması koşulu ile 29 yıllığına Kadir Has Üniversitesi'ne tahsis edilir. Osmanlı Endüstri mirasının en önemli örneklerinden biri olan bu yapı ve yakın çevresi Bakanlar Kurulu'nun 13.09.2006 gün ve 2006/10961 sayılı kararı ile 5366 sayılı yasa kapsamında "Cibali Yenileme Alanı" olarak ilan edilir.

Unkapanı bölgesi, 1985 yılında, Zeyrek Mahallesi ile birlikte Osmanlı'nın mimari gelişimini belgeleyen bir bölge olarak nitelendirilerek UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dâhil edilmesi, gözleri tekrar bu bölgeye çevirse de bölgenin zamanla ciddi fonksiyon değişiklikleri geçirmiş olması, yapıların kullanımının yarattığı tahribatla oluşan mekânsal bozulmaların kamuoyu gündemine getirilmesi ve diğer yandan, korunmadığı gerekçesiyle UNESCO tarafından sık sık liste dışına çıkarılma uyarısının yapılması, Süleymaniye'nin idâre tarafından âcil müdâhale edilmesi gereken bir alan olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. 2006 yılına gelindiğinde, 5366 sayılı Yasa kapsamında Bakanlar Kurulu tarafından Süleymaniye, Hacı Kadın, Kalenderhâne, Molla Hüsrev, Hoca Gıyasettin, Sarıdemir, Yavuz Sinan ve Demirtaş mahallelerini kapsayan bölgenin "Süleymaniye Yenileme Alanı" olarak ilan edilmiş,

Süleymaniye Yenileme Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı

yıpranan tarihî ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması amacı ile 22.06.2006 gün ve 26206 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu'nun 2006/10501 sayılı kararı ile Süleymaniye Yenileme Alanı'nda gösterilmiştir.

Süleymaniye Yenileme Alanında yürütülecek çalışmalar için İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Fatih İlçe Belediyesi arasında bir protokol hazırlanmış ve protokol 13.09.2006 tarih, 1528 sayılı karar ile kabul edilmiştir. Bu protokol gereğince 938.718 m²'lik toplam yenileme alanı, 728 tescilli, 1239 tescilsiz yapısı ile 5 etaba ayrılmıştır. Projenin amacı, İstanbul'un, 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi ile birlikte İstanbul'u ve Fatih İlçesi'ni, tarihî ve kültürel değerlere sahip çıkan, hizmet sektörlerinin, ticârî, turistik ve kültürel aktivitelerin bir arada var olduğu bir kent olarak yeniden tanımlamak ve İstanbul'un ve Fatih'in ulusal ve uluslararası ve ön önemlisi de yerel seviyede pozitif ve çekici bir kent etkisi yaratmasını sağlamak, her türlü âfetlere ve risklere dayanıklı mimari dokunun korunması ve yaşatılmasını sağlayacak, güvenilir, sürdürülebilir ve yaşanabilir kentsel yerleşme dokusu oluşturmaktır.

Cibali ve Süleymaniye, toprak altı kent arkeolojisi, alanın mimari ve kültürel yapısı ve fizikî özellikleri nedeniyle koruma altına alınır;

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası Haliç silüeti, 1998

yapılacak her türlü imar çalışması Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu denetimine bırakılır. Koruma altına alınan alan, İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 03.11.2011 gün ve 101 sayılı kararı ile düzeltmelerle uygun bulunan 30.12.2011 onanlı Tarihî Yarımada'ya ait Kentsel, Tarihî, Kentsel Arkeolojik, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı için hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı sınırları içerisinde yer alır. Diğer taraftan devam eden süreçte İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.09.2012 gün ve 277 sayılı kararı ile uygun bulunan 04.10.2012 onanlı ancak, Bakanlık aleyhine açılan davayla revizyonu yapılan Fatih Belediye Meclisi'nin 09.02.2018 gün ve 2018/29 sayılı, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 16.03.2018 gün ve 512 sayılı, İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.04.2018 gün ve 3253 sayılı kararı ile kabul edilen Fatih İlçesi Tarihî Yarımada'ya ait Kentsel, Tarihî, Kentsel Arkeolojik, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı için hazırlanan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Plan Notları (1/1000 KAUİP) içinde yer alır.

1836'da Unkapanı-Azapkapı arasına kurulan ve Haliç'in iki yakasını birbirine bağlayan Un Kapanı Köprüsü 1936'daki fırtınada zarar görmüş, yerine 1940'larda bugünkü Atatürk Köprüsü inşâ edilmiştir.

Kadir Has Üniversitesi (KHÜ) Haliç silüeti, 2013

Bu alanlarda uygulamalar 5366 sayılı "Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıklarının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" kapsamında İstanbul Yenileme Alanları Koruma Bölge Kurulu'nca onaylı fonksiyon, yapılaşma koşulları ve irtifâ şartları geçerli avan projelere göre yapılır (1/1000 KAUİP, II-5-2). Yeni yapılaşmalarda doku bütünlüğü zedelenmeden geleneksel mimari karakter göz önünde bulundurulmalıdır. Birinci

derece koruma bölgesinde Hmaks: 9.50m. (1/1000 KAUİP, II-2), ikinci derece koruma bölgesinde +50 rakım üzerinde 9.50 m., +50 rakım altında Hmaks: 12.50 m. aşılmamalıdır (1/1000 KAUİP, II-3). Yeraltı sarnıçları, arkeolojik değerler (1/1000 KAUİP, II, 6-2); özgün hâlini korumuş yollar ve sokaklar için (1/1000 KAUİP, II, 6-3); Koruma Kurulunca alınacak karar doğrultusunda uygulama yapılmalıdır. Kayıp Taşınmaz Kültür Varlığı Envanterinde yer alan, bilgi ve belgesi bulunamayan ve kayıp ihyâsı yapılamayan parsellerde ilgili Koruma Kurulu kararı ile yapılaşma koşulları plan notlarının Genel Hükümlerinin ilgili maddeleri çerçevesinde belirlenme şartıyla planda öngörülen işlev yapılabilir (1/1000 KAUİP, IV-E-5).

Yenileme alanlarında yapılması düşünülen imar çalışmaları öncesi hazırlanacak projelerde; alanın mimari ve kültürel birikimine duyarlı korumacı bir yaklaşımın ön plana çıkması aranır. Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunulan projeler; mevcut dokuda yer alan yapısal birikimin analitik etüdleri ve analiz çalışmaları ile birlikte ada avan projesi, silüet öneri paftaları, işlev önerilerinden oluşur. Koruma Kurulu'nca onaylanan ada avan projeleri doğrultusunda tescilli kültür varlıkları yapıların kütle oranları ve inşaat alanları aynı kalmak koşuluyla, bölgenin tarihî gelişim süreci dikkate alınarak, alanın silüetine olumsuz perspektif vermeyecek şekilde uygulama projeleri hazırlanır ve Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunulur. Koruma Bölge Kurulu'nca onaylanan mimari uygulama projeleri ilçe belediyesince değerlendirilir, ekleri diğer teknik projeler, bilgi ve belgelerle birlikte ruhsat verilmek üzere onaylanır. Projeler, uygulama sürecinde İstanbul Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, Fatih Belediyesi teknik elemanları tarafından sürekli denetlenir ancak, en önemli sorumluluk kurul kararları ile proje müelliflerine verilir.

1952 mail-i İstanbul fotoğrafı (HGK, R-U-54) Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası ile Çevresi

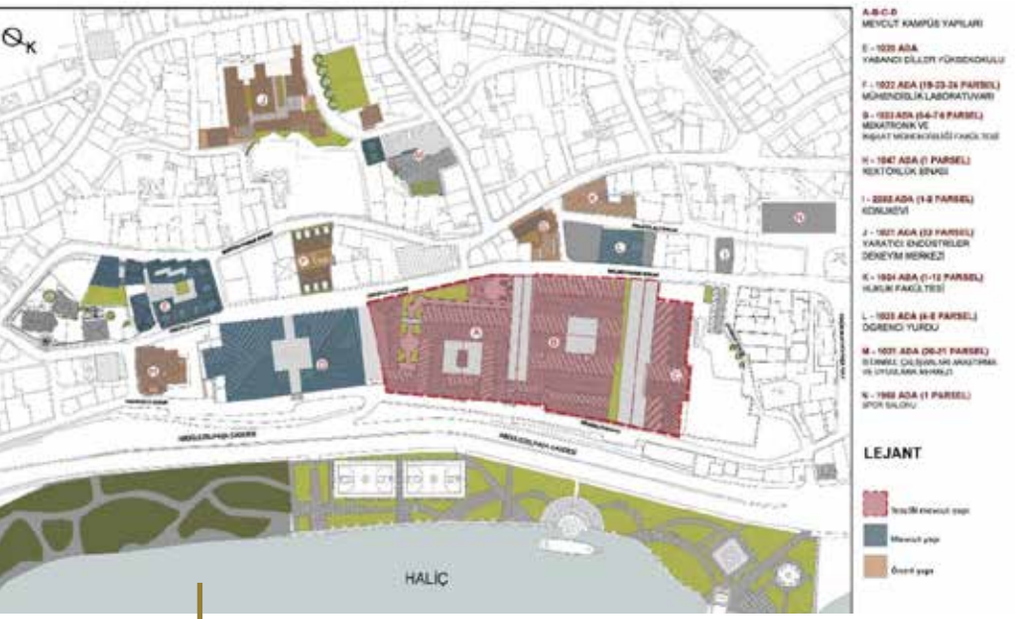
Cibali Yenileme Alanındaki Ada ve Parsellerde Gelişim ve Değişimler

Kadir Has Üniversitesi tarafından hazırlanan "Koruma ve Dönüşüm Projesi"nde, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası ve batı yönünde fabrikada çalışan işçilerin yaşadığı yapılar (eski Haraççı Kara Mehmet Mahallesi) yeni Cibali Mahallesi üniversitenin Cibali Kampüsü olarak planlanır. 1026, 1050 ve 1047 adalarda bulunan mevcut yerleşik yapılar, bu 20 yıllık süreçte onarılarak üniversitenin kullanımına kazandırılan, "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın özgün mekânları ve bölümleridir." Proje, son derece özenli ve kapsamlı restorasyonu ile içinde yer aldığı tarihî çevrenin gelişimine katkısı nedeniyle Europa Nostra 2003 yılı ödülüne lâyık görülmüştür.

Yenileme alanlarında yapılması düşünülen imar çalışmaları öncesi hazırlanacak projelerde; alanın mimari ve kültürel birikimine duyarlı korumacı bir yaklaşımın ön plana çıkması aranır.

Çalışmalar sırasında 1026 adadaki Kadir Has Üniversitesi, C Blok Sanat ve Tasarım Fakültesi bodrum katında hizmet vermekte olan Rezan Has Müzesi içinde bir Osmanlı hamam kalıntısı ve müzenin kuzeybatısından bir geçitle ulaşılan bir Bizans Sarnıcı bulunur. C Blok restorasyonu sırasında betonarme strüktürün sökümü ve İstanbul Arkeoloji Müzesi arkeologları gözetiminde yapılan temel kazısı ve zemin güçlendirmesi sırasında temel seviyesinde bir Osmanlı Dönemi hamam kalıntısına rastlanır. Bunun üzerine, bu seviyedeki tüm toprak dolgu boşaltılarak hamam kalıntısı ile betonarme yapıdan önceki özgün kâgir yapıdan arta kalan temel elemanları ortaya çıkarılır. Kazı çalışmaları sırasında, C Blok arka avlusunun altında yer aldığı bilinen Bizans sarnıcına bağlanan geçit de ortaya çıkar ve böylece kazı çalışmaları sarnıcı da kapsayacak şekilde genişletilir.

Cibali Sarnıcı'nın C Blok ile bağlantısının sağlanmasından sonra

Kadir Has Üniversitesi, Cibali Kampüs Yerleşkesi Yapıları

Rezan Has Müzesi ile ilişkilendirilerek mimariye dâhil edilmesi ve sergileme amaçlı özgün bir mekân olarak kullanılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle yapının statik durumu, nem, rutubet ve özgün mekân kotlarına ulaşmak amacıyla arkeolojik sondaj çalışmaları devam etmektedir.

Kadir Has Üniversitesi'nin sorumluluğunda, Cibali Yenileme Alanı'ndaki üniversite eğitim alanına dönüşümündeki değişen kent, mekân ve biçimlerdeki morfolojik gelişme çabaları duyarlılıkla devam eder. 1020 adanın Yabancı Diller Yüksek Okulu olarak dönüşümü ve Cibali kampüsüne katılımı alanın nitelikli morfolojik gelişimi bağlamında çevreye önemli katkı sağlar. Bu katkı, korumaya gösterilen özenli yaklaşımla örnek bir davranış olur. Yenileme alanındaki morfolojik değişimin ve yirmi yılda oluşan bu koruma anlayışının sürdürülebilir bir çabayla devam edeceğini düşünmek, mekânların doğru biçimlenmesi beklenen bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Yenileme alanı statüsü, bu alanlarda bugüne kadar oluşmuş kütle ve gabari sorunlarına bir çözüm getirirken işlevsel çözümler mevcut ticârî doku, ofis, konut rezidans çözümleri ile desteklenir. İç avlular ve yeşil alanların dengesi alanın morfolojisini olumlu yönde geliştirir. Altyapı çözümlerinin yenilenmesi ve geliştirilmesi üstyapı morfolojisi ile birlikte ele alınır. Yenileme alanının sorumlusu olan ilçe belediyesi, bu işlerin çözümünde temel yüklenici olarak görev alır. Cibali Yenileme Alanında bu sorumlulukları Fatih Belediyesi ile birlikte Kadir Has Üniversitesi üstlenir. Osmanlı endüstri mirası bir fabrikanın yakın çevresi ile birlikte bir üniversite kampüsüne dönüşümü bütün teknik altyapı sorumluluğu, tarihî ve kültürel değerleri ile korunarak eğitim amaçlı kullanımı özenle sürdürülür.

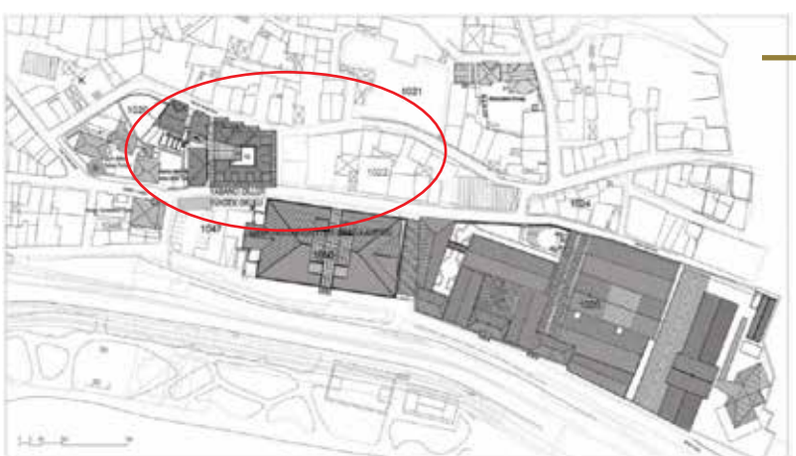
Kadir Has Üniversitesi tarafından hazırlanan "Koruma ve Dönüşüm Projesi"nde, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası ve batı yönünde fabrikada çalışan işçilerin yaşadığı yapılar yeni Cibali Mahallesi üniversitenin Cibali Kampüsü olarak planlanır.

1020 ada sonrasında 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1047 ve 2232 adaları için alanın mimari ve kültürel birikimine duyarlı korumacı bir yaklaşımla hazırlanan projeler Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunulur.

Kadir Has Üniversitesi'nin desteğiyle çalışmaları devam ettirilmekte olan 1021 ada, 33 parsel Yaratıcı Endüstriler Deneyim Merkezi; 1022 ada 19-23-24 parseller Mühendislik ve Fizik Labaratuvarı; 1023 ada 5-6-7-8 parseller Mekatronik ve İnşaat Mühendisliği Fakültesi; 1024 ada 1 ve 12 parseller Hukuk Fakültesi, 1047 ada 1 parsel Rektörlük Binası, 2232 ada 1 ve 2 parseller Konuk Evi) eğitim ve kültürel işlevli yapılar olarak projelendirilmektedir.

1020 Ada 13 Parsel (Yabancı Diller Meslek Yüksekokulu)

1020 ada, kuzeyde Üsküplü Caddesi, güneyde Bostan Hamamı Sokak, doğuda Cemal Efendi Sokak ile sınırlanır. Adanın doğusu 2.

Cibali Kampüsü vaziyet planı

derece koruma bölgesinde Kültürel Tesis Alanına, batısı yenileme alanı bölgesi içinde park ve konut alanına girer. 1020 adada 1, 2, 3, 4, 5, 11 ve 12 no'lu parseller olmak üzere toplam 7 adet parselden oluşur. 1 numaralı parsel, 1. derece koruma bölgesinde yer alır ve proje kapsamı dışındadır.

Fatih Belediyesi 24.01.2017 tarih ve 122 sayılı encümen kararı ile 3, 4, 5, 11 ve 12 no'lu parseller tevhid edilir. Yeni parsel numarası 13 olur.

1020 ada 13 parsel bodrum katında bir su dolabı bulunmuş, parsel restorasyonu sonrasında mevcut yapı Kadir Has Üniversitesi'nin Yabancı Diller Yüksek Okulu olarak işlevlendirilirken, bu su dolabının arkeoloji uzmanları denetiminde konservasyonu gerçekleştirilmiş, zemin kat kotunda cam döşeme ile sergilenmesi sağlanmıştır.

1022 Ada 19-23-24 Parseller (Mühendislik ve Fizik Laboratuvarı)

19 parsel üzerinde 3 katlı, 23 parsel üzerinde 2 katlı, 24 parsel üzerinde 2 katlı yapılar yer almaktadır. 90.76 m^2'li 19 parsel üzerindeki dükkânı olan kâgir apartman 11.06.2018 tarihinde; 304, 39 m^2'li 23 parsel üzerindeki kâgir apartman ve iki depo 10.07.2017'de; 120,10 m^2'li bodrum, zemin ve bir normal katlı yakıt deposu mağazadan ibâret iş yeri 10.07.2017 tarihinde Kadir Has Üniversitesi mülkiyetine geçmiştir.

Geçmişte 19-23 ve 24 parsel alanı üzerinde parsel güney ve doğu sınırları boyunca birbirine bitişik, güneyde Bostan Hamamı Sokağı'ndan 13 kapı numarasıyla girilen 1 ve 2 katlı ahşap; doğuda 3 ve 4 katlı Üsküplü Caddesi'nden 71 ve 73 kapı numarasıyla girilen ahşap yapılar olduğu gözlenmektedir. 13 ve 73 kapı numaralı yapıların tek katlı birer müştemilâtı ve ayrıca birer bahçeleri bulunmaktadır.

19-23 ve 24 no'lu parselin bulunduğu 1022 ada Bakanlar Kurulu'nun 13.09.2006 tarih ve 2006/10961 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiştir. Fatih Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün 18.01.2010 tarih ve 600 sayılı kararla hazırlanan İmar Durumu Plan notlarında sözü geçen parseller kentsel yenileme alanları içinde, 2. koruma bölgesinde, konut alanında gösterilmiştir. İrtifâ mevcut konut yüksekliği (H: 9.50 m) olarak belirlenmiştir.

Cibali Sarnıcı'nın C Blok ile bağlantısının sağlanmasından sonra Rezan Has Müzesi ile ilişkilendirilerek mimariye dâhil edilmesi ve sergileme amaçlı özgün bir mekân olarak kullanılması amaçlanmaktadır.

1022 adada mülkiyeti Kadir Has Üniversitesi'ne ait 19-23-24 parseldeki yapıların tevhid edilerek, yapılan tevhidden elde edilecek alanın Kadir Has Üniversitesi'ne bağlı Sosyal Kültürel Tesis Alanı kapsamında Mühendislik ve Fizik fakültesi Laboratuvarı olarak işlevlendirilmesi amaçlanmıştır.

Temel Ölçümlerin prosedürleri, doğruluğu, okunması ve yorumlanması. Deney ve grafik analizleri, Uzaklık-Zaman Kanunu, Hız-Zaman Kanunu ve kütle ile ivme-kuvvet arasındaki ilişkiler, Hooke Kanunu'nun geçerliliği, değişken kütle özelliğine sahip olan bir cismin merkezkaç kuvveti; bir çelik topun, farklı hız ve açılarla, yatay düzlemde ve bir yay aracılığıyla atılarak, mesafe, izdüşümün yüksekliği, eğim açısı ve atılma hızı arasındaki ilişkiler; sürtünmesiz ortamda ilerleyen iki kütlenin hızları, esnek ve esnek kütlenin basit sarkaç hesapları; eylemsizlik momenti ve dönen diskin açısal hareketi; eğik bir düzlemde hareket hesaplamaları gibi konuların uygulamalı laboratuvar analizleri için Mühendislik ve Fizik Labaratuvarı Bölümünün tasarlanan binasıdır.

Bodrum ve zemin kat üzeri, iki normal kat ve bir çatı katından ibâret olan yapıda, laboratuvarlar, çalışma alanları, modüler su deposu, modüler yangın suyu deposu, mekanik-teknik hacimler, klima santrali bulunmakta olup yapının tüm katları engelli kullanımına uygun olarak tasarlanmıştır.

1020 ada 13 parseldeki su dolabı – yenileme

1023 Ada 5-6-8 Parseller (Mekatronik ve İnşaat Mühendisliği Fakültesi)

Üsküplü caddesi ile Nalıncı Kasım Sokak kesişiminde bulunan parsel üzerinde 2 katlı, 6 parsel üzerinde 152 m²'lik altında dükkânı bulunan ahşap ev, 5 parsel üzerinde 70 m² alanlı 3 dükkân arsası, 8 parsel üzerinde 152 m²'lik bahçeli tek katlı ahşap ev yer almaktadır.

1928 Pervititch Haritası pafta 21'de geçmişte 5-6-7-8 parsel alanı üzerinde, kuzeybatıda 5-6-7 parsel sınırları boyunca birbirine bitişik, Üsküplü Sokak üzerinden 86-88-90-92 kapı numaralı ahşap iki katlı yapılar bulunmaktadır. Bu ahşap yapıların arkası bahçedir. Ayrıca Nalıncı Kasım Sokak cephesini izleyen 8 parselde bahçe içerisinde 3 katlı ahşap bir yapının yer aldığı görülmektedir.

5-6-7-8 no'lu parselin bulunduğu 1023 ada Bakanlar Kurulu'nun 13.09.2006 tarih ve 2006/10961 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiştir. Fatih Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün 18.01.2010 tarih ve 600 sayılı kararla hazırlanan İmar Durumu Plan notlarında sözü geçen parseller kentsel yenileme alanları içinde, 2. koruma bölgesinde, konut alanında gösterilmiştir. İrtifâ mevcut konut yüksekliği (H: 9.50 m) olarak belirlenmiştir. İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 27.09.2018 gün ve 3488 sayılı kararı ile 5, 6, 7, 8 parsellerde yer alan tescilsiz yapıların, komşuluğundaki tescilli zarar vermemek şartıyla yıkılmasına izin verilmiştir. 7 parsel yola terkedilmiştir. 5-6-8 parseldeki yapılar ise tevhid edilerek, yapılan tevhidden elde edilecek alanın Kadir Has Üniversitesi'ne bağlı Üniversite Alanı kapsamında Mekantronik İnşaat Mühendisliği olarak işlevlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bodrum ve zemin kat üzeri, iki normal kat ve bir çatı katından ibâret olan yapıda, laboratuvarlar, çalışma alanları, modüler su deposu, modüler yangın suyu deposu, mekanikteknik hacimler, klima santrali bulunmakta olup yapının tüm katları engelli kullanımına uygun olarak tasarlanmıştır.

Mekatronik Bölümü, makine, elektrik–elektronik, bilgisayar, yazılım ve kontrol mühendisliği konularını aynı çatı altında toplayan disiplinlerarası bir kavramdır. Bu bölüm, akıllı makineler tasarlamak üzere, tasarım süreci, ürün imalatı, analizi, robotik sistemler, görüntü işleme, yapay sinir ağları, yapay zekâ, sanal gerçeklik gibi alanları kapsar. Çağımızın yeni ve popüler bilimi olarak kabul edilen ve bütün

Üsküplü Caddesi'nden 7 ve 6 parseller üzerindeki yapı

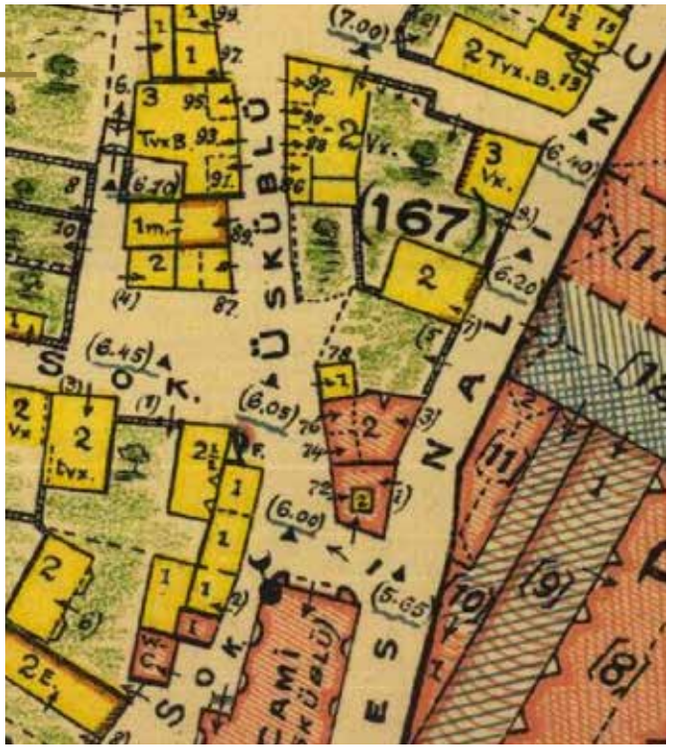
Üsküplü Caddesi'nden 5 parsel üzerindeki yapı

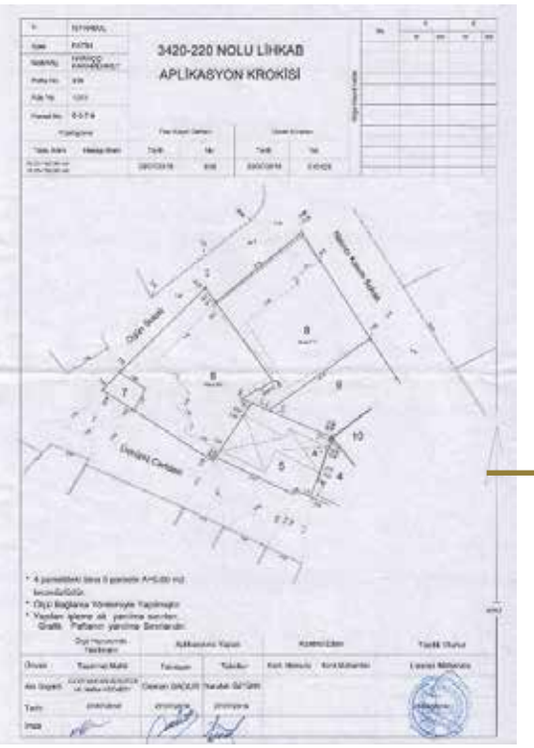
Ogün Sokak'tan 7 parsel üzerindeki yapı

Nalıncı Kasım Sokak'tan 8 parsel üzerindeki yapı

1928 Pervititch Haritası, pafta 21

5-6-7-8 parsellerin aplikasyon krokisi

dünyada çok önemli bir yer edinen mekatronik, mühendislik tasarımı ve eğitiminin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Mekatronik tasarım ilkelerine yer veren ülkeler, üretim teknolojisinde önemli yenilik ve başarılara imza atmışlardır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde mekatronik eğitim modeli giderek yaygınlaşmakta, devlet-üniversite-endüstri iş birliği içinde hayata geçirilmektedir. Kadir Has Üniversitesi de İnşaat Mühendisliği eğitiminin yanı sıra Mekatronik eğitim yapısının inşasını bu amaçla gerçekleştirmek istemiştir.

İstanbul İli, Haraççı Kara Mehmet Mahallesi, 1023 adada 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 no'lu parseller yer almaktadır. 1023 ada, İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.07.1995 gün ve 6848 sayılı kararıyla Kentsel ve Tarihî Sit alanı içinde kalmaktadır. Bakanlar Kurulu'nun 13.09.2006 tarih ve 2006/10961 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiştir. İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 03.11.2011 gün ve 101 sayılı kararı ile düzeltmelerle uygun bulunan Fatih İlçesi Tarihî Yarımada'ya ait (Kentsel, Tarihî, Kentsel Arkeolojik, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı) 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı sınırları içerisinde ve İstanbul II Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun

Mekatronik tasarım ilkelerine yer veren ülkeler, üretim teknolojisinde önemli yenilik ve başarılara imza atmışlardır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde mekatronik eğitim modeli giderek yaygınlaşmakta, devlet-üniversite-endüstri iş birliği içinde hayata geçirilmektedir.

02.10.2012 gün ve 81 sayılı kararı ile uygun bulunan 04.10.2012 onanlı Fatih İlçesi Tarihi Yarımada'ya ait (Kentsel, Tarihî, Kentsel Arkeolojik, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı) hazırlanan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı sınırları içerisinde kalmaktadır. 1023 ada için 1/1000 İmar Planı yönetmeliğine göre, yüksekliği (H: 9.50 m) imar verilmiş olup, yapıların uygulama projelerinin yönetmeliklere göre gerekli kurumlardan onaylatılarak, uygulama yapılabileceğine kanunen izin verilmiştir. 1023 ada, Fatih İlçesi Haraççı Kara Mehmet Mahallesi'nde, kuzeyde ve doğuda Nalıncı Kasım Sokak, güneyde 1022 adada yer alan Üsküplü Çakırağa Camii arasındaki sokak aralığı, batıda Üsküplü Caddesi sınırları içerisindedir. 1023 adanın kuzeyinde Kadir Has Üniversitesi ana kampüs binasının bulunduğu 1026 ada; güneyinde, 1021, 1022 ada; batısında 2199 ve 1024 ve 1025 adalar yer almaktadır.

1025 Ada 4-8 Parsel (Öğrenci Yurdu)

Parselin bulunduğu 1047 ada Bakanlar Kurulu'nun 13.09.2006 tarih ve 2006/10961 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiştir. Fatih Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün 18.01.2010 tarih ve 600 sayılı kararla hazırlanan İmar Durumu Plan notlarında sözü geçen parseller kentsel yenileme

Kadir Has Üniversitesi Öğrenci Yurdu

alanları içinde, 2. koruma bölgesinde, konut alanında gösterilmiştir. İrtifâ mevcut konut yüksekliği (H: 9.50 m) olarak belirlenmiştir. Kadir Has Üniversitesi'nin mülkiyetine alınan 1025 Ada 4-8 parseldeki yapıları, üniversitenin cephe renk ve dokusuna uygun öğrenci yurdu işlevli mimari tasarımı Proje Has ve Koen Mimarlık (Zeki Koen) tarafından yapılmıştır. Orta kesimindeki galeri boşluğu çevresinde yer alan koridor ve yatak odalarının oluşturduğu yurt binasında katlar arası ulaşım batı ve doğu yönlerinde yer alan merdivenlerle sağlanmaktadır.

1047 Ada 1 Parsel (Rektörlük Binası)

1 no'lu parselin bulunduğu 1047 ada Bakanlar Kurulu'nun 13.09.2006 tarih ve 2006/10961 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiştir. Fatih Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün 18.01.2010 tarih ve 600 sayılı kararla hazırlanan İmar Durumu Plan notlarında sözü geçen parseller kentsel yenileme alanları içinde, 2. koruma bölgesinde, konut alanında gösterilmiştir. İrtifâ mevcut konut yüksekliği (H: 9.50 m) olarak belirlenmiştir.

Üniversite Alanı olarak önerilen 1047 adanın yukarıda tanımlarının yapılan 1 parsel Kadir Has Üniversitesi Rektörlük Binası avan projesinde; yapı bodrum kat, zemin kat ve bir normal kat, bir asma katlı ve betonarme sistemlidir. Rektör, rektör yardımcıları, genel sekreter ve ilgili personellerin odaları, toplantı odası, otopark, teknik hacim, arşiv gibi mahallerden oluşan yapının cepheler çıkmalar ile hareketlendirilmiştir. Yapının Cibali yerleşim bölgesindeki sivil mimarilerin yükseklik ve cephe plan karakterleriyle uyumlu olması amaçlanmış, cephede diğer parseller üzerinde çalışılan binalar gibi tarak mozaik sıva ve silikon esaslı alüminyum giydirme doğrama kullanılmış, çatı ise titanyum zinc malzeme ile örtülmüştür.

Yapının Cibali yerleşim bölgesindeki sivil mimarilerin yükseklik ve cephe plan karakterleriyle uyumlu olması amaçlanmış, cephede diğer parseller üzerinde çalışılan binalar gibi tarak mozaik sıva ve silikon esaslı alüminyum giydirme doğrama kullanılmıştır.

1968 Ada 1 Parsel (Spor Salonu)

İmar Planı'nda Spor Tesis Alanı olarak belirlenen mülkiyeti Fatih Belediyesi'ne ait 1968 ada 1 parselin kullanım hakkı Kadir Has Üniversitesi'ne verilmiştir.

Spor Salonu 1 no'lu parselin bulunduğu 1047 ada Bakanlar Kurulu'nun 13.09.2006 tarih ve 2006/10961 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiştir. Fatih Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün 18.01.2010 tarih ve 600 sayılı kararla hazırlanan İmar Durumu Plan notlarında sözü geçen parseller kentsel yenileme alanları içinde, 2. koruma bölgesinde, konut alanında gösterilmiştir. İrtifâ mevcut konut yüksekliği (H: 9.50 m) olarak belirlenmiştir.

Kadir Has Üniversitesi Öğrenci Yurdu

Süleymaniye Yenileme Alanında Unkapanı Değirmeni (İbn Haldun Üniversitesi)

Unkapanı Değirmeni, 12.07.1995 gün ve 6848 sayılı kararı ile *"Tarihî Yarımada" ve "Kentsel ve Tarihî Sit Alanı"* ile 22.06.2006 gün ve 26206 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu'nun 2006/10501 sayılı kararı ile *Süleymaniye Yenileme Alanında* bulunmaktadır.

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Yavuz Sinan Mahallesi, 515 Ada, 1 Parseldeki Unkapanı değirmeni, Buharlı sisteme geçmeden önce yerinde 9 horoslu 16 beygirli bir değirmen bulunan Unkapanı Değirmeni, 1845 yılında Hazine-i Şahane'nin satın almasıyla buharlı sisteme geçmiş, 1857 ve 1865 yıllarında tamir geçirmiştir. 1874 yılında mevcut değirmenin heyet-i asliyesi üzerine 1 kat ilavesi yapılmış, bir fırın ve ahır inşâ edilmiş, yeni arsa ve hâneler alınarak arsa sınırları genişletilmiştir. Aynı zamanda iskeleye uzanan bir dekovil hattı kurulmuş ve değirmene özel bir rıhtım inşâ edilmiştir. 1892 tarihinde Osmanlı Devleti Seraskerlik Fabrika-i Hümayun Islahat Komisyonu İngiltere'deki Hind&Lund firmasına biri büyük diğeri daha küçük iki vapur değirmeni sipariş etmiş, makinelerin kurulumunu İngiliz Mühendis William gerçekleştirmiştir.

Kadir Has Üniversitesi, Cibali Kampüs Yerleşkesi Yapıları

Atatürk Bulvarı açılırken önce büyük değirmenin bacası kaldırılmış ardından işlevsiz kalan bina yıktırılmıştır. İMÇ bloklarının yapıldığı dönemde, büyük değirmen bina alanı bu bloklara tahsis edilmiş, küçük değirmenin de bacası yıkılmıştır. Son yıllarda Unkapanı Değirmeni, çatısı ve döşemeleri çökmüş ve yok olmuş, otopark alanı olarak kullanılmıştır.

Kuşkusuz korunması gerekli bir kültür varlığını geleceğe taşımanın ideal çözümü en az müdâhale ile özgün biçim ve işlevini devam ettirebilmesindedir.

Değirmenin yapıldığı yıllar, Osmanlı'nın İngiltere ile yaptığı Baltalimanı Anlaşması'nın hemen sonrasıdır. Bu anlaşma yabancı ülkelerde üne sahip Osmanlı sanayisinin başta pamuk olmak üzere Şam'ın çelik bıçaklarının, Kıbrıs şekerinin, İznik'in çinisinin, Teselya iplik boya sanayinin yok olmasına

Unkapanı Değirmeni Restorasyon Vaziyet Planı, 2017

Unkapanı Değirmeni ve İMÇ Blokları, 2017

19. yüzyıl başında Haliç'ten Unkapanı Değirmeni

neden olan ayrıca, Osmanlı hazinesinin dış borçlanma sürecine gireceği ve dışa bağımlılık dönemlerinin başlayacağı bir dizi ticâret anlaşmalarının başlangıcı olarak bilinmektedir. 1878 ve 1900 yılları dünyada ekonomik krizlerin yoğun yaşandığı yıllardır. Osmanlı Devleti, ilk borçlanmayı Kırım Savaşı (1853-1856) nedeniyle yapmıştır. Savaş için yapılan harcamalar imparatorluğun maddî kaynaklarını tüketir, bu ekonomik tükeniş yıllarca sürer. Yine de Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu, Endüstri Devrimi'ni gerçekleştirir ve Batılı devletlerde görülen tesisleri İstanbul'da ve Anadolu'da yapmayı başarır.

Unkapanı Değirmeni, Cibali Sigara Fabrikası, Feshane, Sütlüce Mezbahası, Tersane-i Amire'nin geliştirilmesi bu zorlu yılların Haliç'teki ürünleri olarak gösterilebilir.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu, Endüstri Devrimi'ni gerçekleştirir ve Batılı devletlerde görülen tesisleri İstanbul'da ve Anadolu'da yapmayı başarır.

Unkapanı Değirmeni dışında diğer yapılar, yapılan/yapılmakta olan restorasyon çalışmaları sonucunda üstlendikleri yeni işlevlerle Haliç'e kazandırılan yeni eğitim ve kültürel kimliğe önemli katkı sağlar.

Unkapanı Değirmeni de bu gelişime ve değişime eğitim yapısı işleviyle katılır. Bu denli özgün mimari kimliği ile Tarihi Yarımada'nın, Haliç silüetinde yer alan yapının artık sınai işlevini sürdürmesi, gerek genel planlamalar, gerekse İstanbul kentine ilişkin koruma kaygıları açısından doğru olmayacaktı. Kuşkusuz korunması gerekli bir kültür varlığını geleceğe taşımanın ideal çözümü en az müdâhale ile özgün biçim ve işlevini devam

2017 hava fotoğrafında Kadir Has Üniversitesi ve Unkapanı Değirmeni

Eski Tekel Genel Müdürlük Binası

ettirebilmesindedir. Ancak, değişen toplumsal ve ekonomik ilişkiler, mevcut kent mekânları onu oluşturan yapıların yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Burada tarihsel yapı ya da çevreyi koruma ilkelerinin yaşamın güncel koşullarıyla entegrasyonunu dikkatli bir biçimde ele alarak bir değerlendirme yapmak gereği ortaya çıkmaktadır.

515 Ada 1 Parselde yer alan Unkapanı Değirmeni, İstanbul Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 03.11.2011 gün, 101 sayılı kararı ile düzeltmelerle uygun bulunan Fatih İlçesi Tarihî Yarımada'ya ait (Kentsel, Tarihî, Kentsel Arkeolojik, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı) 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ile İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.09.2012 gün ve 277 sayılı kararı ile uygun bulunan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı sınırları dâhilinde Sosyal Kültürel Tesis Alanı lejantında kalmaktadır.

Tarihî yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 10.07.1976 gün ve 9355 sayılı kararı ile tescillenmiştir. İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 02.06.2004 gün 16181 sayılı kararı ile koruma grubu 2 olarak belirlenmiştir. İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 02.06.2004 gün 16181 sayılı kararı ile rölöve projesi 09.03.2005 gün ve 469 sayılı kararı ile restitüsyon projesi onaylanmıştır.

Unkapanı Değirmeni, Cibali Sigara Fabrikası, Feshane, Sütlüce Mezbahası, Tersane-i Amire'nin geliştirilmesi bu zorlu yılların Haliç'teki ürünleri olarak gösterilebilir.

Endüstri Kültür Mirasımız olan tarihî Unkapanı Değirmeni'nin mevcut birimlerinin korunarak yeniden ihyâsı ile eğitim yapısının kent içi merkez kampüsü (Head quarter) olarak projelendirilmesi amaçlanmaktadır. Yapının 13.372.00 m² kapalı alana ulaşan mekânları ile eğitim binasında Rektörlük, İdârî Birimler, Kütüphâne bilgi merkezi, konferans (çok maksatlı) salonu, akademik bölümler, enstitüler, yüksek lisans ve doktora bölümleri ve derslikleri, kafeterya, restoran, beslenme birimleri, ıslak hacimler, temizlik, personel ve teknik birimlerden oluşan bölümlerin yer aldığı İbn Haldun Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Unkapanı Değirmeni'nin bundan böyle eğitim işlevi olarak hizmet vermesinin hem kamu yararı hem İstanbul'un genel koruma planlaması hem de kompleksin tek yapı ölçeğinde korunabilmesi açısından doğru olduğu düşünülmektedir. Tarihî Yarımada'da tahribatı artıran plansız yapılanma zaten tartışılmakta, Süleymaniye ve çevresi koruma ve yenileme projesi kapsamında Küçükpazar ve çevresinin gelişim ve değişimi ivedi olarak gündeme gelmektedir. Unkapanı Değirmeni'nin Dönüşüm Projesi, beklentilere cevap veren öncü ve örnek bir çalışma olarak bulunduğu çevrenin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Eski Tekel Genel Müdürlük, Yeni Medipol Üniversitesi

Yine Unkapanı'nda yer alan eski Tekel Genel Müdürlük binası Medipol Üniversitesi Diş Hastanesi'ne dönüştürülerek bölgede gerçekleşen dönüşüm çalışmalarına eklemlenmiştir. Böylece Cibali Kadir Has Üniversitesi ile Unkapanı'nda Medipol Üniversitesi ve İbn Haldun Üniversitesi arasında, Haliç güney kıyısında akademik bir aks oluşmuştur.

Sonuç

Üç üniversite kampüsü ve gelişme alanlarının yer aldığı Cibali Yerleşkesi bu bağlamda eğitim ve kültür amaçlı gelişmelere tanık oldu. Belediyenin bu alanda yer alan 70 adet kültür varlığının rölöve projelerinin hazırlanması ve "Cibali Akademik Yerleşke Koruma Ve Geliştirme Projesi" olarak sunulması uygun olacaktır. Bu proje ile Osmanlı Endüstri mirasımızın en önemli iki yapısı, "Unkapanı Değirmeni" ve Cibali Sigara Fabrikası" ile burada çalışan işçilerin yaşadığı alanlar Eğitim ve Kültür Amaçlı "Cibali Akademik Yerleşkesi"ne dönüşecektir.

Birbirinden farklı gelişen üç vakıf üniversitesinin birlikte geliştireceği "Cibali Akademik Yerleşke Alanı" Süleymaniye Râbi ve Sâlis medreselerinin sahil kenarında, Haliç'in Marmaray'a açıldığı alanda, organize düşünülmüş bir sit alanının eğitim ve kültür odaklı üniversiteler için gelişim alanı olacağı düşünülmektedir.

Bu proje ile Osmanlı Endüstri mirasımızın en önemli iki yapısı, "Unkapanı Değirmeni" ve Cibali Sigara Fabrikası" ile burada çalışan işçilerin yaşadığı alanlar Eğitim ve Kültür Amaçlı "Cibali Akademik Yerleşkesi"ne dönüşecektir.

Cibali Akademik Yerleşkesi olarak tanımlanan alan Kadir Has Üniversitesi'nin batısında Koruma Amaçlı İmar Planı'nda Yenileme Alanı olarak tanımlanan alandır. Tarihî süreçte bu alan Cibali Sigara Fabrikası'nda çalışan işçilerin yerleştiği ve yaşadığı mahalledir. Kadir Has Üniversitesi'nin açılışının yapıldığı 2001-2002 öğretim yılında 13.02.2002 tarihinden itibaren Üniversite yakın çevresi ile sosyal ve kültürel ilişkilere girmiş ve burada yaşayan halka önce iş imkânı sonrasında yaz tatillerinde ücretsiz İngilizce ve bilgisayar kursları düzenlenerek halkın eğitimine katkı sağlanmış, Ramazan ayında iftar yemeği vererek halkla bütünleşmiştir.

Başlangıçta yapıda 2.000 kişi yaşarken bugün yapıyı kullananların sayısı 7.000 kişiyi bulmuştur. Üniversitenin mekânsal olarak açık yeşil alanları yetersiz olduğu için öğrencilerin bu açık olan ihtiyacı batıya, Abdülezel Paşa Caddesi'ni de içine alan bir şekilde gelişmiş, bu sokağı sınırlayan yapıların zemin katlarında yeme içme ve beslenme tesisleriyle sahipleri tarafından yeni işlevlerle donatılmış ve öğrencilere hizmet veren tesislere dönüştürülmüştür. Üniversitedeki nüfus artışı mekânsal gelişim sorununu gündeme getirmiş, bu gelişim Cibali Mahallesi yönünde oluşmuştur. Bu gelişim sürecinde sosyal ve kültürel ilişkilerin yerel mekânlara yansıması ve değişimin izlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda mevcut sosyal yapının korunmasına özen gösterilmiştir.

Cibali Akademik Yerleşkesi planlarının bu alanda yer alan Kadir Has Üniversitesi, Medipol Üniversitesi ve İbn Haldun Üniversitesi gibi üniversitelerinin varlığı göz ardı edilmemiş, yerleşik olan bir üniversiteler gerçeği buralardaki dönüşümün çıkış noktası olmuştur. Bu alanda adı geçen üniversitelerin yerleşmiş olması, yine bu alanın eğitsel ve kültürel gelişiminin temel göstergesi olmuştur. Özellikle Kadir Has Üniversitesi'nde "Kültür Varlıklarını Koruma" yüksek lisans ve doktora programlarında duyarlı bir çevre koruma eğitiminin veriliyor olması "Cibali Akademik Yerleşkesi"nin korumacı bir anlayışla gelişmesini sağlamış önemli kültür varlıklarının korunması yönünde önemli adımlar atılmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda Kadir Has Üniversitesi ve Fatih Belediyesi iş birliği güçlenmiş, Cibali Akademik Yerleşke Alanı'nda 70 adet korunması gerekli sivil mimarlık örneği belirlenmiş ve bu yapıların koruma projeleri Kadir Has Üniversitesi'nin teknik yardım desteği kapsamında hazırlanma aşamasına gelmiştir.

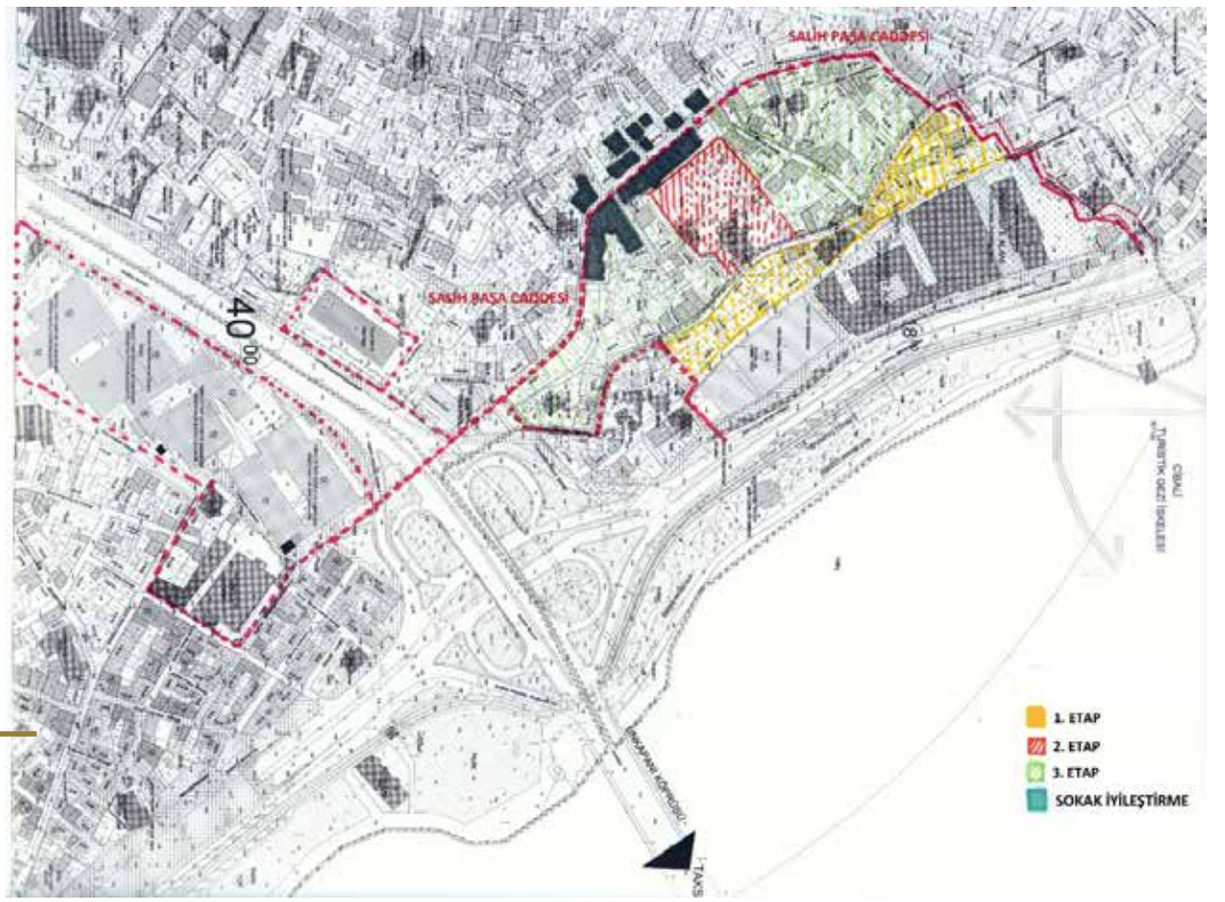
Cibali Akademik Yerleşkesi planlarının bu alanda yer alan Kadir Has Üniversitesi, Medipol Üniversitesi ve İbn Haldun Üniversitesi gibi üniversitelerinin varlığı göz ardı edilmemiş, yerleşik olan bir üniversiteler gerçeği buralardaki dönüşümün çıkış noktası olmuştur.

Bu çalışmanın ardından Fatih Belediyesi'nin sorumluluğunda, uygulama sürecinde, yapıların sahiplerine teknik ve maddî destekler verilmesi düşünülmektedir. Diğer taraftan Cibali Akademik Yerleşkesi içerisinde kalan bazı özgün sokaklar "Sokak Sağlıklaştırma Yasası" kapsamında sağlıklaştırma programına alınarak restorasyon çalışmaları kapsamında sağlıklaştırılacaktır. 17.05.1996 tarihli 1216 sayılı Bakanlık makamı oluru ile yeni yürürlüğe giren "Korunması Gerekli Sokakların Sağlıklaştırılması Teknik Şartnâmesi" kapsamında bu çalışma gerçekleştirilmektedir.

Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklaştırma Projesi Teknik Şartnâmesi'nde restorasyon projelerinin hazırlanması sırasında 1964 yılında kabul edilen "Anıtların ve Sitlerin Korunması ve Onarılmasına İlişkin Uluslararası Tüzük (Venedik Tüzüğü)" hükümlerinin uygulanması gerektiği bildirilmiştir. Şartnâme doğrultusunda hazırlanacak sokak sağlıklaştırma projelerinin amacı, korunması gerekli sivil mimarlık örneği taşınmaz kültür varlıkları ile aynı sokakta yer alan diğer tüm yapılaşmaların sokak ölçeğinde müştemilât, kentsel

Kadir Has Üniversitesi Mekânsal Gelişimi

Cibali Akademik Yerleşkesi Gelişim Alanı

mobilya ve sokak dokusu ile birlikte korunması, sağlıklaştırılması ve belgelenmesinin yanı sıra örnek koruma uygulamasının elde edilmesi olarak tanımlanmıştır.

Sonuç olarak sosyal ve kültürel değerleri korunan Cibali Akademik Yerleşkesi'nde uzun süredir iskân edilen mahalle sâkinleri, özgün konut mekânlarında yaşamlarına devam etmektedir. Ancak iş yeri ve imâlât atölyeleri olarak kullanılan ve sonradan terk edilen boş kalan mekânlar Yaratıcı Endüstriler Deneyim Merkezi örneğinde olduğu gibi eğitim amaçlı kullanılmak üzere planlanmıştır. SD

Dipnotlar

1. Anonim, 1994, 7/327.
2. Eyice, 2001, ss. 104-105.
3. Eyice, 2001, ss. 103-104; Kuban 2000, s. 57.
4. Millingen, 1899, s. 209.
5. Gyllius, 1997.
6. Dirimtekin, 1956, 17; Orbay 2001, ss. 342, 344, 348, 350, 354.
7. *"Cebbe Ali hazretleri, Cibâli kapusından sarıldığı haıtırıyçün Cebbe Ali'den galat Cibalikapusı dirler* (Cebbe Ali hazretleri, Cibali Kapısı'ndan kuşattığı için onun adına Cebbe Ali'den bozarak Cibalikapusı derler." Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 1996, 26b/5.
8. Göncüoğlu, 2015, s. 8.
9. Mantran, 2001, s. 56.
10. Kömürciyan, 1988, ss. 18-20.
11. Mantran, 2001, s. 58.
12. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* 1996, 1/180b-05.
13. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* 1996, 1/145a-10.
14. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* 1996, 1 /167b-25.
15. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* 1996, 1/196b-25.
16. Ayverdi, 1974, 4/ 551.
17. Ayverdi, 1974, 4/ 552.
18. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* 1996, 1/174b-25.
19. "Osman Ergin Bey tarafından neşredilen ilk Fatih vakfiyesinde bu bilgi kayıtlıdır.", Ayverdi, 1974, 4/ 546.
20. Eyice, 1994, 3/434.
21. Taşkın, 1994, 2/428.
22. "Din bilimci ve gezgin Stephan Gerlach 15 Nisan 1576'da Aya Nikolaos Kilisesi'nde katıldığı ayini yazılarında anlatmıştır.", Yerasimos, 1994, 3/394.
23. Karaca, 1994, 6/77.
24. Eyice, 1994, 7/5; Kırımtayıf, 2001, ss. 108-109.
25. BOA, C. EV. 135/6713.
26. Eyice, 1994, 7/5; Kırımtayıf, 2001, ss. 108-109.
27. Ayverdi, 1973, 3/517-518.
28. Ayverdi, 1973, 3/315.
29. Ayverdi, 1973, 3/464.
30. Anonim, 1994, 8/400.
31. Ayverdi, 1973, 3/ 417.
32. Ayverdi, 1973, 3/ 536.
33. Anonim, 1994, 8/330.

34. Tanman, 1990, 3/175-178; Tanman 1994, ss. 167-168.
35. Anonim, 1994, 5/160.
36. Taşkın, 1994, 2/428.
37. Mehmet Süreyya, 1/29.
38. Evliya Çelebi Haraççı Mescidi'ni anlatırken *"Unkapanı'nın iç yüzünde Süğlün Musli Sultan sarayı dibinde bir mevzûn tarla..."* ifadelerini kullanır. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* 1996, 1/ 90b-5.
39. BOA, A. MKT. NZD, 121/44.
40. W. Muller-Wiener, 2001,169.
41. Cezar'ın da belirlediği gibi 1633, 1718, 1756, 1833 yıllarındaki büyük yangınların çıkış noktası hep Cibali Kapı civarı olur. Cezar, 2002, ss. 352-445.
42. 1796'da yanar. Bir yıl sonra yeniden inşâ edilir. BOA., C. ASK., 139/6919; C. ASK. 1031/45252.
43. Atatürk Kitaplığı, Hrt No: 7280.
44. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* 1996, 1/177b-35.
45. Anonim, 1994, 7-327.
46. Göncüoğlu, 2015, 79.
47. Anonim, 1994, 7/327.

Kaynaklar

ANONİM, (1994), "Unkapanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı, 7/327-329.
ANONİM, (1994), "Küçük Mustafa Paşa Hamamı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5/160.
ANONİM, (1994), "Nalıncı Mimi Dede", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi",* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 8/330.
ANONİM, (1994), "Sivrikoz Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 8/400.
ASLAN G., "Yaratıcı Endüstrilerin Yükselişi: Geçmiş, Bugün ve Gelecek", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 109-122
Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi.
AYVERDİ E.H., (1973), *Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri*, C. 3, Baha Matbaası, İstanbul.
AYVERDİ E.H., (1974), *Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri*, C. 4, Baha Matbaası, İstanbul.
CEZAR M., (2002), *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı, İstanbul.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, C. ASK., 139/6919; C. ASK. 1031/45252; C. EV. 135/6713; A. MKT. NZD, 121/44.
DİRİMTEKİN F., (1956), *Haliç Suları*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, (1996), Yayına haz: Orhan Şaik Gökyay, 1. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
EYİCE S., (1994), "Gül Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3/434.
EYİCE S., (1994), "Sinan Paşa Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* 7/5.
EYİCE S., (2001), "Eyüp Sultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler, Eyüp Belediyesi.
GÖNCÜOĞLU S., (2015), "Osmanlı Dönemi Unkapanı Semti'nin Tarihî", Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
GYLLİUS P., (1997), *İstanbul'un Tarihî Eserleri*, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul, Eren Yayınları.
KARACA Z., (1994), "Nikolaos (Ayios) Kilisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6/77.
KIRIMTAYIF S., (2001), *Converted Byzantine Churces in Istanbul*, Their Transformation into Mosques and Masjids, İstanbul, Ege Yayınları.
KÖMÜRCÜYAN E.Ç., (1988), *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, İstanbul, Eren Yayınları.
KUBAN D., (2000), *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 57.
MANTRAN R., (2001), *İstanbul Tarihi*, İletişim, İstanbul.
MEHMED SÜREYYA, Sicill-i Osmânî, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1/29.
MILLINGEN A. V., (1899), *Byzantine Constantinople The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, William Clowes and Sons Lmt., London.
MULLER-WİENER W., (2001), *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
Salt Galata Research Fotoğraf Arşivi.
TANMAN B., (1990). "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri", 4 c, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
TANMAN B., (1994), "Emir Buhari Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (3), ss. 677-678.
TAŞKIN F., (1994), "Cibali", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (2), ss. 428-429.
YERASİMOS S., "Aya Nikoloas Rum Ortodoks Kilisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1994, 3/394.
1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Plan Notları (2018), İstanbul II Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 08.04.2014 tarih 6 sayılı, Fatih Belediye Meclisi'nin 09.02.2018 gün ve 2018/29 sayılı, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 16.03.2018 gün ve 512 sayılı, İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.04.2018 gün ve 3253 sayılı kararı ile kabul edilen Fatih İlçesi Tarihî Yarımada'ya ait Kentsel, Tarihî, Kentsel Arkeolojik, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı için hazırlanan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı.

DEİDO'NUN CANAVARI

Cihan AKTAŞ
Yazar

Deido Canavarı, Afrika'nın derinliklerine yakıştırılan mitleri tazeliyor varlığında ve insanlığa derinlerinden geldiği bu kültürü yabana atmaktan vazgeçmesi konusunda da uyarılarda bulunuyor.

Kamerun'un başkent olmaya lâyık görülmemiş liman şehri Douala. Söylendiğine göre kolonyalist gruplar önce Douala'ya gelmiş ancak şehir çok sıcak ve rutubetli olduğu için yükseklere doğru tırmanarak şimdiki başkent Yaunde'de ulaşmışlar.

Şirin'in Düğünü isimli romanımda Afrika'ya su kuyuları açmaya giden bir genç vardı, Mete. Kamerun'a geldikten bir süre sonra, bu ülkede su kuyusu açtıran bir vakfa mensup bir arkadaşımla sohbet ederken aklıma geldi Mete, gittiği ülke neresiydi acaba? Romanı çalışmaya başladığım 2011 yılında Türklerin Afrika'da su kuyusu açtığı ülkeleri araştırırken Kamerun'da karar kılmışım meğer. Doğrusu Mete'nin gittiği ülkenin Kamerun olduğunu fark edince çok yadırgamadım. Kamerun hep ifade edildiği gibi Afrika'nın özeti sayılabilir, öylesine çok sesli ve birikimli bir ülke. Kuşkusuz bir amacım vardı buraya gelirken. Afrikalılar uzaktan bildiğimizden çok daha fazlasına sahip insanlar olmalı. Din, sanat, edebiyat, siyaset, bağımsızlık konularında yakından tanımadan, sokaklarında dolaşıp insanlarıyla kaynaşmadan, evlerine girip çıkmadan ne kadar doğru fikre sahip olabiliriz zaten bir ülke hakkında? Geçmişimiz Afrika'daydı, geleceğin öngörülerine de buradan ulaşamaz mıyız?

La Nouvelle Liberté (Deido'nun Canavarı)

Joseph-Francis Sumégné

Bir Kamerun resmi, heykeli var, bunu rahatlıkla söyleyebiliyorum. Kolonyalist sistemin kendi hâline bırakmadığı bir ülke burası. Derin Afrika sanki resimde dışa vuruyor bir de kadınların elbiselerinde. Bu rengârenk ve çiçekli elbiseler dünyanın hiçbir yerinde kadınlara bu kadar yakışmaz. Bir caddede ilerlerken geniş kaldırımın birden ahşap oyma sanatının icrâ edildiği bir atölyeye dönüşmesi olağan, Douala'nın sergi sokaklarına sahip Bonapriso semtinde.

Limana yakın Rond Point Deido kavşağında birdenbire çıktı karşıma ilk bakışta metal karanlığı yansıtan bir garip heykel. Anlam vermeye çalıştım, arabayla birkaç kez döndük etrafında, fotoğraflar çektim. Arkadan çekildiğinde ürküntü verici, kasvetli, yüzü ise mütebessim bu metal varlık bize ne söylemeye çalışıyor? Tebessümünü dikkate aldığımda "yaratık" diye söz edemiyorum ama eve dönüp de internette araştırdığımda adının "La Nouvelle Liberté" olduğunu öğrendim; lakabı ise "Deido'nun Canavarı" anlamına gelen "Njo Njo of Deido"ymuş. Metal geri dönüşümle yapılmış heykel şehrin sembolüymüş üstelik. Kamerunlu heykeltıraş Joseph-Francis Sumégné on iki metre boyunda, beş metre genişliğinde ve sekiz ton ağırlığındaki eserini 1996'da tamamlamış.

Kamerunlu heykeltıraş Joseph-Francis Sumégné on iki metre boyunda, beş metre genişliğinde ve sekiz ton ağırlığındaki eserini 1996'da tamamlamış.

Heykelin bulunduğu meydanın limana yakın olması bir rastlantı değil, Douala önemini okyanusun kıyısında kurulmaya borçlu olan bir şehir, ülke sanayinin başlıca merkezi olma özelliğini de böylelikle kazanmış. Heykelin malzemesi olan metal atıklar, ülkedeki demir çelik tüketimi ve inşaat sektörü üzerine de fikir veriyor. Binalar çok çabuk kararıyor bu şehirde ve eskiyor, aşırı nem oranı yüzünden. Yaşadığım site otuz otuz beş yıl önce yapıldığı hâlde yıpranmış, yorgun bir havaya sahip. Şehir hepi topu bir merkez etrafında halkalanmış üst üste birkaç caddeden oluşuyor, sanayileşmenin getirdiği göç akını

La Nouvelle Liberté (Deido'nun Canavarı)

sonunda bu caddelerin geniş varoş halkalarıyla çevrelenmesi ise devam eden bir süreç.

Yukarıda belirttiğim gibi Batılı kolonyalistler gemileriyle önce Douala Limanı'na geldiler, ancak başkent olarak benimseyemediler bu şehri. Süreci kısaca aktarmak istiyorum: İngiliz Baptist misyoner ve mühendis Alfred Saker 1845'de kurdu Douala'yı, ancak bu şehirde havanın aşırı sıcak ve rutubet oranının da yüksek olması nedeniyle bir başkent arayışı sürmüş olmalı. Kırk yıl kadar sonra, 1888'de Alman bahçe uzmanı ve tabiat bilimci Georg Zenker başkent olarak Yaunde'yi tasarladı ve kurdu. Douala ise ülkenin ekonomik başkenti olarak büyümeye devam ediyor.

M.Ö. 3 bin yılı civarında Nijerya'dan göç eden Bantu dillerini konuşan kabileler var Kamerun'un arka planında. Bu kabileler M.Ö. 200-100 yılları arasında ülkenin yerlileri olan Pigmeleri Kamerun'dan sürmüşler. Fernando Po Kamerun'a ayak basan ilk Avrupalı, 1472'de gelmiş bu ülkeye ve muhtemelen Douala kıyılarına. Deido Canavarı'nın yerli halkın haysiyeti konusunda hiçbir özen göstermeyen bir modernleşmeyi başlatan bu ilk kâşife bir gönderme olabileceği geliyor aklıma. Po'dan elli yıl kadar sonra ise Portekizli tüccarlar köle ticâretini başlatmışlar. Deido Canavarı elbette köle ticâretinin başlangıcında bu halkın felâketine yol açan bir kişiliği de sergiliyor olabilir. 1522'de şeker kamışı tarımının başlaması, Hollandalı sömürgecilerin 1600'de bölgeye gelerek köle ticâretini ele geçirmesi, gemilere doldurularak okyanus ötesine taşınan evlâtlar, eşler, akrabalar, sevgililer, eş dost...

Alfred Saker

Binalar çok çabuk kararıyor bu şehirde ve eskiyor, aşırı nem oranı yüzünden. Yaşadığım site otuz otuz beş yıl önce yapıldığı hâlde yıpranmış, yorgun bir havaya sahip.

1700'de ise İngiliz misyonerler gelerek Hristiyanlığı yaymaya başlıyor.

ABD iç savaşı sonucunda köleliği ortadan kaldırma faaliyeti Afrika'ya da yansıyor ve 1863'de kölelik kaldırılıyor. Kamerun'da Almanların uzun bir hâkimiyet kazanma

Kamerun

mücâdelesi var. İngiltere ve Fransa ise 1916'da ortak bir saldırı düzenleyerek Kamerun'u Almanların elinden alıyorlar. Birinci Dünya Savaşı sırasında ülke İngiliz ve Fransızlar arasında ikiye bölünüyor. Üç yıl sonra, 1922'de İngiltere Nijerya ile Kamerun'u birleştirerek tek koloni hâline getiriyor. Tabiî hikâye orada bitiyor değil. Ülke nüfusunun yarıya yakını Hristiyan, Müslümanların nüfusu da yüzde kırktan az değil, ancak din farklılığı gerilim oluşturmuyor halk arasında. Bugün Kamerun ordusuyla ülkenin Kuzey-Batı Anglofon (İngilizce konuşulan) bölgesindeki yaşayan ayrılıkçı gruplar arasında çok sayıda cana mâl olan sürekli bir çatışma yaşanıyor.

Bunca karmaşık, çok aktörlü bir modernleşme süreci dikkate alındığında Deido'nun Canavarı'nın kavramsal planda güçlü bir sanat eseri olduğu açık. Dost mu düşman mı bu heykel, iyiliği mi bildiriyor o duruşuyla, tehdit mi ediyor yoksa? Olumsuz imaj nedeniyle yerel medya ve yerli halk tarafından protestolara mâruz kaldı meydana ilk yerleştirildiği yıllarda. Estetik olarak da sorgulandı, atık metal parçalarından yapıldığı için. Üstelik heykeltıraşı Joseph-Francis Sumégné, Douala'da hâlihazırda süren etnik ihtilaflar yüzünden, köken olarak ülkenin batısından geldiği için şiddetli tepkilere mâruz kaldı. Bu tepkilerin etkisiyle heykel çeşitli saldırılara uğradı. Bu nedenle de "Doual'art"ın sponsorluğunu yapıp Doula Belediyesi'ne bağışladığı heykelin resmî açılışı yapılışından ancak on bir yıl sonra, 2007'de gerçekleşebildi.

Bunca karmaşık, çok aktörlü bir modernleşme süreci dikkate alındığında Deido'nun Canavarı'nın kavramsal planda güçlü bir sanat eseri olduğu açık.

Canavar olarak isimlendirilse de sevimli bir siması olan heykel zamanla şehrin sembolüne dönüştü.

Malzemesinin hurda demir olmasının çevrecilik açısından verdiği mesaj sanayileşmeye çalışan Kamerun için her geçen yıl daha bir anlam kazanıyor. Heykelin varlığı zaman içinde Rond Point Deido Meydanı'nın merkezî özelliğinin gelişmesini sağladı. Etrafındaki yollar düzene sokuldu, çeşitli firmalar merkezî binalarını yaptırmak için heykele yakın bir yeri tercih ettiler. İnsanlar orada buluşuyor, motosiklet taksiler veya bildiğimiz sarı otomobil taksiler çevresinden geçerken yavaşlıyor. Bir kez daha etrafında gezinirken anlamaya çalışıyorum: Muzip mi, tekinsiz mi, muştucu mu, felâket tellalı mı yoksa... Neşeli bir sıçrayış, bir elinde yerkürenin maketini çevirerek, nereye yönelecek... Yüzüyle başka bir söz söylüyor heykel, arkadan bakıldığında ise bambaşka. Bir şeye çağırıyor ama hangi şeye... Kavramsal sanat bağlamında ilham verici bir eser olduğu muhakkak.

Malzemesinin hurda demir olmasının çevrecilik açısından verdiği mesaj sanayileşmeye çalışan Kamerun için her geçen yıl daha bir anlam kazanıyor.

Eskittiğimiz ne çok şeyin çirkinleşmesinde kendi bakışımızın payı yok mu acaba? Daha özenli tüketiciler olmayı nasıl başaracağız? Deido Canavarı, Afrika'nın derinliklerine yakıştırılan mitleri tazeliyor varlığında ve insanlığa derinlerinden geldiği bu kültürü yabana atmaktan vazgeçmesi konusunda da uyarılarda bulunuyor.

TÜRK TÜCCARININ İSTEDİKLERİ

Yazar: Ömer Karaoğlu

Yayınevi: Okur Tarih

Ömer Karaoğlu tarafından hazırlanan "İzmir İktisat Kongresinden Türk Tüccarların İstedikleri" kitabında İstiklâl mücâdelesi ve yıpratıcı savaşları izleyen bir devrede, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de Türkiye'nin ekonomik problemleri ve bu alanda bir yol haritası arayışı için büyük bir kongre toplanmıştı. İzmir'in işgalden kurtuluşundan birkaç ay sonra toplanan bu kongre, Mîsâk-ı Millî'nin tamamlayıcısı olarak millî bir iktisat alanı açmak ve millî bir burjuvazi tesis etmek amacıyla tarımsal üretimden, bankacılık, ticâret ve sanayi odaları, madenler, güvenlik ve haberleşme gibi pek çok konuyu gündem edinmiştir.

Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümüne; İstanbul tüccarlarının Millî Türk Ticâret Birliği tarafından düzenlenerek gerçekleştirilen hazırlık kongrelerine ait rapor, ikinci bölümünde; Türkiye İktisat Kongresi'ne sunulmak üzere hazırlanan talep ve öneriler raporu, üçüncü bölümde ise düzenlen iki hazırlık kongresine ait tutanaklar sadeleştirilerek Osmanlıca ve Türkçe olarak okuyucuya sunulmuştur.

EMEK VE SERMAYE MÜCADELELERİNİN DİNÎ ÇÖZÜMÜ

Yazar: Ömer Karaoğlu

Yayınevi: Okur Tarih

II. Meşrutiyet'in Türk milliyetçiliği veya İslâmcılık çizgisinde görüş belirten çoğu aydın, ticâret ve zanaatlarla ilgili yazılar yazmış, özellikle 1914-1918 savaş döneminde yükselen milliyetçilikle birlikte millî iktisâdî diriliş ve girişimciliğin ticâret ve sanayi ekseninde özendirildiği politikalar belirginlik kazanmıştır. 1918 yılında İngiliz (Anglikan) kilisesinin bir faaliyeti olarak, dünya dinlerini ele almak amacıyla hazırlanacak kitaplar arasında İslâmiyet'e ait sorular içeren bir mektuba ve bunların içerdiği sorulara ilgili Osmanlı dâirelerinin yazdığı cevaplar risâleler hâlinde kaydedilmiştir.

Cevap niteliğindeki çalışmalardan birisi İzmirli İsmail Hakkı, diğeri Şer'iyye vekili Hoca Vehbi Efendi, bir diğeri de İslâm Tetkikleri ve Tel'ifleri Heyeti Başkanı Abdülaziz Çaviş tarafından yayınlamıştır. "Anglikan Kilisesine Cevap" adıyla eser Mehmet Âkif tarafından da tercüme edilmiştir. 1974 yılından itibaren de Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında basılarak okuyuculara sunulmuştur.

Osman Karaoğlu bu kitapta ise Eşref Efendizâde Şevketî Mehmet Efendi'nin kaleme aldığı *"Emek ve Sermaye Mücadelelerinin Dinî Çözümü-İngiltere Kilisesinden Gelen Sorulara Cevaplar"* risâlesini sadeleştirilerek kaleme alınmıştır. Osmanlıca orijinal metnin de yer aldığı kitapta; İslâm toplumsal düzeninin bitimsiz hırs ve arzular temelinden kalkan çatışmaları bir denge çerçevesine oturtabilecek yegâne dünya görüşü olduğu etraflıca açıklanmaktadır.

TÜRKÜN İŞ ZİHNİYETİ

Yazar: Dr. Kenan Göçer

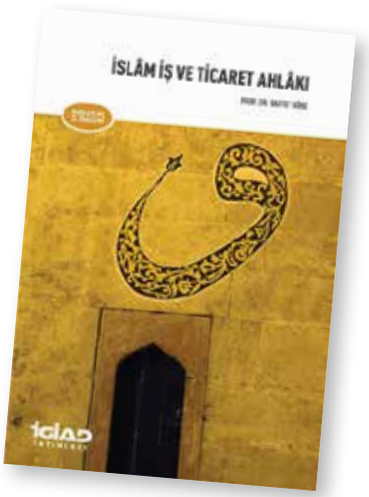
Yayınevi: Nobel Akademik Yayıncılık

Türkün İş Zihniyeti; Türklerin iktisat zihniyetini, din üzerinden değil, dil içinden yola çıkarak anlamaya çalışıyor ve 'Neden olmuyor?' sorusunu kendine mesele ediniyor.

Temel iddiası; "Türklerin iş tutuş tarzı, büyük ölçüde 'iş'teşlik 'ş' sesine bağlıdır." Yani işler, işteşlik ile işliyor.

Türkiye'de Sabri F. Ülgener ile başlayıp Ahmet Güner Sayar ile devam eden Osmanlı iktisat zihniyeti çalışmalarının merkezî açıklama noktası büyük ölçüde Max Weber'in etkisiyle din temelli idi. Sayar, Ülgener'in bütün vurgularını daha da derinleştirdi ve bunu "Türk töresi" ile biraz esnetti. Oğuz Adanır ile bu yön ise ağırlıklı olarak Marcel Mauss'un etkisiyle potlaç (armağan) üzerinden açıklamaya dönüştü. Üç bilim insanının görüşü, kendi çerçevesinde ve mecrasında tartışılmaya devam ediyor.

Kenan Göçer'in *"Türkün İş Zihniyeti"* adlı bu çalışması ise Hüseyin Rahmi Göktaş'ın Türkçe üzerine düşünmesi ile Murat Önderman'ın Türkiye üzerine olan bulgularından hareketle, Türklerin iktisat-dirlik zihniyeti veya iş zihniyeti-öreği çalışmalarına ilk defa dil açısından bir yaklaşımda bulunmuş oluyor. Ya da Türkçe ilk defa işe koşuluyor. Buna kısaca, Türkçe boyunca işe içrek bir bakış da denebilir.

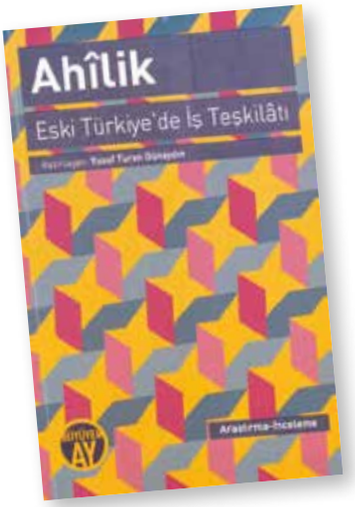
İSLÂM İŞ VE TİCARET AHLÂKI

Yazar: Prof. Dr. Saffet Köse

Yayınevi: İgiad Yayınları

Dünya hayatı daha çok kazanmayı, hep kazanmayı fısıldıyor insanoğluna. Hız ve istikrar diyor yaşam koçları. Hırs, hased, kibir, bereket, kanaat, tasarruf, tasadduk, infak, işçi, müşteri, emek... Bu kavramlar neler söyler modern zaman insanına? Ahlâkî problemler en çok iş, çalışma ve ticâret alanında ortaya çıkıyor. Bir yanda aldatılan müşteriler, işçinin hakkını vermeyen işverenler diğer tarafta ise aldığı ücreti hak etmeyen ve işi sûistîmal eden iş görenler var.

İş ve ticâret hayatının pek çok safhasında ahlâka duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artıyor. İş ve ticâret hayatında kendisini hissettiren bu ihtiyaç toplumsal etkileri bakımından olumlu/olumsuz sonuçların temel tetikleyicilerinden... Prof. Dr. Saffet Köse'nin kaleme aldığı kitap; 'Kazanç Öncesi Tacir, Kazanç Sırasında Tacir, İş Hayatı ve Kazanç Sonrasında Tacir' şeklinde dört ana bölümden oluşuyor ve aynı zamanda bu alanda bir kaynak olma özelliğini de taşıyor.

AHİLİK ESKİ TÜRKİYE'DE İŞ TEŞKİLÂTI

Yazar: Yusuf Turan Günaydın

Yayınevi: Büyüyenay

Ahilik, özü itibarıyla Türk-İslâm kültüründen beslenen kadim bir ticârî-sosyal kurumdur. Ahilik kurumu yüzyıllar boyunca ekonomi ve üretime yön vermiş; katkı sunmuş, günlük hayata getirdiği pratiklerle meslek erbabının yetiştirilmesine öncülük etmiştir. Ahilik teşkilâtının ortaya koyduğu meslek, iş ve ticâret ahlâkında temel unsurlar İslâm dininin ahlâkî prensiplerinden oluşmaktadır.

Araştırmacı-yazar Yusuf Turan Günaydın bu eserde, Türkiye'de Ahilik konulu ilk ciddî araştırmaların yapıldığı 1910'lu yılların başlarından Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar ortaya konulan birikimin bir özeti sayılabilecek bir metni bugüne taşıyor. Metin, Mart 1924-Haziran 1925 tarihleri arasında *Meslek* gazetesinde yayınlanmış on bölümlük bir yazı dizisidir. Yazı dizisi imzasız yayınlandığı için müellifi bilinmemektedir. Ahilik araştırmaları açısından önemli bir kaynak olarak ortaya çıkan yazı dizisi konuyu tarihî arka planıyla birlikte iktisâdî boyutlarıyla ortaya koyan bir yaklaşıma sahip.

Toplumsal ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkan Ahilik Teşkilâtı ile ilgili temel metinlerden biri olan bu çalışmada Mâverâünnehir, Anadolu, Suriye ve Irak bölgeleri üzerinde bilinen zamanlardan beri kurulan devlet ve medeniyetlerin teşekküllerinde Asya ticâretinin ve Doğu'dan Akdeniz'e çıkan ticâret yollarının etkileri söz konusu edilerek Ahilik Teşkilâtı örneklendirilmektedir. Eski Türkiye'de iş hayatının köklerini araştıran eser bu köklerin izini sürmekte; Selçuklu ve Osmanlı'yı Horasan ve Mâverâünnehir ile buluşturmaktadır.

MU'ÎDÜ'N-NİʿAM VE MÜBÎDÜ'N-NİKAM: MAKAM VE MESLEK AHLÂKI

Yazar: Tâceddin es-Sübkî

Yayınevi: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Memlükler Dönemi, Kahire-Şam bölgesinin önde gelen âlimlerinden olan Tâceddin es-Sübkî'ye (ö. 771/1370) ait *Mu'îdü'n-Ni'am;* hem bir nasîhatnâme ve siyâsetnâme hem de en geniş anlamıyla makam mevki sahiplerinin ve çeşitli meslek erbabının, özellikle de ulemânın toplum içindeki durumuna ışık tutan önemli bir ilim ve kültür tarihî kaynağıdır.

"Dinî veya dünyevî bir nimet kişinin elinden alınsa, o kişi bu nimeti geri döndürebilmek için izleyecek bir yola sahip midir?" sorusuna Sübkî'nin verdiği bir cevap olan *Mu'îdü'n-Ni'am,* çeşitli idârî mevkilere sahip olanlara, belli makamlara gelmiş ulemâya ve çeşitli meslek erbabına hatasının kaynağını bulup tövbe etmesini, elindeki nimetlere şükretmesini ve son olarak Rabbine dua etmesini salık vermektedir.

Eser, Harun Yılmaz ve Muhammet Enes Midilli tarafından tercüme edilmiş, Muhammed Fethi en-Nâdî tarafından yapılan Arapça neşri, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reîsülküttâb 910 numarada kayıtlı bulunan yazma nüsha başta olmak üzere çeşitli yazma nüshalar ile mukabele edilerek yayına hazırlanmıştır.

HÛ KONŞU

Yazar: Ali Ömer Akbulut

Yayınevi: Şule Yayınları

Nedir, nereyedir, neresidir bu durmaksızın olmakta olan? Neresindeyiz bu sonsuz sonrasızlığın? Neredeyiz? Bu sürekli akış ve kesintisiz varoluştalık içinde bir kimsenin veya bir şeyin kendi doğru yeri neresidir? Bu varlık sağanağı içinde 'kendi oluş'a tekabül eden hakîkî yeri ve durağı işaretleyebilecek bir mahâretimiz var mıdır? Evet ve hayır. Cevaptan önce ve sonradır, burada giz'liden giz'liye ve sükût ederek konuşulur. İki türden ses çıkaran bir tür gizli göçmenler olarak. Bilmediğimiz ismiyle, ismi olmayan bu yerde, artık bilinmeyen ve henüz konuşmadığımız dillerde 'kendi ismini' çağıran dilsiz bir şiir berzahındayız. Bu iki sükût, iki gurbet arasında bir ilk gurbettir.

Hû Konşu söyleşme deminde konuşulacak kişiye, muhabbet ehline; komşuya çağrıdır. Konuşmaya, halleşmeye, muhabbete çağrı olan bu ifadenin irfanın bereketiyle yeşeren topraklarda derin anlamları çağrıştırdığı açıktır. Varlıkla söyleşiye koyulmanın, hemdem olmanın, dildeş olmanın ifadesidir.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ÇALIŞMA HAYATI VE MESLEKLER

Yazar: Elnure Azizova

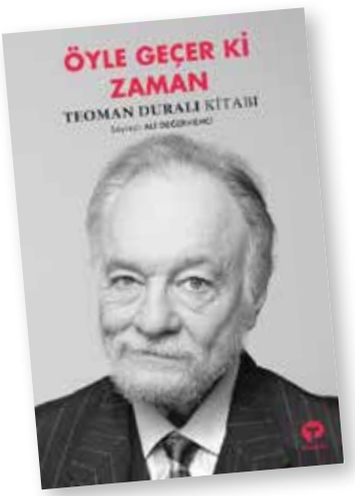
Yayınevi: İsam/İslam Araştırmaları Merkezi

Hz. Peygamber Dönemi, İslâm düşünce ve medeniyet tarihinde herhangi bir zaman dilimiyle kıyaslanmayacak ölçüde önemi haizdir. Bu özelliğinden dolayı Asr-ı Saâdet olarak da adlandırılan mezkûr dönem siyâsî, sosyal, kültürel, iktisâdî yönleri itibarıyla sayısız araştırmaya konu olmuş; ilgili fikir, düşünce ve akademi dünyasının araştırma konusu olmaya devam etmektedir.

Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler adlı eser, Hz. Peygamber Dönemi'nin sosyal hayattaki önemine kıyasla daha az araştırılmış bir yönünü, toplum düzeninin vazgeçilmezi olan çalışma hayatı ve meslekler konusunu ele almakta, ilgili dönemin meslek ve bu mesleklerin mümessilleri, onların Câhiliye ve ilk İslâm toplumundaki sosyal statüleri, ürettikleri metâ/hizmet, kullandıkları âlet edevat ve teknikler, aldıkları ücret gibi konuları tarih metodolojisi sınırları içinde incelemektedir.

İçinde bulunduğu zaman ve mekân faktöründen bağımsız olarak beşer tarihî boyunca doğumdan ölüme, beşikten mezara kadar varlığını sürdürebilmesi için insanoğlunun ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetler mecmuası, bir çalışma faaliyeti ve bu faaliyetin uzman kolları olan meslekler sayesinde gerçekleştirilebilmiştir. İslâm'ın zuhur ettiği VII. yüzyılın Arap yarımadasında da toplumun sosyoekonomik yapısı bu temele dayanmakta ve çeşitli mesleklere müstenit çalışma, günlük hayatın vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmaktaydı.

Bununla birlikte çalışma hayatı ve mesleklerini konu aldığımız Hz. Peygamber Dönemi İslâm toplumu hakkında Kur'ân-ı Kerim dışında birinci elden yazılı edebiyatın neredeyse yok mesâbesinde olduğu, bu dönemle ilgili günümüze ulaşmış ilk yazılı kaynakların Hicrî birinci yüzyılın sonlarına doğru kaleme alındığı, bunların da münhasıran mesleklerle ilgili eserler olmadığı, bilinen bir hususdur. Bu sebeple olabildiğince en eski yazılı kaynaklara dayanılarak tespit edilmeye çalışılan Hz. Peygamber Dönemi meslek ve iş gruplarıyla ilgili verilerin, doğrudan konuyla ilgili muasır kaynaklardan ziyâde, nisbeten daha geç bir tarihte oluşturulmuş geniş kaynaklar yelpazesinden derlendiği belirtilmelidir.

ÖYLE GEÇER Kİ ZAMAN

Yazar: Teoman Duralı Kitabı

Söyleşi: Ali Değermenci

Yayınevi: Turkuvaz Kitap

Öyle Geçer Ki Zaman, Teoman Duralı'nın, bugüne dek gezip gördüğü yerler, okuyup araştırdığı konular üzerinden bir hakîkat arayıcısının izlerini sürüyor. Anılarındaki capcanlı ayrıntılar, sarih ve berrak bir zihin örneği sergiliyor.

Zonguldak'ta geçen çocukluk yıllarından dayısı ile ettikleri muhabbetlere, hiçbir zaman sevemediği okul yıllarından dile olan merakına, Norveç'te kaptanlık hayalinden Kapalıçarşı'da geçen çalışma faslına kadar birçok hikâye ve olay... Duralı'nın kendine özgü üslûbuyla Türk siyasetine damgasını vurmuş siyasetçilerle ilgili tespitler ve akademik ortama dâir değiniler...

Öyle Geçer Ki Zaman Teoman Duralı Kitabı okuyucusunu, bir filozofun yerel ve evrensel dünyanın kültür atlasındaki devriâlemine ortak ediyor.

DÜNYAYI GÜZELLEŞTİRMEK TURGUT CANSEVER'LE KONUŞMALAR

Yazar: Beşir Ayvazoğlu, Turgut Cansever

Yayınevi: Timaş Yayınları

"Turgut Cansever, sadece büyük bir mimar, şehirci ve düşünce adamı değil, doğru bildiği yolda kavgasına tek başına devam edecek cesarete sahip, yaptığı işi ciddiye alan ve başladığı her işi aynı titizlik ve ciddiyetle bitirmek isteyen, bu yüzden kısa yoldan neticeye ulaşarak daha çok kazanmak isteyenlerin hiç çalışmak istemedikleri bir karakter âbidesiydi. Sıradanlığa, pestenkerânîye tahammülü yoktu. Her şart ve ortamda düşüncelerini büyük bir cesaret ve kararlılıkla savunurdu. Çok yönlü bir sanatkârdı; gençliğinde resim yapmış, ney üflemişti. Sanat tarihi doktorası yapmış belki de ilk ve tek mimardı; tasavvuf ve felsefeyle ilgilenir, sürekli okurdu. İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsü'l-Hikem*'ini kaç defa masasında görmüştüm. Onun mimarlığı, mimarlığı çok aşar ve üzerinde yıllarca düşünülmüş bir felsefeye dayanırdı. Cansever Hoca, kaynağını çok aradığı bir hadis-i şerife dayanarak sanatın asıl vazifesinin dünyayı güzelleştirmek olduğunu söyler, estetiğini ve mimari felsefesini bu görüşe dayandırırdı. İçinde mutlu bir hayat sürebileceğimiz güzel dünyanın, avutucu eğlencelerle değil, şehirleri ve konutları insanın 'eşref-i mahlûkat' olduğu göz önüne alınarak yeniden inşâ etmek sûretiyle kurulabileceğine inanmıştı."

Turgut Cansever'i bir şahsiyet olarak bu satırlarla dile getiriyor Beşir Ayvazoğlu. Edebiyat ve düşünce dünyamızın önemli isimlerinin biyografilerini ustalıkla kitaplaştıran Beşir Ayvazoğlu bu eserinde bilge mimarı konuşturmuş. Eser, Cansever ile çeşitli zamanlarda gerçekleştirilen beş röportajdan oluşuyor. Ayvazoğlu'nun nefis üslûbuyla okur kendisi kâh Turgut Cansever'in çok az bilinen çocukluk ve gençlik zamanlarında, kâh babası Doktor Hasan Ferit Cansever'in Türk Ocaklarını kurmak için verdiği mücâdelelerin içinde buluyor. Kitapta, Turgut Cansever'in *Dünyayı Güzelleştirmek* olarak özetlediği mimari felsefesine, sanat görüşüne ve bütün dünyada kısa sürede müthiş bir hızla gelişen şehirleşmenin Türkiye'de nasıl tezâhür ettiğine dâir görüşlerini kendisiyle sohbet ediyormuş gibi okuma imkânı bulacaksınız.

ROMAN DİLİYLE İŞ HAYATI

Yazar: Mustafa Özel

Yayınevi: Küre Yayınları

Mustafa Özel, hayâlî bir kurgu olduğu gerekçesiyle romanın hiçbir zaman küçümsenmemesi gerektiğini ifade ediyor ve bu düşüncesini şöyle gerekçelendiriyor: "Felsefe ve onun devamı sayılabilecek bütün modern sosyal disiplinler romanı birer kurgu olarak görmekte ve küçümsemektedirler. Fakat gerçekliği üst düzeyde yansıtan diyalojik karakterdeki romanın anlatımıyla karşılaştırıldığında, bütün o disiplinler tek sesli felsefeler olarak anlatımda ve gerçekliğin yansıtılması açısından romanlardan çok daha zayıf kalmaktadırlar. Roman, dürüst ve açık bir kurgudur; diğerleri ise, kurgu olmalarına rağmen bunu gizlerler ve hakîkatin sesi olduklarını iddia ederler."

Roman diline bu önemi atfeden Mustafa Özel, *Roman Diliyle İktisat ve Roman Diliyle Siyaset* adlarıyla romanlarından dilinden iktisat ve siyaseti okuduğu kitaplarından sonra şimdi yine roman diliyle bu kez iş hayatını okuyor. Roman tarihine bakacak olursak Mustafa Özel hocanın görüş alanında yaklaşık 400 yıllık bir geçmiş var.

Roman Diliyle İş Hayatı'nda görüşleri incelenen yazarlar:

Adalet Ağaoğlu, A. Midhat Efendi, Ali H. Neyzi, Balzac, Braudel, Cemil Meriç, Dickens, Dostoyevski, Emile Zola, Gabriel Marcel, Goethe, Halid Ziya, Herman Melville, İmam Gazzâlî, Karl Marx, Kazancakis, Lampedusa, M. Şevket Esendal, Martin Heidegger, Max Weber, Mustafa Kutlu, Nietzsche, Orhan Pamuk, Stendhal, Tanpınar, Thomas Mann, Tolstoy, Victor Hugo, Werner Sombart, Yunus Emre.

KALBİN SESİ - BİR HİCRET RİSALESİ

Yazar: Mustafa Kutlu

Yayınevi: Dergâh Yayınları

Ey, "ahlâk nizamı ve hududullah çerçevesinde vücut bulacak bir sistem arayışı"-na talip olanlar!

Ve ey "garbın âfâkını saran çelik zırhlı duvar"ı delmeyi göze alan âmentüye îman edenler!

Ben içine düştüğümüz çıkmazın (Kapitalizm'in kanunları) ne menem bir bela olduğunu bilelim diye malumu ilam da olsa tekrar-be-tekrar vurguluyorum. Çünkü kiminle dans ettiğimizi ya bilmiyoruz, yahut uyarılara kulak asmıyoruz, battı balık yan gider diyoruz. Ben de diyorum ki; elimizle, dilimizle düzeltemediğimiz bu güce bari zihnimiz ve kalbimizle 'buğzedelim'. Günü geldiğinde bu ruh hali (Yani teslim bayrağını çekmemiş olmak) hepimize yol gösterir."

"Gün gelir hakikate giden yola barikatlar kurulur. Bu defa sorulan soru şudur: 'Ne yapmalı?"

Önce niyet edeceğiz, ardından kalbin sesine uyarak sonsuzluğa yöneleceğiz. Üç hâkimin hükmünde hata aranmaz: Kalbin, kaderin, ölümün.

Aramak vazifedir. 'Aramakla bulunmaz fakat bulanlar ancak arayanlardır.' denilmiş. İnanmak ve sevmek şart... Arayışta esas olan samimiyettir. Kendini belli eden sanattan, nümayişçi ahlâktan ve kendine güvenen ibadetten uzak durmalı. Hakîkatın-hayrın-güzelliğin ardına düşüp; gayret bizden, tevfik Allah'tan demeliyiz.

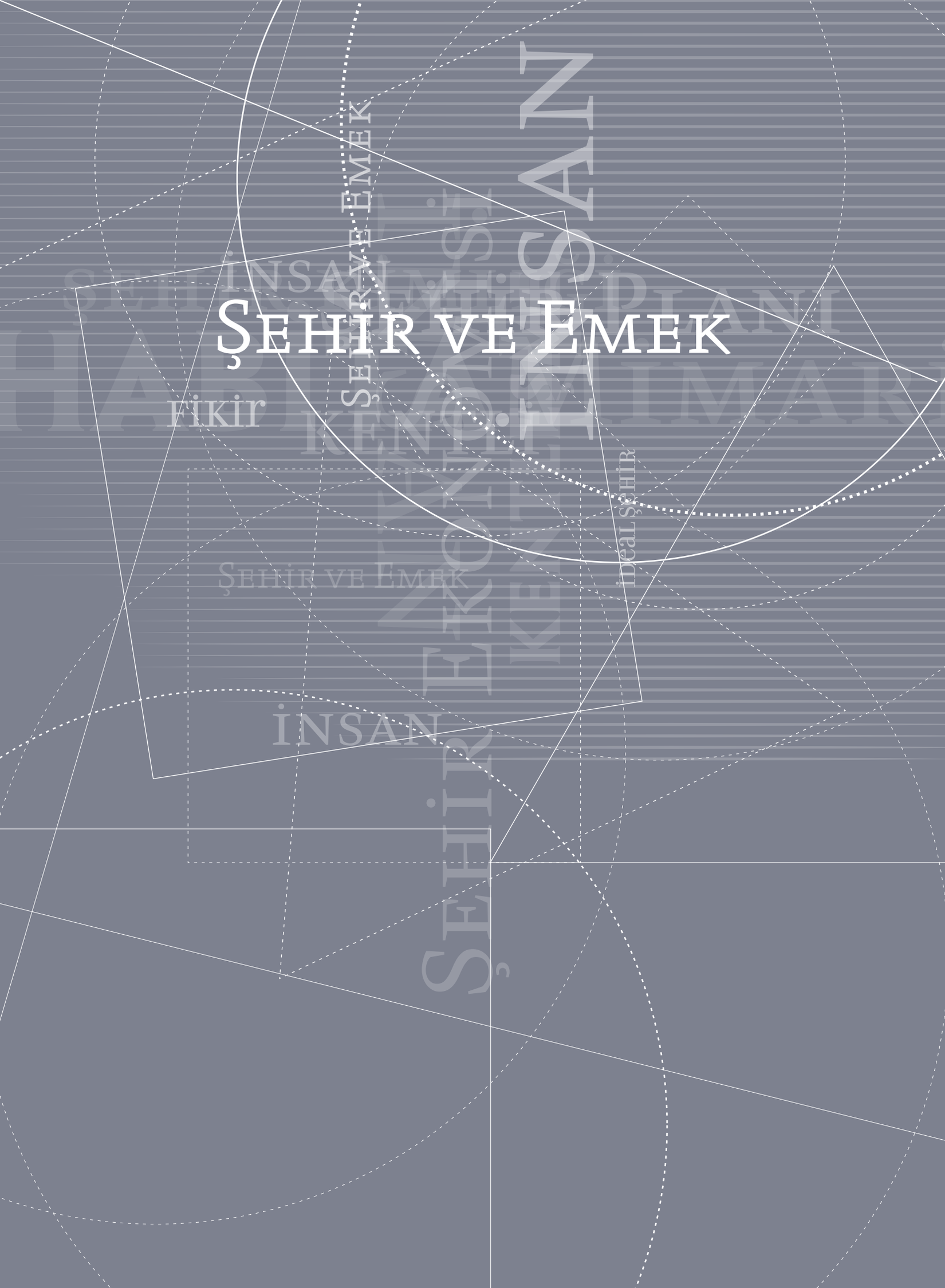
"Ey kalbi olanlar!

Ümit ve korku arasında bulunanlar!

Takva sahipleri için zaman yok hükmündedir. Her an her şey olabilir!

Allah bes, baki heves."

Şehir ve Emek

ESENLER BELEDİYESİ

ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

www.sehirdusunce.com